

10504 ~~9 10 11~~ ¹² 12

7

An 28 gen.

D. IO. IAC. GRIESBACHII
COMMENTARIVS
CRITICVS

IN
TEXTVM GRAECVM
NOVI TESTAMENTI.

ACCEDVNT
MELETEMATA
DE VETVSTIS TEXTVS
RECENSICNIBVS.

PARTICVLA II

IENAE
APVD I. C. G. GOEPFERDT

MDCCXXI.

P. IO. IAC. GRISBACHII

COMMENTARIUS

CRITICVS

IN
VIRGILII
ÆNEIDAM
LIBRVM
PRIMUM
AVTHORIS
P. IO. IAC. GRISBACHII
P. II.

WILHELMATA
P. II.

LENAE
P. II.

PRAEFATIO.

Secunda haec commentarii mei in Novum Testamentum critici particula complectitur animadversiones in octo postrema Matthaei capita et in totum Marci Evangelium. Enata ex est e programmatibus publico nomine inde ab anno 1799 ad 1810 a me conscriptis. Bibliopola autem, cum intellexisset, primam particulam non displicuisse viris doctis, curavit, ut programma quodque, quadrata primam forma excusum, statim, typis non disiectis, redigeretur in octonam. Ignoscent ergo lectores benevoli, si in hocce commentariolo, particu-

ticulatim intra duodecim annorum spatium exarato, nec postea (si tamen *Ἐπιμετρον* ad commentarium in Matthaeum excipias) a me recognito, stilum non satis aequalem esse sentiant.

Scribenti mihi hunc libellum erat propositum 1. regularum criticarum usum, exemplis cujuscunque generis affatim allatis, commonstrare atque sic tirones in rite regundis criseos finibus exercere. 2. docere, perfectum criticum nondum esse eum, qui codices, vel universum quoslibet, vel saltem praestantiores, numerare valeat, immo ne eum quidem, qui diversas textus recensiones distinguere ac secundum earum consensum vel dissensum sententiam ferre didicerit; sed requiri praesertim in critico sagacitatem in indagandis et expendendis internis verae falsaeve lectionis indiciis. In primis etiam in hoc commentariis id egi, ut 3. causas, cur in delectu lectionum et in constituendo meae editionis textu sic uti factum est, nec

nec aliter, versatus sum, indicarem et illustrarem, atque hoc modo simul 4. textum hunc et universam criseos meae rationem adversus nonnullorum dubitationes defenderem et ab objectionibus vindicarem praesertim clar. Matthaei, cujus editionem cum hisce animadversionibus meis ubique conferri velim, ut omnium obtrectationum hujus viri vanitas et iniquitas patefiat.

Praemisi secundae huic commentarii critici particulae Meletemata de vetustis textus Novi Testamenti recensione, in quibus I. evidenter probavi, Origenem diverso tempore usum esse duobus diversis Marci exemplaribus, uno alexandrino, altero occidentali; quae observatio, a nemine quod sciam antehac facta, permagni momenti esse mihi videtur tum ad illustrandam textus sacri historiam, tum ad confirmandam ac extra dubium ponendam doctrinam de vero recensione inter se discrimine, earundemque antiquitate. Deinde II.
mo-

modeste sub examen revocavi Hugen,
 Viri doctissimi et celeberrimi, placita
 nonnulla de vetustarum recensionum
 originibus et auctoribus, nuper ab eo
 prolata in tomo x. eximii operis, quod
 inscripsit: *Einleitung in die Schriften des
 Neuen Testaments.*

MELE-

MELETEMATA
DE VETUSTIS TEXTUS

NOVI TESTAMENTI

RECENSIONIBUS.

DE VETUSTIS TEXTUS

NOVI TESTAMENTI

RECESSIONIBUS

11
Cum in scribendo commentario meo critico
progressus essem ad posteriorem partem capi-
tis X Marci, plures mihi occurrerunt lectio-
nes, in quibus Origenes, contra morem suum,
discrepabat ab alexandrinis libris et concine-
bat cum occidentalibus. Tam inusitatae rei
causam indagans inveni, lectiones Origenianas
cum occidentalibus concordantes decerptas
esse e commentario ejus in Matthaeum, con-
sonantes autem cum alexandrinis depromptas
esse e commentario in Joannem. Quod cum,
curatiore examine instituto, sic omnino se
habereprehendissem, in commentariolo
meo in Marci XI, 1 et 3. non dubitavi palam
pronuntiare: Origenem, quum in commen-
tario suo in Matthaeum illum Marci locum
tractaret, *occidentali* usum fuisse codice, per-
simili nostri D, quum vero in commentario
suo in Joannem locum Marci II, 1 — 12 ex-
citaret, usurpasse eum librum ad *alexandrinam*
recensionem pertinentem hujusque textum, a
vul-

vulgari valde discrepantem et cum¹ BCL mirifice concordantem, paene ad verbum singulasque literas exscripsisse. Hujus vero animadversionis plenior probationem huic loco reservavi. Ut igitur omnes convincantur, verissima esse quae modo dixi, proferam primo omnia Marci loca ab Origine in *commentario in Ioannem* laudata, adjectis simul alexandrinae recensitionis codicibus posterioribus cum illo concinentibus. Deinde enumerabo singula quoque Marci loca ab Origene in *commentario in Matthaeum* excitata, adpositis occidentalis recensitionis testibus, eandem lectionem, quam ille protulit, confirmantibus.

A. Origenes legit
in *commentario in Ioannem*.

Marci I. 1. *ὄψιν τοῦ θεοῦ* ter omittit cum codicibus mosqu. 12. Irenaeo graece et Hieronymo. *ὄψιν* (loco *ὡς*) ter, cum LK. 209. — Ibid. *ἐν τῇ σαλῇ τῇ προφητῇ* (loco *ἐν τοῖς προφηταῖς*) ter, c. BL. 72. in ora, aliis. (*ἐν ἡσαΐα* *προφητῇ*) legunt D. 1. 33. alii) Copt. Arm. Syr. p. in ora. Syr. hierof. Vulg. It. — Ibid. *ἐγὼ* habet cum recepta, aliis, etiam Alexandrinis. (omittunt DB. 28.

It.

It. Patres latt.) — Ibid. ἐμπροσθεν σου
omittit ter, cum B L P D. 102. al. Copt.
Aeth. Vulg. It. Patr. lat.

3. τριβους αὐτου. Sic cum Rec. et Alexan-
drinis (τριβους του Θεου ἡμων D. Goth. It.)

5. παντες· και ἐβαπτιζοντο bis, cum B L D 28.
102. Copt. Arm. Euf. Vulg. It. — Ibid.
ὑπ' αὐτου ἐν τῷ ἰορδανῇ ποταμῷ hoc ordine,
bis, cum B L. 102. Arm. Vulg. — Ibid.
ποταμῷ omittit cum B D. It. Semel vero
habet cum caeteris.

7. Idem ordo, qui in Rec. et in Alexx. (Sed
in D. It. ordo mutatus est.) — Ibid. μου
(post ὀπισω) omittit semel, cum B. 102.
(Semel habet, cum caeteris) — ἑνφας
habet cum Rec. et alexx. (Omittunt D.
28. Mt. 14. It.)

8. μὲν omittit cum B L. 33. 102. 124. Vulg.
Codd. latt. — Ib. βαπτίζω (loco ἐβαπτί-
σα) solus. — Ib. ἐν prius omittit semel
cum B. al. 3. Vulg. Semel habere vi-
detur.

9. εἰς τον ἰορδανην ὑπο ἰωαννου. hoc ord. cum
B L. 102. D. 69.

13. ἐκεῖ omittit cum A B L D. 13. 33. 102.
Copt. Goth. Vulg. It. — Ib. τεσσαρακοντα
ἡμερας cum B L. 102. — Ib. addit και

τες-

Copt. Aeth. Syr. p. in m. Vulg.

14. της βασιλειας omittit bis cum BL. 1. 28.

33. 69. 209. Copt. Arm. Syr. p. Codd.

litt. (1848) 1848

15. και λεγων omittit cum codd. 2 latt. (και

tantum omittunt A D. al. 23.) — Ib. εν

omittit cum solo Evangeliar. 36 et Vulg.

21. καΦαρναουμ his cum BD. 69. 124. Arm.

Syr. Vulg. — lb. εὐθὺς semel cum L. 1.

131. — Ib. omittit εἰσελθων his cum CL.

69. Ev. 13. 19. Mt. f. Copt. Syr. Slav. —

Ib. ἐδίδασκεν εἰς τὴν συναγωγὴν Sic bis cum

L. 69. item C. Copt. Syr.

23. Post καὶ prius addit εὐθύς cum B L. 1.

131. 209. Copt. — Ib. αὐτῶν cum Rec.

(Sed omittunt D L. 72. Copt. Codd. ital.)

24. & habet cum Rec. (Omittunt B D. 102.

157. Verff. plures.) — Ib. οἶδαμεν bis.

cum L. Copt. Arm. Cyr. utroq. Patr. al.

v — Ib. υἱος semel solus, loco ἁγίου.

25. ὁ ἰησους cum Rec. et Alexx. (Sed omit.

tit D.) — Ib. ἐξ αὐτοῦ cum Rec. (Sed

D. ἐκ τοῦ ἀνθρώπου.)

26. ὅτε και ἐσπαραξεν solus, loco και πα-

γραξαν — Ib. φωνησαν loco κραξαν cum

BL. 33. (D. autem γραζας — Ib. ἐξ αὐ-

794

του cum Rec. (Sed ἀπ' αὐτοῦ DCGM. al.
5. Damasc.)

27. ἐθαμβήσαν cum D.

VI. 16. ἰωαννὴν habet cum Rec. et Alexx. (Sed
omittunt D. Copt. caet.) — Ib. οὗτος
ἡγερθη (loco οὗτος ἔστιν, αὐτός ἡγερθη)
cum BL. 102. D. 69. — Ib. ἀπο τῶν
νεκρῶν (loco ἐκ νεκρῶν) cum C. al. 6.
(Omittunt BL. 102. Copt. Transponunt
D. 13. 69. 124.)

IX. 1. ἀμὴν ἀμὴν solus. — Ib. ἐστηκοτῶν ὡς
cum 1. Copt. — Ib. γευσονται c. L. 131.
157. aliis.

X. 18. post Θεός addit bis ὁ πατήρ, solus.

XI. 1. ἐγγιζουσιν cum Rec. et Alexx. (Sed ἡγγι-
ζεν D.) — Ib. ἱεροσολυμα c. BL D. 13.
69. — Ib. εἰς βηθθαγα καὶ cum Rec. et
Alexx. (Sed καὶ εἰς, omisso βηθθαγα, D.
Vulg. It. et Orig. ipse bis diferte in com-
ment. in Matth.)

2. λέγει cum Rec. et Alexx. (Sed εἶπεν D.)
— Ib. εὐθύς c. BL. — Ib. πορευομενοι εἰς
(loco εἰσπορευομενοι εἰς) solus. — Ib. εἰς
αὐτήν cum Rec. et Alexx. (D. omittit.)
— Ib. post οὐδεις addit οὕτω ter cum L.
item BC. 13. 69. aliis. (Semel Orig. ha-
bet πω.) — Ib. ἐκαθίσε ter. c. CL. Evang.

36. — Ib. λυσάτε αὐτον και φερετε c. BCL.
Copt. Vulg. It.

3. τι ποιειτε τουτο c. Rec. et Alexx. (Sed τι
λυετε τον πωλον D. 69. 124. Arm. It. et
Orig. in Matth.) — Ib. εϋθως c. LD. —
Ib. αὐτον αποστελει ὡδε. Sic cum Rec.
(Sed in comment. in Matth. bis addit πα-
λιw c. BCDL.)

4. και απηλθον και c. BL. (Sed και ἀπελθον-
τες D. Copt. Orig. in Matth.) — Ib. τον
ante πωλον omittit cum BLD. al. multis.
(semel habet). — Ib. την ante θύραν omit-
tit bis c. B.

5. ἐστωτων c. M. 106. al.

6. εἶπεν c. BCL. 106. aliis. Copt. Aeth. Arm.
(Sed εἰρηκει D. It.)

7. φερουσι c. BL. — Ib. ἐπιβαλλουσιν c.
BCLD. 1. 28. — Ib. και ἐκαθισεν ἐπ' αὐ-
των. πολλοι δε τα ἱματια αὐτων ἐστρωσαν εἰς
την ὁδον absunt, casu ut videtur fortuito.

8. στιβαδας semel c. BLDK. al. — Ib. κο-
ψαντες c. BL. — Ib. ἐκ των ἀγρων bis, c.
BL. Copt. Syr. p. in ora. — Ib. και omit-
tit, et omittere debuit propter antece-
dens participium κοψαντες. (Sed a codd.
B. et L. abest και ἐστρωννουσιν εἰς την ὁδον.
Perperam omnino, uti manifestum est
vel ex illo participio κοψαντες, in quo
con-

consentiant isti codices, hoc loco ex Origene, qui priscam lectionem alexandrinam hic servavit, corrigendi.)

9. λεγοντες omittit c. BCL. al. 2. Copt.
10. εν ονοματι κυριου omittit c. BCLDU. 1.
13. 69. 124. al. 4. Copt. Arm. Vulg. It. Origene in Matth.
11. ο ιησους omittit c. BLD. 1. 48. Copt. Vulg. It. — Ib. και (ante sis το ιερον) omittit c. BLM. 13. 69. al. 3. Arm. Vulg. It. Syr. — Ib. ο ψε c. CL.
12. εξελθοντων αυτων c. Rec. et Alexx. (Sed εξελθοντα D. Codd. latt.)
15. ερχονται ter c. Rec. et Alexx. (Sed ειςελθων D.) — Ib. ειςελθων ter c. Rec. et Alexx. (Sed ατε ην. D.) — Ib. ο ιησους ter omittit c. BCLD. 1. 124. Copt. Aeth. Arm. Vulg. It. — Ib. post κολλυβιστων solus addit ανεστρεψε, omisso postea (cum D.) κατεστρεψε.
17. και ελεγε (loco λεγων) c. BL. 13. 69. al. 2.

XII. 26. ουκ ανεγνωτε οτι εγειρονται εν τη βιβλω μουσεως, ως ειπεν επι της βατου αυτων ο θεος, λεγων· εγω hoc ordine solus. Alibi sic: ουκ ανεγνωτε το ρηθεν επι της βατου υπο του θεου· (semel deest υπο του θεου·) εγω. solus, coll. Matth. 22. 31. — Ib. της βα-

του

- του ter cum Rec. et D. (Sed του β. ABCL. alii multi). — Ib. ως c. Rec. et D. (Sed πως BCL. alii). — Ib. post ἐγώ addit εἰμι semel c. M. 28. al. 3. Sed bis non addit. — Ib. tres articulos ὁ ante θεος omittit bis cum D. 10. (etiam B omittit ὁ ultimo et penultimo loco.) Semel Origenes habet tres ὁ.
- (27. ὁ semel habet c. Rec. et Alexx. Bis vero omittit c. BD. al. — Ib. ante ζωντων omittit θεος c. ABCLDK. aliis multis.
41. Pro καθίσας legit ἕστας c. 1. 13. 28. 69. 91. 209. — Ib. habet ὁ ἰησοῦς cum Rec. et Occidd. (Sed omittunt id BL. Copt.) — Ib. θεωρεῖ bis, solus. — Ib. τίνα τροπον πας ὁ λαός βαλλεῖ; solus, semel. και πας ἐβαλλεν, solus, semel. — Ib. χαλκος semel, solus. —
42. Ἐλθουσα δε c. D. Copt. Vulg. — Ib. πτωχη c. Rec. et Alexx. (Sed omittunt id D. Arm. It.)
43. εἶπεν semel c. ABDKL. aliis multis. — Ib. ἡ πτωχη αὐτη hoc ordine bis, c. D. Ev. 19. — Ib. ἐβαλε των βαλλοντων bis, c. ABDL. al.
- XIV. 10. Antē ἰσκαρ. omittit ὁ c. BDL. — Ib. προσηλθε, solus. — Ib. παραδῶ αὐτον c. Rec. et D. (Sed αὐτον παραδω BCL. 69. Eu-

Euseb.) — Ib. αὐτοῖς omittit c. D. 28.
91. It.

11. ἀκουσαντες c. Rec. et Alexx. (Sed omit-
tunt D. It.)

19. εἰς καθ' ἓνα. solus.

43. Post ἰουδας addit ἰσκαριωτης c. ADKM:
106. 124. al. multis. — Ib. ὧν omittit c.
CLAKS. al. multis. Copt. Aeth. Arm.
Vulg. It. — Ib. των ἀρχιερεων και om.
solus. — Ib. post γραμματ. addit και των
Φαρισαιων solus. — Ib. ante πρεσβυτ. om.
των c. A. 1. 69. al. 2.

53. post προς add. κατὰ Φαν c. AKM. 69. 106.
114. 116. 124. 209. aliis. — Ib. αὐτῶν
om. c. DL. 13. 64. 69. 124. — Ib. και
γραμματεῖς και πρεσβυτεροι. Sic c. D. 72.
Aeth. Arm. Syr.

60. εἰς το μεσον semel om. solus. Semel om.
το tantum c. ABLP. aliis multis.

61. ὁ δς c. Rec. et Alexx. (Sed D. ἐκεῖν δε)
— Ib. ἐσιωπα c. Rec. et Alexx. (Sed D.
ἐσιγα). — Ib. loco οὐδεν ἀπεκρ. habet οὐκ
ἀπεκρ. οὐδεν. c. BL. Copt. — Ib. ἐπηρωτη-
σεν c. F. 69. 106. al. — Ib. post αὐτον add.
εκ δευτερου c. 13. 69. al. Atm. — Ib. Lo-
co και λεγει αὐτῶ habet λεγων c. 1. (D. lo-
co παλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπηρωτα αὐτον και λε-

**

γει

γει αὐτῷ habet tantum: καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς.)

62. Loco εἶπεν habet ἀποκριθεὶς λέγει αὐτῷ
c. D. — Ib. ante ἐγὼ εἶμι addit συ εἶπας ὅτι
c. 13. 69. 124. Arm. — Ib. καθήμενον ἐκ
δεξιῶν c. Rec. (Sed ἐκ δεξιῶν καθήμενον
BDL. al. plurimi.)

63. Post διαρρηξας add. εὐθὺς c. 124. Arm.
Cod. lat. verc.

XV. 1. Loco ποιήσαντες habet ἐποίησαν et ante
δήσαντες add. καὶ c. D. — Ib. ante γραμ-
ματ. add. των c. D. 1. — Ib. Loco ἀπη-
νεγκαν habet ἀπηγαγον. c. DG. 1. 124. 209.
al. 3. et add. praeterea εἰς τὴν αὐλὴν c. D.
It. — Ib. ante πιλατῳ om. τῳ c. BDL. 1.
3. post πολλὰ add. αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπεκρίνατο
c. 13. 69. 106. 124. al. 30. Aeth. Arm.
Syr. p. Codd. latt.

B. Origenes legit

in commentario in Matthaeum:

Marcī IV. 30. τίμι c. Rec. et Occid. (Sed πως
BCL. 13. 28. 69.) — Ib. loco ποία habet
τίμι c. 1. 13. 28. 69. 151. al. et BL. —
Ib. loco παραβολὴ παραβαλῶμεν αὐτὴν ha-
bet αὐτὴν παραβολὴ ζωμεν c. BL. 28. al.

VI. 5. ποιῆσαι δυνάμιν bis c. D.

15. ἡ omitt. c. BCLAKM. al. 114.
 39. πασι ἀνακλιθῆναι Sic semel solus. (ἀνακλιθῆναι tamen habent etiam B. 1. 13. 28. 69. 157. al.) Semel παντας ἀνακλιναι paene ut Rec. et D. — Ib. συμποσια συμποσια c. Rec. et Alexx. (Sed D. It. κατα την συμποσιαν.)
 40. ἀνα prius c. Rec. (Sed BD. Copt. κατα) — Ib. ἀνα posterius om. c. solo Mt. o.
 45. εὐθως c. Rec. et Alexx. (Sed. D. It. add. ἐξεγερθεις.) — Ib. post προαγειν add. αὐτον c. D. 1. 13. 69. 124. al. Copt. Arm. Syr. Vulg. — Ib. loco προς habet εἰς c. 1.
 VII. 3. πυγμῇ c. Rec. et Alexx. (Sed D. πυκμῇ) Ib. ἐσθίουσι c. Rec. et Alexx. (Sed D. al. 2. Aeth. Arm. It. addunt ἄρτον.)
 4. ἀπ' ἀγορας c. DABL. 72. 102. — (Ib. post ἀγορας D. It. Arm. addunt ἐαν ἐλθωσι.) — Ib. τινα loco πολλα, solus. — Ib. χαλκειων c. AL. al. — Ib. και κλινων c. Rec. et D. (Sed omitt. haec BL. 102. Copt.)
 19. καθαρῖζων c. BLAGHS. 1. 69. 124. al. (Sed D. καθαρῖζει.)
 24. ἡλθεν bis c. M. al. — Ib. ὅρια bis c. DBL. 1. 13. 61. in ora. 69 209. — Ib. και σιδωνος omittit bis c. DL. 28. It. —
 ** 2 Ib.

- Ib. την c. Rec. et D. (Sed omitt. BL. al. multi.) — Ib. ήθελσε c. 13. 69. 124.
- VIII. 12. ότι loco τι solus. — Ib. σημειον επιζητει c. Rec. (Sed ζητει σημειον BCDL 1. 33.) — Ib. αμην αμην solus.
29. Origenes: Marcus, ait, non addidit ο υιος του θεου του ζωτος, (Sed addunt hoc 13. 69. 124. item L. 157. Syr. Syr. hierof.)
30. λεγωσι c. Rec. (Sed DCG. ειπωσι.)
- IX. 1. γευσονται c. L. 131. 157. al.
2. ante μετεμορφωθῃ addit, diserte Marco tribuens, quae vere Lucae sunt: εν τῷ προσευχεσθαι αυτον c. 13. 28. 69. 124.
3. λευκα και στυλβοντα hoc ord. solus. — Ib. λιαν om. solus — Ib. loco ως χιων habet ως το φως c. tribus Evangelistiis (Sed omitt. utrumque BCL. 1. Arm. Aeth.) — Ib. ante λευκαναι add. οὕτω c. BCL. 13. 33. 69. 116. 124. al. Copt. Aeth. Arm. (Sed D. ως οὐ δυναται τις λευκαναι επι της γῆς.)
4. τι ἐλαλει semel, solus. Alibi bis τι αποκριθῃ c. BCL. 1. 28. Copt. (D. cum multis aliis: τι λαλησει.)
34. τις αυτων μειζων εστι. Sic fere 13. 69.
35. γενεσθαι semel solus, loco ειναι.
36. αυτο prius omittit. c. 1. 113. (Sed D. habet αυτον.)

37. ἐν om. c. D. 124. al. 2. — Ib. ἐπὶ τῶ
bis c. Rec. et Alexx. (Sed ἐν τῷ D. 69. al.
3.) — Ib. τῷ ἐμῷ ὀνόματι loco τῷ ὀνόμα-
τι μου, solus.
- X. 14. ἔασατε et ἔλθειν. solus.
18. εἰς ὁ c. Rec. (Sed D. μονος εἰς.)
- 20 παντα ταυτα c. D. Clem. — Ib. ἐφυλαξα
c. DA. 28. Clem.
34. τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ c. Rec. (Sed μετὰ τρεῖς
ἡμέρας BCDL. Copt. It.)
35. και λεγουσιν, loco λεγοντες, c. D. Prae-
terea addit αὐτῷ c. DBCL. Copt. Arm. Syr.
- 38 το ποτήριον πειν solus. — Ib. ἢ loco και,
c. DBCL. 1. 13. 28. 69. 124.
46. ἐρχεται bis c. D. 6. Mt. 17. It. — Ib.
ἐκιδεν, bis, loco ἀπο ἱερικο, c. D. Goth.
It. — Ib. ante υἱος add. ἰδου ὁ c. 13. 69.
124. — Ib. βαρτιμαιος c. Rec. (Sed D.
It. βαριτειμιας) — Ib. ἐπαιτων bis c. D.
47. ναζαρηνος c. BL. 1. 118. Vulg. It. (ναζο-
ρηνος D.) — Ib. υἱος, sine ὁ, c. 28. —
— Ib. ἰησου om. c. L. 108. 127. 131. al.
10. Syr. Codd. latt.
48. οἱ πολλοι solus. — Ib. κειραγς solus. —
Ib. υἱος c. D. 28. 124.
49. εἶπεν αὐτον φωνηθηναι his c. Rec. et D.
(Sed BCL. al. Copt. Syr. p. in m. εἶπεν.
φωνησατε αὐτον.)

50. αὐτοῦ post ἱματιον om. solus. — Ib. loco ἀναστας habet ἀναπηδησας c. DBL. al. 2. Copt. Syr. p. Goth. Vulg. It. Semel oblique locum hunc excitans, habet ἀνεπηδησας καὶ ἀνεστη. — Ib. τον ἰησουν c. Rec. et Alexx. (Sed D. αὐτον.)

51. om. σοι solus. — Ib. ῥαββουσι c. BCLAKM. al. 72. (Sed D. It. κυριε ῥαββει.)

52. αὐτῳ, loco τῷ ἰησου, c. DABCL. 1. 13. 28. 69. 124. al. Vulg. It. Copt. Aeth. Arm.

XI. 1. ἱεροσολυμα c. DBL. 13. 69. al. et Or. in Jo. — Ib. καὶ εἰς βηθανιαν, omisso εἰς βηθσαγγη, c. D. Vulg. It. Sic Origenes bis et diferte in comment. in Matth., sed aliter in Jo.

2. ἐκαθισε c. CL. Ev. 36. et Or. in Jo. (Sed D. κεκαθηκε) — Ib. cum D. non legit οὕτω, quod cum BCL. habet in Jo.

3. τι λυετέ τον πωλον; c. D. 69. 124. It. Arm. (Sed τι ποιετε τουτο; Or. in Jo. c. Rec. et Alexx.) — Ib. post ἀποστελει bis addit παλιν c. DBCL. al. (Sed in Jo. et semel in Matth. omittit.)

4. Loco ἀπηλθον δε καὶ habet καὶ ἀπελθοντες c. D. Vulg. It. Copt. Syr. (In Jo. legit καὶ ἀπηλθον καὶ c. BL.) — Ib. τον om. semel c. DBLA. aliis multis et Or. in Jo. — Ib.

— Ib. την habet c. Rec. et D. (Sed omittit id Or. in Jo. c. B.)

10. om. ἐν ὀνοματι κυρίου c. DBCLU. 1. 13. 69. 124. al. 3. Vulg. It. Copt. Arm. Syr. et Or. in Jo.

13. ante μακροθεν addit ἀπο c. DABCLM. 1. 13. 69. 124. al. 9. — Loco εἰ ἄρα εὐρησῇ τι habet bis ὡς εὐρησων τι, c. verc. brix. (Sed D. et It. ἰδειν, ἐὰν τι ἔστιν) — Ib. loco καὶ ἐλθων habet ἐλθων δε — Ib. habet ἐλθων ἐπ' αὐτην c. Rec. (Sed D. et It. omittunt haec.) — Ib. loco οὐδεν εὐρεν habet καὶ μηδεν εὐρων c. D. graece, et verc. — Ib. post Φύλλα add. μονον c. 13. 61. 69. 124. item C. 28. — Ib. ante καιρος addit bis ὁ, solus.

14. καὶ prius omm. c. D. graece, verc. — Ib. ὁ ἰησους om. c. DABCKLM. al. multis. — Ib. εἰς τον αἰωνα εἴ σου bis c. DBCL. 1. Vulg. It. Syr. Arm. — Ib. μηδεις bis c. DABCL. al. multis. — Ib. Φαγγ c. C. 1. 13. 69. al.

18. οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς c. DABCL. 1. 124. al. — Ib. ἀπολεσωσιν c. DAH. al. — Ib. Loco ὄχλος habet λαος, solus.

21. ἰδου c. D. — Ib. ἐξηρανθη c. DL. 1. al. 4.

25. loco ὅταν habet ἐὰν, solus.

- XII. 1. ἀνθρῳπος τις ἐφύτευσε ἀμπελωνα c. 13.
 69. Arm. Syr. — Ib. post περιεθῆκεν add.
 αὐτω c. 28. Syr. Arm.
 24. μὴ γινωσκοντες c. D.
 25. ὡς οἱ ἄγγελοι c. B. Sed servat sequens
 οἱ, quod omittunt DCL. 1. 124. 167.
 al. multi.
 26. ὁ omittit ter c. D. 10. et Or. in Jo.
 27. post οὐκ ἔστιν ὁ θεός add. θεός c. M. 13.
 33. 69. 124. al. 30. (Sed Or. in Jo. omittit.)
 — Ib. ante ζωντων om. θεός c. DABCKL.
 al. multis et Or. in Jo.
 XIV. τοῦτο το ποτηριον ἀπ' ἐμοῦ c. D. 1. 209.
 62. ἐν δεξιῳ καθήμενον c. DBLM. al. multis.
 (Sed Or. in Jo. ut Rec.)

Habes hic, Lector benevole, catalogum
 omnium Marci locorum, ab Origene in
 commentariis suis tum in Joannem tum in
 Matthaeum excitatorum, cum indice lectio-
 num cunctarum a recepto textu discrepan-
 tium, ac five cum alexandrinis five cum oc-
 cidentalibus concordantium, five Origeni pe-
 culiarium. Si vero singula Marci verba ab
 Origene in utroque commentario laudata, et
 paginas editionis operum Origenis Ruaeanae,
 ubi citatio quaeque reperiatur, accuratissime
 resc-

rescire cupis, adi quaeso Symbolas meas criticas tom 2. pag. 339 — 358. Jam quae e praemissa hac lectionum Origenianarum sylloge suapte sponte consequantur, age videamus.

1. Origenes, saltem in duobus illis commentariis, e quibus Marci loca ab illo laudata collegimus, lectiones a receptis diversas perraro *solus* habet; fere semper consentiunt ei codices aliquot adhuc supersites. Hinc luculenter apparet, plerumque eum Novi Testamenti loca diligenter exscripsisse e codicibus, qui ei ad manus essent, et quorum similes adhuc extant. Falluntur ergo vehementer, qui eum saepissime memoriter ac valde negligenter dicta biblica recitasse causantur, atque hinc evincere student, uti Patrum univrsim, ita nominatim etiam Origenis allegationes biblicas exigui et paene nullius esse pretii in re critica, nec posse ex his iudicium tuto ferri de conditione codicum a Patribus usurpatorum*). Quod si ita se haberet, fieri non potuif-

*) Vanam istam nonnullorum persuasionem masculle nuper impugnavit Vir S. Rev. Jo. Severin Vater in Spicilegio I. observationum ad usum Patrum

tuisset, quod revera factum esse oculis nostris videmus. Nempe fieri nequivisset, ut α) idem Pater eundem locum eodem modo saepe saepius recitaret, ac ut β) fere semper, sicubi a vulgari textu recederet, unum et alterum haberet socium, perraroque solus incederet, atque ut γ) iisdem, aut ejusdem saltem familiae sociis stipatus tantum non ubique reperiretur. Largimur quidem, Origenem non semper codicem suum evolvisse, quotiescunque locum aliquem Bibliorum excitare vellet, sed memoriae suae interdum esse confisum, unde passim constructionum aut vocum synonymarum commutationes, articulorum vel particularum vel propositionum, quas incidentes vocant, omissiones, et hujus generis discrepantiae aliae, sensum plerumque non mutant, ortae sunt. Concedimus praeterea, Origeni non semper fuisse propositum, singulas vocolas ac syllabas loci alicujus proferre; interdum enim pro consilii sui ratione nonnulla immutavit, omisit, addidit, vel etiam sensum tantum auctoris sacri exprimere voluit suo modo suisque verbis. Sed haec omnia negotium facessere nequeunt critico perito et atten-

trum graecorum in Critica Novi Test. pertinetium. Regiomonti, 1810.

attento, qui criteria, quorum ope allegationes Patrum accuratae et certae a reliquis discerni possunt *), bene cognita habet et perspecta. Nec impediunt allegationes nonnullae liberiores aut quacunque de causa dubiae, quo minus caeteras, numero multo plures, pro certis ac fideliter e codice sacro exscriptis habeamus, praesertim si aliorum, maxime cognatorum, testimonium assensu confirmetur. Quid? quod Origenes fortasse nonnunquam putatur negligenter excitasse, quae ipse *e suo* codice curate ac religiose transcripsit. Etsi enim plures habemus, ut mox monebimus, libros manuscriptos, mirum in modum Origeniano exemplari similes, tamen non habemus hoc ipsum, sed superstitum vetustissimi codices aliquot seculis eo, quem suis manibus trivit Origenes, recentiores sunt. Potuit ergo Noster in suo codice invenire lectiones, quae in nullo eorum, qui aetatem tulerunt, reperiuntur, eamque ob causam negligentiae Viri in laudando textu attribui debere videri possunt. Caeterum vix est quod moneamus, multa cautione opus esse in defendendis aut commendandis

*) Copiose de potioribus illis criteriis exposui olim in Diss. de codicibus Evangeliorum Origenianis. Halae, 1771. pag. 36—50.

dandis lectionibus Origeni vel ulli caeterorum Patrum peculiaribus.

2. Si scripta Origenis, quae graece sunt, universim spectas, textus locorum Novi Test. in ipsis laudatorum consonat plerumque ad textum codicum Evangeliorum BCL et Paulinarum epistolarum ABC; qui omnes cum Alexandrinam repraesentent textus recensionem, consequitur, codicem, quo fere utebatur Origenes, ad eandem recensionem fuisse conformatum. Hoc ita se habere, in *Symbolis criticis* tom. 1, pag. LXXVI — CIII. CVII. CXXIV. CXXIX sq. et CXXXIII sq. abunde probavi, et inter alia docui, α) in locis Evangeliorum talibus, ubi de vera lectione Origenis certo nobis constat, observasse me lectiones 139 codicibus C et L communes, atque inter has 139 esse 123, in quibus consentiat Origenes, et 16 tantum ab Origenianis discrepantes; ac similiter β) inter lectiones epistolarum 38, in quibus codices A et C inter se conspirant, esse 75, quibus suffragetur Origenes, et tantum 13, a quibus hic abhorreat. Quis igitur est, quin miretur stupendum profecto consensum Origeniani textus cum binis illis codicibus, praesertim ubi hi ipsi (concinentibus plerumque codice etiam B

et

et versione copto-memphitica) inter se consonant. Hujus generis animadversiones, quales loco mox citato exposui, fundamenta sunt criseos meae et doctrinae a me traditae de vetustissimis recensionebus. Hanc igitur si quis refutare cupit, illa evertat necesse est, quae quamdiu inconcussa manent, vanum est et irritum quidquid recensionebus osiores ogganniant.

3. Ad eandem hanc alexandrinam recensione[m] pertinebat etiam Evangelii *Marci* codex, qui praesto fuit Origeni commentarium in *Ioannis Evangelium* scribenti. Docet id lectionum indiculus supra a me exhibitus et litera A insignitus. Sed paullo distinctius haec exponenda sunt. Nempe a) Origenes in commentario in Ioannem e capitibus Marci II. III. IV. V. VII. VIII. XIII. et XVI. prorsus nullos, e capp. vero VI. IX. X. et XV. perpaucos, tandem e capp. I. XI. XII. et XIV. sat multos excitavit locos, cuius rei causa posita est potissimum in eo, quod major pars commentarii huius interiit, Origenes autem tum demum laudare solet Marcum, ubi parallelas apud Ioannem locos tractat. b) Codex Origenianus in capp. I. VI. IX. X. XI. (et probabiliter etiam in II. III. IV. V. VII. VIII.) plane

plane consonavit alexandrinis; inprimis memorabiles sunt capituli XI. versiculi 1 — 12 quos Origenes Opp. tomo 4, p. 181. integros excitat, et ita quidem, ut in ipsis adeo minutis alexandrinis libris BCL tantopere concinat, ut hos ipsos ante oculos positos habuisse videre possit; contra vero c) in capp. XII. XIV. XV. (et fortasse etiam in XIII. et XVI.) exemplar, de quo hic loquimur, Origenianum non fuit pure alexandrinum, sed admixtas habuit lectiones non paucas occidentales aliasve. Itaque d) exemplar istud e duabus partibus fuerat conflatum, altera pure alexandrina, altera itidem quidem alexandrina, sed mixta. e) Quod ad lectiones attinet utrique recensio communis, et in codicibus BCL aequae atque in D. 1. 13. 28. 69. obvias, hae in allegationibus Origenianis ei, quam quoquo loco potissimum sequitur Origenes recensio ergo, in commentario in Ioannem, alexandrinae, in comment. autem in Matthaeum, occidentali, attribuendae sunt.

4. Recte observarunt viri docti, Origenem non semper unum tantum eundemque Novi Testamenti codicem usurpasse. Quin ipse non raro dissonantiae των ἀντιγραφῶν mentionem iniecit. V. c. Matth. 16, 20. aliquo-
ties

ties habet receptum δις τεταλτο, sed Opp. tom. 3. pag. 532. ις τεον μεντοι, inquit, οτι τινα των αντιγραφων του κατα Ματθαιον εχει το· ες τετιμησεν, cum DB. — Matth. 18, 1. in textu et semel in commentario habet vulgare ωρα, sed tom. 3. p. 538. κατα μεν τινα, αιτ, των αντιγραφων· εν εκεινη τη ωρα, κατα δε αλλα· εν εκεινη τη ημερα, et posteriorius quidem cum cod. 1., Evangelitariis duobus, Armena et Itala. — Matth. 21, 5. aliquoties repetit lectionem vulgo receptam επιβεβηκως επι ονον και πωλον νιον υποζυγιου. Sed tom. 3. p. 738. postquam eadem*) haec verba recitasset, addidit: η ως εν τισι· πωλον υποζυγιου. Scilicet nonnulla exemplaria omittebant νιον, quod abest a nostro L. et ab ipso etiam Origene semel (t. 4. p. 181.) praetermissum est. — Luc. 9, 48. Origenes cum BCL. 1. 131. Evangelitariis nonnullis et versionibus Copt. Slav. It. Vulg. legit εστιν μεγας, sed tom. 3. p. 597. ανεγνωμεν δε και εν αλλοις· εσται μεγας, quae est lectio codicum plerorumque, et inter hos etiam codicis D. — Luc. 14, 19. Origenes t. 3. p. 981.

εν

*) Quae in editis Origenis operibus adjecta hic sunt verba, και πωλον νεον, ea delenda esse, alibi (in Diff. de codicibus Evangeliorum Origenianis p. 41. fq.) docui.

ἐν τισιν, ait, ἀντι τοῦ ἐρωτῶ σε (scil. ἔχεις με παρῃτημένον), quae est lectio vulgaris, κεῖται· καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι ἐλθεῖν, ut legitur in D. et Itala, nisi quod D, loco καὶ διὰ τοῦτο, habet synonymum διο. — Io. 1, 14. saepe cum recepta habet: ἐν αὐτῇ ζωῇ ἢν, sed t. 4. p. 72. τινα μέντοιγε, inquit, τῶν ἀντιγραφῶν ἔχει, καὶ ταχὺ οὐκ ἀπίθανος· ὁ γέγονεν, ἐν αὐτῇ ζωῇ ἔστιν. Atque sic D. It. et Patr. latt. — Locum Hebr. 2, 9. aliquoties sic profert, ut legat, χωρὶς θεοῦ, quod reperitur in duobus codicibus graecis, vetustiarum lectionum plenis, scil. in 53 et ex correctoris diligentissimi emendatione in 67, item in codd. syriacis et in scholio Theodori mopsvest. ac apud Theodoretum nonnullosque Patres latt., quorum allegationes confirmant testimonium Hieronymi, tradentis, sic legi in codicibus quibusdam latinis. Sed Origenes tom. 4. p. 4. monet, ἐν τισὶ κεῖσθαι ἀντιγραφοῖς· χαριτὶ θεοῦ, et semel (ibid. p. 392.) habet χαριτὶ ἢ χωρὶς θεοῦ. Habet autem χαριτὶ D. cum caeteris.

5. Cum igitur Origenes iterum iterumque profiteatur ipse, plura sibi ad manus fuisse librorum Novi Testamenti ἀντιγραφα, non est cur dubites, plura etiam Marci exemplaria

plaria praesto ipsi fuisse. Atque cum lectiones pleraeque ab ipso prolatae ex ἀντιγραφοῖς, quae a suis, quibus fere utebatur, distinxit, reperiantur in codicibus D. 1. et in Itala ac Patribus latinis, hoc est, testibus ad occidentalem familiam pertinentibus: mirum videri debet nemini, habuisse eum Marci etiam codicem, recensioem occidentalem repraesentantem. Et sic rem se omnino habuisse, abunde testatur duplex lectionum Origenianarum tabula, supra a nobis proposita, quarum altera, litera B inscripta et e commentario in *Matthaeum* collecta, ingentem numerum fuit lectionum in codicibus D. 1. 13. 28. 69. 124. 131. 157. et in It. Vulg. nec non in Syr. obviarum, atque hinc ad recensioem occidentalem referendarum. Ad eandem, nostro jure, ut nr. 3 ostendimus, pertinere statimus lectiones utrique recensioi communes, sed in commentario in *Matthaeum*, ubi occidentalis regnat, occurrentes. Infatias ire nolo, sed ipse in tabula B monui, haud paucas Marci lectiones reperiri in commentario Origeniano in *Matthaeum*, dissonantes a lectionibus codicis D. Sed animadvertere Te velim, a) codicem D scaterere innumeris vitis manifestis, quae Origenes non repudiare nequivit, et facile in suo exemplari, si quidem

in

in hoc jam irrepsissent, vel ex memoria vel collatis aliis libris corrigere potuit; v. c. Marci 6, 39. *κατα την συναποσιαν.* cap. 7, 3. *πυγμα.* cap. 10, 46. *βαριτειμας.* vl. 51. *κυριε ραββει.* cap. 11, 13. *ιδειν, εαν τι εστι.* Deinde b) meminisse iuvabit, codicem D pluribus seculis recentiorem esse eo codice occidentali, quem Origenes suis manibus tractavit. Tempore intermedio multa inculcari potuerunt in textum occidentalem atque sic in codicem quoque D, Origenis aevo adhuc ignota, cujus generis fortasse sunt: Marc. 6, 45. *εξεγερσεις.* cap. 7, 4. *εαν ελθωσι.* cap. 9, 3. *ως χιων,* pro quo Origenes profert *ως το φως,* mihi vero utrumque videtur additamentum esse, quod primitus a textu abfuerat. Porro c) codices recensionem occidentalem exhibentes permulti olim exstiter, inter se ipsi non parum dissonantes; quamobrem negare non licet, Origenianum Marci codicem (plerumque occidentalibus assentientem) occidentalem fuisse, hanc unice ob causam, quia non omnes ad unam lectiones codicum D. 1. 13. 69. aut aliorum occidentalium librorum, hodie superstitum, in eo deprehendimus. Potuerunt in aliis, nunc deperditis, extare. Denique d) quae de codice Marci occidentali ab Origene usurpato disserui, mirifice corroborantur nova observatione, quae

quae mihi aliud agenti ultro se obtulit. Nempe non solum in exarando commentario in Matthaeum, verum etiam in conscribenda *Exhortatione ad martyrium* eodem illo codice occidentali usus est Origenes. Quae de re ut ipse judicare queas, accipe catalogum lectionum omnium a vulgari Marci textu differentium, quae in illa *Exhortatione* reperiuntur.

Marc. IV, 16. ὁμοίως omittit Orig. cum D. 1.

13. 28. 69. 131. Syr. Arm. codd. Ital. —

Ib. habet εὐθὺς cum Recepta. (Sed omit-
tunt D. 1. 36. 40. 60. Copt. et codd. latt.

εὐθὺς exhibent ECL. 13.) — Ib. omittit

αὐτοῦ cum 13. 28. 69. 124. 131. Arm.

17. ἕπαν, solus, loco εἰτα.

VIII. 34. εἰ τις c. DBL. 1. 15. 28. 69. 124.

— Ib. ἀκολουθεῖν c. DM. 1. 17. 131. 157.

— Aliis multis. Ital. Vulg. Goth. Aeth.

35. prius τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν hoc habet or-

dine, solus — Ib. posterius τὴν ψυχὴν

αὐτοῦ omittit, et sic fere D, qui ex emen-

datione nunc habet ὅς δ' ἂν ἀπολεσθαι αὐτὴν,

sed totum hanc στίχον neglexerat li-

brarius, homoioteleuto αὐτὴν . . . αὐτὴν

deceptus. Equidem lectionem Origenia-

nam nostram primitus in occidentali textu

extitisse autumo; deinde claritatis causa αὐτὴν insertum fuit in codice, e quo D transcriptus est, id quod omissioni propter homoioteleuton ausam dedit in D; tandem codd. 13. 69. 124. 131. 157. aliique in locum istius αὐτὴν substituerunt τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Contra vero Alexandrini ab initio legisse videntur τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, quod e Matthaeo aut Luca facile peti potuit. Vide commentarium criticum ad h. l.

X. 38. ἡ (loco καὶ) cum DBCL. 1. 13. 28. 69. 125. It. Vulg. Copt. Arm. et similiter Orig. in comment. in Matth.

XIII. 11. ἀγωσιν c. D. 1. 13. 69. 131. BLAKMG. aliis. — Ib. τι λαλήσητε omitit solus. — Ib. μὴδὲ προμελετᾶτε c. solo 38. (Omittunt haec DL. 1. 33. 69. 157. It. Vulg. Copt. Aeth.) — Ib. ἐκείνο (loco τουτο) cum 13. 28. 69. 91. 124.

XIV. 36. δύνατα σοι πάντα. Sic fere D. — Ibid. loco Receptae το ποτηριον ἀπ' ἐμοῦ τουτο, Origenes bis habet το ποτηριον τουτο ἀπ' ἐμοῦ c. ABCGL. 69. 124. 131. (Sed D. 1. 209. cum Orig. in comment. in Matth. τουτο το ποτηριον ἀπ' ἐμοῦ.) Arbitrarie haec sunt transpositiones vocis τουτο.

Sed quid plura? Si quis vel folius capitis XI, in primis commatum ejus 1 — 12, lectio-

num

num comparationem ad ductum tabularum
nostrarum A et B instituere velit, maribus
velut prehendere poterit ambos Origenis co-
dices Marci, *alterum alexandrinum* in con-
scribendo commentario in Joannem, circa
annum 219 exarato, adhibitum, mirifice prae-
fusus cum nostris BCL consentientem; *alterum*
occidentalem, in concinnanda anno 236 aut
237 Exhortatione ad martyrium ac in elabo-
rando circa annum 245 in Matthaeum com-
mentario usurpatum, et nostris D. 1. 15. 28.
69. 124. 131. et 157. persimilem. Neque
vero in Marci tantum Evangelio plurium qua-
si textuum constans et perpetuum discrimen
cernere licet, sed in reliquis etiam Novi Te-
stamenti libris, idem plane testium inter se
dissidium, eadem lectionum, pro familiarum,
in quas illi quasi coeunt diversitate, varietas,
eadem habitus universi, quo textus ab una
familia exhibitus a textu alterius familiae dis-
cernitur, dissimilitudo reperitur non solum in
libris manuscriptis modo enumeratis, sed etiam,
ubi hi deficiunt, in aliis, in locum istorum
succedentibus.

6. Iam si haec quae de duplici Origenis
codice disputavi vera sunt, ut certissime sunt,
prona nec ullo modo declinanda consequentia
inde cogitur:

a) ex-

- a) extitisse antiquitus duas textus Novi Test.
recensiones, etiamnum in veteribus co-
dicibus et versionibus superstitēs, quarum
alteram alexandrinam, alteram occiden-
talem appellare solemus;
- β) ambas esse Origene, qui utraque usus
est, antiquiores, ideoque ad tertii mini-
mum seculi initia referendas;
- γ) fuisse eas vere diversas, inter se dissiden-
tes innumeris lectionibus et tota confor-
matione habituque universo textus;
- δ) at consentire tamen ambas non raro in
lectionibus vetustis, pro quibus recen-
siones aliae, praesertim recentiores, sub-
stituerunt alias;
- ε) extitisse Origenis jam tempore libros, e
binarum recensionum particulis consti-
tos, atque ex hoc genere fuisse Marci
codicem ab Origene, commentarium in
Joannem conscribente, adhibitum, qua
majorem partem plane alexandrinum,
qua posteriora capita mixtum;
- ς) procedente tempore recensionum confu-
sionem magis invaluisse, exaratosque
esse, seriore potissimum aevo, libros,
quorum textus pro basi habet recensio-
nem occidentalem, cui autem passim ad-
persae sunt lectiones alexandrinae, ve-
lut

lut codices 1. 13. 23. 69. 124. 131. 157, quos supra in tabula nostra B saepe laudavimus; vicissim autem scriptos etiam libros consonantes fere alexandrinis, sed admistas habentes lectiones occidentales aliasve, v. c. cod. 33.

- 5) diligentem tamen criticum, cunctos pro lectione aliqua productos testes studiose inter se comparantem, plerumque posse discernere, cuinam adnumeranda sit recensionem;
- 6) majore quam adhuc crediderunt critici, cautione opus esse in judicanda conditione textus sacri, quo Pater quisque usus est, et in definienda recensionem, quam codex ejus repraesentavit. Etenim fieri potuit, ut idem Pater alio tempore alium codicem, ad aliam recensionem conformatum, usurparet. Si quis v. c. de celebratissimis olim exemplaribus Origenis eorumque textu sententiam ferre vellet unice secundum syllogen lectionum Evangelii Marci e solo commentario in Matthaeum decerptarum, is profecto multum a vero aberraret. Optandum sane esset, ut accuratas haberemus collectiones omnium lectionum ex operibus Patrum praecipuorum, ut Athanasii, Basilii, Gregoriorum nazianzeni

zeni et nysseni, ex optimis editionibus ita excerptarum, ut non solum cuiusque Patris lectiones separatim proferrentur, sed facile etiam in oculos incurreret, e quonam illius Patris libello (sive genuino sive spurio sive dubio) lectio quaeque deprompta sit. Fieri hoc potest vel adposito lectioni cuique libelli ubi reperta fuit titulo, vel adscriptis tomi et paginae numeris. Posterius brevius est et ad finem obtinendum sufficiens, dummodo lectionum syllogae praemittatur indiculus tum singulorum libellorum, tum paginarum, in quibus quolibet scriptum inchoatur et finitur. Hanc rationem et viam priori praetuli in mea lectionum Origenis sylloge, tomo 2 Symbolarum criticarum, eandemque nuperrime in excerptendis Cyrilli alexandrini allegatis secutus est Varterus, Vir celeberrimus, in Dissertatione supra laudata.

II.

Summe Rever. Hugius, Vir clarissimus, tomo priore libri egregii, quem inscripsit: *Einleitung in die Schriften des Neuen Testaments*, Tübingen 1806. graeci textus Novi Test. historiam contexere instituit, qualem diu desiderabamus, inque ea de variis hujus textus recensionibus copiose ac docte egit. Mirabuntur autem fortasse lectores mei, Hugium non differuisse de recensionibus occidentali, alexandrina et constantinopolitana, quarum nomina in scriptis meis criticis frequentantur, sed laudasse eum editionem *novy* seu vulgatam graecam, et recensiones Hesychianam, Lucianeam et Origenianam. Putabunt igitur nonnulli, rationem Hugianam repugnare meae. Ego vero magnopere gavisus sum, cum viderem, in eo in quo totius rei cardo vertitur, habere me Virum celeberrimum mihi consentientem. Mihi quidem visum fuerat, recensionibus imponere nomina regionum vel metropoleum provinciarum, in quibus vulgo

usur-

usurpabantur, quo pacto facilius intelligi poterat, in quibusnam versionibus ac Patribus recensio quaeque potissimum quaerenda esset. Ille vero maluit recensiorum (si *καὶ νῦν ἐκδοσὶν* excipias) appellationem petere a nominibus virorum, quos novas *τῆς καὶ νῦν* recensiones elaborasse suspicatus est; ratus forsitan, sic uno velut ictu pessumdari objectiunculas adversus ipsum nomen: *recensio*, in medium prolatas; nec diffiteor, hac ratione servari utilitissimam vocabuli recensio significationem. Ultro etiam largior, satis commodum esse hunc recensiones ab earum auctoribus denominandi modum, si quidem dubium non sit, quin Hesychius, Lucianus, Origenes veri sint auctores earum, quae iis attribuuntur, recensiorum. Sed hac ipsa de re me dubitare fateor. Dubitationis igitur causas exponere mihi liceat, sed paucis et modeste, nec eo animo, ut cum Viro doctissimo, quem permagni me facere ingenue profiteor, decertem, sed ut tum alios viros harum rerum peritos, tum in primis Ipsum excitem et humanissime invitem ad novum instituendum causae, quae in universa re critica Novi Test. maximi momenti est, examen, quo ea, si ullo modo fieri id possit, ad liquidum tandem perducatur.

Ita-

Itaque quod *primo ad occidentalem recensionem* seu *καὶ πρῶτον ἐκδοσιν* attinet, de hac satis bene inter clar. Hugium meque convenit. Equidem *occidentalem* eam appellavi a), quia legitur in codicibus graecis in occidente exaratis, quales sunt graeco latini omnes, b) quia versio, qua utebantur veteres occidentales, videlicet prisca latina, eam expressit, et c) quia Patres occidentales vetustiores in laudandis Novi Test. dictis codices ad eandem expressos exscripserunt. Neque tamen usum ejus intra Occidentis limites inclusum fuisse putavi; bene enim noveram, penetrasse eam in distitas etiam regiones, velut in Aegyptum superiorem et in Syriam, id quod testantur sabidica versio et syriacae (Peshito dictae) lectiones haud paucae. Ipsemet etiam de via, qua illuc pertingere potuerit, qualescunque conjecturas meas passim exposui; lubens autem largior, ex Hugiana quoque hypothese hujus rei rationem facile, immo facilius fortasse, reddi posse. At in Occidente tamen praecipua ejus sedes erat, ibique diutissime in usu mansit; nam nono adhuc et decimo seculo exemplaria occidentalem textum exhibentia exarata fuere, velut Boernerianum et Sangermanense. Equidem non putabam, primitivam ejus conformationem deberi diligentiae viri cujusdam

dam eruditi, exemplar quod praesto ipsi esset recognoscentis textumque, collatis pluribus libris, pro suo arbitratu constituentis, sed autumabam potius, manasse eum e veteribus apographis singulorum Novi Test. librorum aut collectionum mancarum et imperfectarum, cujus generis exemplaria, antequam το Εὐαγγε-
λιον et ὁ Ἀποστολος ederentur, ubique circumfe-
rebantur haud pauca, postea seposita a graecis, sed servata a latinis seu occidentalibus *). Ve-
rumtamen non dubitavi textum occidenta-
lium, tametsi sic ortum, *recensionis* nomine insignire, partim, quia in libris critici argu-
menti persaepe mentio simul facienda est cum
recensionum alexandrinae et constantinopoli-
tanae, tum etiam textus occidentalis, quam-
obrem tres illos textus diversos, haud inepte
brevitatisque causa, communi omnibus de-
nominatione, tres recensiones appellari pos-
se putabam; partim, quia dubitabam, utrum
idoneis argumentis historicis evinci queat,
textum familiarum reliquarum, nominatim
alexandrinae ac constantinopolitanae, ortum
suum

*) Conf. Comment. crit. Partic. 2. p. 202. et Curae
meae in historiam textus graeci epistolarum Pau-
linarum. Jenae 1777. 4. p. 60 et 69 sqq.

suum debere recognitionibus unius et item alterius critici; partim denique, quia persuasum mihi est, textum codicis D, qui occidentalium facile princeps est, transcriptum esse ex alio, quem criticus (nescio quis) diligenter recensuerat, certam rationem hoc in negotio secutus, cuius rei indicia passim, praesertim in passionis et resurrectionis historia, observasse mihi videor. — His igitur de causis de *recensione* aliqua *occidentali* non temere locutum me esse, autumo.

Contra vero cel. Hugius iisdem codicibus, quos equidem recensioⁿem occidentalem continere ajo, inesse contendit *κοινὴν ἐκδοσιν*, *vulgarem editionem*, nomine huc translato e historia critica versionis τῶν ὁ. Docte, ut solet, et copiose de ea egit pag. 113 — 164. Obloqui nolo Viro clarissimo. De verbis enim rixari *), literarum cultores dedecet. Nec
est,

*) Si nodum in scirpo quaerere non taederet, monere possem, editionis nomen non magis saltem rei esse adaptatum, quam recensioⁿis vocabulum. Nam vulgarem illam editionem *nemo edit*, uti occidentalem recensioⁿem (primitus) nemo recensuit. Ne multa. Caremus verbo, quod plene ac perfecte denotet id quod volumus, scil.
eam

est, cur obloquar. In rei enim summa bene inter nos convenit: Consentimus de indole textus hujus ἐκδοσεως s. recensionis, et de vitiorum, quibus inquinatus est, tum generibus tum origine. Quam Ille vivis coloribus pinxit textus istius imaginem, per similem invenies adumbrationi, quam tentavi in Curis in historiam textus, modo citatis, pag. 71. et in Prolegomenis in Novi Testamenti editionem Halensem alteram pag. LXXVII. seu Lipsiensem pag. XXV. Consentimus etiam, hunc textum esse omnium antiquissimum, ejusque natales referri debere ad primam historiae sacri textus periodum. Etenim incunabula ejus reperisse mihi videor in ἀντιγραφοῖς ante editionem τοῦ Εὐαγγελίου et τοῦ Ἀποστόλου exaratis, et in illorum ἀπογραφοῖς. Consentimus praeterea, primis Christianismi temporibus *) nulla extitisse alia exemplaria, nisi κοινὰ illam exhibentia, et consequenter, hujus generis ἀντιγραφῶν

eam indolem et conditionem internam textus in codicibus nonnullis inter se cognatis obvii, qua ille discernitur a textu codicum ad familiarum alias pertinentium.

*) Nimirum antequam τοῦ Εὐαγγελίου et ὁ Ἀπόστολος ederentur.

γραφα in omnibus christianorum coetibus, in
 orientali aequae atque in occidentali imperii
 romani parte, fuisse usurpata. Consentimus
 denique, ex ejusmodi generis exemplaribus
 enatas esse caeteras recensiones. — Sed sunt
 etiam, de quibus dissentimus. In primis ne-
 go et pernego, Origenem, si de textu quem
 allegavit *generatim* quaeritur, usurpasse *κοινὴν*
ἔκδοσιν, nec concedo, necessario eum *hac* usum
 esse, quia alia recensio nondum extiterit. (Hu-
 gius p. 169.) Sed omnino extitit alia, nimi-
 rum alexandrina, hoc est ea, quae superest in
 codicibus Evangeliorum BCL et Epistolarum
 ABC. *Hac* usum esse Origenem cum com-
 mentarium in Joannem scriberet, evicisse mi-
 hi videor in meletemate praecedente. Nec
 de Marci tantum Evangelio, sed de caeteris
 etiam N. T. libris, neque de solo in Joannem
 commentario, sed de reliquis etiam Origenis
 scriptis, saltem de maxima horum parte, hoc
 valere, alibi (vid. supra pag. XXVIII.) osten-
 di. Donec ergo sententia meae contraria fir-
 mis probetur argumentis, concedere possum
 tantum hoc: Origenem, praeter Marci codi-
 cem sat pure alexandrinum, habuisse aliud
 etiam exemplar *Marci*, idque occidentale seu
τὴν κοινὴν exhibens. Utrum vero plurium aut
 omnium Novi Test. librorum codices ei prae-
 sto

isto fuerint, eidem *κον* consonantes, ipseque ex his, seposito alexandrino suo exemplari, interdum N. T. loca excitavit *), nondum liquet, nec tantum temporis nunc mihi suppetit, quantum requireretur ad diligentissime excutiendas omnino omnes omnium librorum Novi Test. lectiones a vulgaribus discrepantes, quotquot in universis Origenis scriptis occurrunt. At hoc tamen confirmare ausim, in commentario in Matthaeum nulla extare indicia certa, e quibus colligere liceat, tum temporis Origeni ad manus fuisse exemplar Joannis occidentale; et vicissim, in commentario in Joannem nil inveniri, quod indubie doceat, Origeni tunc praesto fuisse occidentalem Matthaei codicem. Fateor quidem, reperiri apud Origenem etiam non paucas lectiones, consonantes lectionibus codicis D; sed harum pleraeque extant quoque in uno vel altero alexandrinorum librorum, et alexandrinae recensionis vindicandae

*) Variantes lectiones ex illis *ἄλλοις ἀντιγραφοῖς* non raro proferri, supra vidimus p. XXXI. Sed hic quaeritur, utrum istis libris Origenes unquam ita usus fuerit, quemadmodum occidentali [Marci] codice in commentario suo in Matthaeum usus est.

dae sunt, quoniam ab Origene multo plures laudantur lectiones alexandrinis peculiares, quam solis occidentalibus propriae, quamobrem quae dubiae videntur, rectius illis quam his adnumerantur.

Cel. Huginus την κοινην εκδοσιν usurpatam fuisse tradit a Marcione, Irenaeo, Clemente alexandrino et Syro interprete. *Marcionem* quidem exemplaribus ex Ευαγγελιω et Αποστολων transcriptis usum non esse, sed horum editione anteriorem collectionem nonnullorum Novi Test. librorum e Ponto Romam secum adportasse, multa docent. *Irenaeum* etiam similem collectionem, sed omnes paene N. T. libros complectentem, ex Asia minore Lugdunum attulisse, credibile omnino est. *Clementi* autem, Alexandriae, h. e. in celeberrima istius aevi officina libraria degenti, praefito fuerunt omnis generis libri, et inter hos non solum apocrypha scripta, sed plura etiam ac diversa N. T. exemplaria, promiscue ab ipso adhibita. Libens do, persaepe eum excitasse loca Novi Testamenti e κοινη seu occidentali εκδοσει, et consentire mirum in modum cum codice D. Sed non raro consonat etiam codicibus BCL seu alexandrinis; idque non solum iis in locis, ubi hi et D in eadem

lectio

lectione conveniunt, et anceps reliquitur iudicium; sed alibi quoque, ubi alexandrini discordant ab occidentalibus *της κοινης* libris; nec in Evangeliiis tantum, sed in Epistolis etiam (fatente hoc clar. Hugio ipso, p. 152) cum alexandrinis A B C crebro concinit contra occidentales D E F G, v. c. Rom. XII. 11. 1 Cor. III. 1. 2. 3. IV. 13. 2 Cor. I. 12. V. 3. Gal. V. 19. Eph. IV. 19. 24. V. 4. Phil. I. 24. Caeterum Clemens saepe, praefert in Evangeliiis, neglectis scriptorum sacrorum verbis horumque structura, sensum tantum exprimere voluit, atque hinc ab utraque discessit recensione. Tandem Syrum interpretem ab occidentali textu seu *κοινη* propius quam ab alexandrina recensione abesse, largior. At tantum tamen distat ab ista *κοινη*, ut dubitare liceat, utrum recte ad hanc referri queat. Nec multum a mea hac sententia abludit Hugiana, quae sumit, apud Syros aliam usitatam fuisse *της κοινης* editionem, quam apud Aegyptios, vel Africanos, Italos Gallosque. Quod si ita est, quidni potius Syros aliam quam caeteros, ipsisque peculiari nros esse statuimus recensione? Hanc utrum orientalem an Edesenam appellitare malis, perinde est. Cognata ea est *της κοινης*, neque tamen est *η κοινη* ipsa. Nec loca a celeb. Hugio p. 129. et 130. alla-

allata id docere mihi videntur, cujus causa
 afferuntur, nempe ut patescat, eandem esse
 τῆς κοινῆς et syriacae versionis indolem. Ete-
 nim lectiones singulares e Matth. XXI. 34 et
 Luc. XII. 45 ac IX. 34 petitaе, nequaquam
 affinitati cum κοινῇ sed ingenio Syri interpre-
 tis debentur, quem paraphrasibus, sensui de-
 clarando inservientibus, valde delectari sci-
 mus. Interpolationes autem e locis Evange-
 liorum parallelis, quales apud Syrum Matth.
 XXVIII. 18. Luc. IX. 39 item (pag. 132)
 Matth. XXII. 22. 23. Marc. VI. 11. XIII. 14.
 Luc. IV. 13. deprehenduntur, non magis
 quam additamenta e lectionariis libris in sa-
 crum contentum traducta, velut Luc. XV. 11.
 aut liturgicum illud assumentum Matth. VI.
 13, vitia sunt τῇ κοινῇ propria, sed omnibus
 codicum et versionum familiis, ac recensio-
 nibus omnibus, communia. Quin plerasque in-
 terpolationes modo enumeratas, cum aliis
 ejusmodi generis multis, quae nunc in versio-
 ne syriaca extant, primitus ab ea abfuisse et
 seriori demum tempore in eam irreplisse, pla-
 ne mihi persuasum est. Verissime enim clar.
 Hugius (p. 130. 131. coll. prolegomenis in
 majorem meam N. T. editionem, Hal. 1796
 Vol. 1. p. LXXV.) animadvertit, versionem
 hanc a Diorthote quodam videri recognitam

**** 2

fuit.

fuisse ac castigatam. Id quod quinto seculo ineunte, antequam ecclesiae orientales nestorianis et monophysiticis rixis discinderentur, evenisse suspicor, et in Epistolis magis adhuc quam in Evangeliiis locum habuisse autumo.

Dicendum jam est *secundo* de tribus recensitionibus, nominatim Hefychiana, Lucianea et Origeniana, quas Hugius V. S. R. e *κοινῇ ἐνδοσεῖ* enatas, et trium istorum virorum, quorum nominibus eas insignivit, studio et labore, conferendis inter se pluribus *τῆς κοινῆς* exemplaribus impenso, efformatas esse opinatur. Nempe ex Ipsius sententia Hefychius, Aegypti episcopus, adhibitis libris *τῆς κοινῆς* alexandrinis et aegyptiacis, itemque Lucianus, antiochenus presbyter, in subsidium vocatis codicibus antiochenis, Origenes denique, postremis vitae suae annis in Palaestina degens, consultis *ἀντιγραφοῖς τῆς κοινῆς* palaestinensibus, tres procurarunt Novi Testamenti editiones, quae verissime *recensiones* dici poterant, utpote ortae, quum quilibet illorum triumvirorum textum recensuit aut recognovit. Differebant autem inter se tum pro iudicii, quo censorum quisque pollebat, subtilitate ac *ἀκριβείᾳ*, tum pro adminiculorum, qui-

quibus utebatur, discrimine. Sed paullo curatius haec expendenda sunt.

Hesychianam recensionem superesse tradit cel. Hugius in codicibus Evangeliorum BCL, et caeterorum N. T. librorum ABC, aliisque codicibus cum his fere conspirantibus, praeterea in versione coptica, denique in allegationibus Scriptorum alexandrinorum, ut Athanasii, Marci et Macarii monachorum, Cosmae indicopleustae, et Cyrilli alexandrini. Ergo haec recensio eadem ipsa est, quam nos *alexandrinam* nuncupare consuevimus, quamque, assentiente Viro illo doctissimo, a *κοινῇ* seu occidentali aequae atque a Lucianea seu constantinopolitana probe distinguendam esse docuimus. Largior etiam superstructam eam esse, tanquam fundamento suo, *τη κοινῇ*, quippe quae omnium fuit antiquissima, immo usque ad finem paene seculi unica. Hinc porro intelligitur causa, cur toties alexandrina (seu Ev. BCL et Epp. ABC) consonet *τη κοινῇ* (s. Ev. D. 1. 13. 69 124. 157 et Epp. DEFG.) Etenim consentiunt ambae non solum in lectionibus innumeris genuinis, quae in *τη κοινῇ* servatae erant et ex hac in alexandrinam transibant; (quin lectiones tantum non omnes utrique communes, genuinae reperiuntur,

tur,

tur, si ex internis veri indiciis judicantur:) sed passim etiam pravae nonnullae lectiones ex illa in hanc vel in ipsis primordiis immigrarunt, vel deinceps, cum plurium recensio-
num lectiones commiscerentur, inectae sunt. Hactenus satis bene inter nos convenit.

Verum enim vero Hesychium recensitionis illius auctorem esse, nullo pacto concedere possum; obstant enim rationes chronologicae. Nam etsi historia Hesychii valde est obscura, de eo tamen, quod sciam, convenit inter omnes, floruisse hominem post tertium seculum medium. Certe textum nondum recensuerat ante annum 219, quo Origenes Alexandriae commentarium suum scribere coepit in Joannem. Atqui isto tempore extitisse jam alexandrinam recensitionem *αὐτοῦ* admodum diversam evicisse mihi videor Meletemate I. et alibi (vid. supra p. XXVIII.) idem docere satagi. Immo paullo superius probabile esse monui, Clementem adeo alex. praeter alios codices ad manus habuisse alexandrinum quoque tam Evangeliorum quam Epistolarum librum, proxima cognatione cum BCL et ABC conjunctum. Itaque in anteriora tempora ascendendum erit inquirenti in recensitionis hujus natales. Et quoniam, historia tacente, conjecturae locus
hic

hic relinquitur, nihil obflare videtur, quo minus conjiciamus, auctores του Ευαγγελίου et του Αποστόλου veros fuisse recensionis huius parentes. Hi enim necessario plures singulorum libellorum codices et plura primaevarum collectiuncularum exemplaria non solum undique conquirere, sed e pluribus Evangelii aut Epistolae cujusque αντίγραφαις, quae praesto essent, illud eligere debebant, quod in novam suam omnibusque, quantum fieri posset, numeris absolutam collectionem recipere vellent. Huic negotio intenti, non poterant animum non advertere ad insignem lectionis varietatem in codicibus της κοινής obviam, ultroque in oculos eorum incurrentem. Quam cum observassent, vix abstinere poterant, quo minus deletis vitiis, resectisque interpolationibus meliores, quae ipsis viderentur, lectiones restituerent, hoc est, textum *recenserent*. En recensionis, proprie sic dictae, omnium primae origines, ad quas quasi necessaria quaedam rerum conjunctio nos deducit. Hac conjectura admissa, primum est ad intelligendum, Origenem, et Clementem adeo, invenisse jam codices ad hancce recensionem conformatos, qui cum per alexandrinos potissimum librarios multiplicarentur, ab alexandrinis praecipue scriptoribus

bus postea usurpati fuere. At Hieronymus, inquit, disertis testatur verbis, Alexandriam et Aegyptum amplexos esse Hesychii opus. Audio, nec Hesychium priscam alexandrinam recensionem denuo recognovisse et a mendis, quas procedente tempore ea contraxerat, purgasse, et novam ac emaculatiorem editionem ejus procurasse, prae fracte nego. Quoniam vero, me quidem iudice, recensionem Hesychianam ante Hesychium statuere oportet, malim equidem alexandrinam eam vocare, quam Hesychianam, ne recentior ea existimetur, quam revera est. Itaque inde ab editione του Εὐαγγελίου et του Ἀποστόλου, quae his continebatur recensio in usu fuisse videtur Alexandriae, licet etiam nonnulla praece κοινῆς exemplaria adhuc ibidem ac praecipue in Aegypto superiore circumferrentur. Contra vero Occidentales et Afri, inter quos mox graecae linguae usus in desuetudinem abibat graecique codices raro desiderabantur, vix unquam graecam illam (του Εὐ. et του Ἀπ.) editionem usurpabant, sed acquiescentes vetustis quae habebant τῆς κοινῆς exemplaribus, et latinis ex his confectis versionibus contenti, unice de eo solliciti erant, ut nanciscerentur quos sibi deesse ex illa editione didicissent libellos, hisque mancas suas librorum Novi Testamenti collectione-

ctiones locupletarent. Afiani denique quoniam textu usi fuerint eo, quod inter editorem του Εὑαγγ. et Lucianum interjacet tempore, nondum ad liquidum est perductum. Crediderim vero, alios της κοινης retinuisse exemplaria, alios usos esse editione του Εὐ. et του Ἀπ., sed pura ab interpolationibus librariorum alexandrinorum, alios denique usurpasse libros orientalem illam seu edessenam exhibentes recensionem, quam in primaeva versione syriaca expressam fuisse supra conieci.

E triplici hoc fonte hausisse puto *Lucianum*, cujus exemplaria, teste Hieronymo, Constantinopolis usque ad Antiochiam probat. Haec recensio, iudice Ven. Hugio, reperitur in codicibus EFGHSV aliisque permultis ac nominatim in mosquensibus plerisque et constantinopolitana ab Ipso nuncupatur, quo nomine egomet ipse quoque appellare eam soleo. Quae de ea monuit Vir doctissimus ita comparata sunt, ut quod vel addam vel opponam vix habeam commemoratione dignum, nisi fortasse hoc, quod Ille haud paucas lectiones e κοινῃ, qualis haec in Syriae regionibus et a Syro interprete legeretur, in Luciani textum transivisse putet, quas ego quidem e Lucianis codicibus in syriacam versionem posslimi-

nio

nio irreplisse cenſeo. Utcunque tamen hoc ſe habet, eatenus certe conſentimus, hancce verſionem, ut quidem hodie eam habemus, illamque recenſionem, qualicunque cognationis vinculo, eoque ſat arcto, eſſe conjunctas.

Praeter την κοινην (occidentalem) ενδοσυ et recenſiones Heſychii (alexandrinam) ac Luciani (conſtantinopolitanam), celeb. Hugius novam, a nemine adhuc obſervatam recenſionem inveniſſe ſibi viſus eſt in codicibus Evangeliorum A K M *) 42. 106. 114. 114. Mat-thaeii

*) Animadvertit Ven. Hugius pag. 192, mentionem me feciſſe (proleg. in vol. 1. N. T. edit. 2 pag. LXXVI.) tertiae cujuſdam recenſionis, (ſcil. ab alexandrina et occidentali diverſae,) in qua velut choragi ſind K et M., et hactenus Se mecum conſentire; de caeteris autem a me ibidem laudatis codicibus (10. 11. 17. 22. 28. 36. 40. 57. 61. etc.) Sibi nondum liquere. Sed pace Viri doctiſſ. monere mihi liceat, noluiſſe me codices iſto loco enumeratos ad unam omnes referre familiam, aut eandem omnibus vindicare recenſionem, ſed hoc unice mihi fuiſſe propoſitum, ut ſignificarem, e gregariorum librorum caterva eximendos hos eſſe; quamvis enim conſtantinopolitanae lectiones, ſi univerſa textus conformationis ſpectetur, in iis regnent, tamen adſperſas his

thaeii 10. et versione syriaca posteriore seu Philoxeniana, a Polycarpo e graeco textu confecta. Scite quidem Vir ven., prolatis exemplis e Lucae capp. 9 et 11 desumptis, commonstravit, istos libros convenire saepe in iisdem lectionibus. At sunt tamen plura ante consideranda, quam de recensione illa tuto judicare queamus. Nam primo, praeter A et Matth. 10, nullus codicum modo laudatorum accurate collatus est, eamque ob causam de vero inter eos consensu aut dissensu et affinitatis qua se attingunt gradu vix certi quidquam pronuntiare possumus. Sunt in eorum numero codices 114 et 116, quos primus ipsemet examinavi. Verum nec hos contuli totos, eave qua fieri potuisset cura. Ad consequendum enim eum, qui tunc propositus mihi esset, finem *) sufficere putabam, si hos aliosque codices tum in locis selectis diligenter examinarem, tum caetera cursim perlustrarem, lectionesque a vulgaribus discrepantes,

iu

his esse plures paucioresve lectiones antiquas et memorabiles, sive alexandrinās sive occidentales.

*) De eo confer, si lubet, praefationem in vol. 1. Symbolarum criticarum.

in cursoria illa lectione a me observatas, una cum illis quas loca selecta curiosius examinata suppeditarent, in schedas meas conjicerem. Quin posteriorem Evangelii Ioannis partem in utroque codice, et ultima Lucae capita in cod. 114 prorsus intacta reliqui. Itaque nova, eademque diligentissima collatione non solum binorum istorum librorum, sed inprimis etiam codicum K M et 42 opus esset ei, qui docere vellet, hancce octo codicum συζυγίαν continere textum a caeterarum familiarum textu ita diversum, ut non nisi e singulari recensione prognatus esse queat. Praeterea, comparans schedas meas modo commemoratas cum collectionibus Wettsteniana et Matthaeiana, animadverti, octo istos codices sat raro consentire inter se omnes, sed ubi tres quatuorve in lectione aliqua concordant, caeteros vel tacere vel discrepare. Tandem notandum est, illis inter se concinentibus, consonare fere semper ingentem aliorum codicum numerum *). Ergo deesse videntur certa indicia

*) Hoc de ipsis adeo locis capitum Lucae 9 et 11 valet, quibus ceu fundamento celeb. Hugius hypothesin suam pag. 193 et 194. superstruxit. Nempe octo illi codices aut quotquot eorum in lectione

dicia recensionis peculiaris et a reliquis cunctis vere diversae. Equidem sane istos codices

lectionem ab Hugio laudatum conspirant, consentientes sibi habent

Luc. IX. 1 codices DS. Mt. V. et alios 73.

5 — BCL. 1. 33. et alios 6.

10 — omnes, exceptis BDL et aliis 6.

21 — BCDL. al. 16.

22 — DF. al. 19.

23 — BCDL. al. 15.

ibid — BDL. al. 2.

ibid — BL. 1. 13. 33. 69. 124. 131. et alios.

27 — alios 4.

ibid — DEFGHS. al. 81.

38 — CGHLS. al. 36.

41 — alios 16.

45 — CD. al. 7.

50 — BCDL. al. 16.

55 — alios 15.

59 — alios 17.

XI. 5 — D. al. 26.

10 — EGHS. al. 43.

11 — BCD. al. 37.

13 — D. al. 14.

15 — BCL. al. 15.

ibid — D. al. 25.

22 — alios 5.

23 — BCDL. al. 7.

Luc.

ces eorumque textum habere malim pro ramo stirpis constantinopolitanae seu Lucianae, quam pro stirpe singulari. Lubens tamen largior, ramum hunc ab aliis ejusdem stirpis ramulis posse distingui, quin hoc etiam do, textui quem octo illi codices continent, inesse haud paucas lectiones antiquas et bonas, maximam partem alexandrinās.

Sed mitto hoc, et progredior ad aliud Viri celeb. placitum, cui assentiri nequeo. Nempe recensionis hujus in AKM etc. supersitis, quam Origenianam appellari vult, auctorem fuisse opinatur Origenem, quamvis ultro fatetur, nusquam in allegationibus locorum N. T. adhibitam eam fuisse ab illo Patre. Suspicitur enim, ultimis vitae suae annis coronidem velut laboribus caeteris imposuisse Ori-

Luc. XI. 44 codices paene omnes, exceptis BCL. et aliis 5.

48 — paene omnes, exceptis BCL. et aliis

51 — paene omnes, exceptis BCDL.
ibid — alios 15.

52 — BCDEL, al. 9.

53 — paene omnes, exceptis BCDL.
33 aliisque.

Origenem recensendo Novi T. textu. Verum hisce Viri celeb. hypothefibus plura videntur officere. Nam primo paucos tantum post Deciana tempora annos vixit Origenes, cujus vires tunc et senio et diris quae in crudelissima persecutione sub Decio perpeffus erat *), adeo fractae erant, ut fuffinendo tam improbo labori, qualis est novae recenfionis elaboratio, vix pares fuiffe videantur. Deinde obfiat quam maxime iftis conjecturis filentium veterum fcriptorum omnium, in primis Eufebii, Hift. Eccl. libro 6. cap. 1 fqq. et 16. 24. 31. 32. 36. 39. inter caeteras Origenis laudes admoddum copiofe de ejus opera in concinnandis hexaplis collocata exponentis, fed ne verbulo quidem indicantis, fimile quid praefitiffe eum in conftituendo Novi T. textu. Atqui, fi quis alius, certe Eufebius ejusque familiaris Pamphilus de criticis his Origenis ftudiis circa Novum T. optime edocti effe debebant, nec filentio tranfire hanc rem poterant. Ambo enim fuma fedulitate defcripferunt aut defcribi curarunt, divulgant ac commendarunt codices Origenianos h. e. eos, quos hic vir e multis aliis tamquam praeflantiores felegerat, a vitiis fcribarum graphicis, faltem gravioribus, paffim purgaverat, ipfe fere ufur-

*) Vid. Eufeb. hift. eccl. libr. 6. cap. 39.

usurpaverat, et fortasse scholiis nonnullis in
 margine instruxerat. Si vero totum codicum
 horum textum Origenes recensuisset, novaque
 ratione constituisset, Eusebium hoc reticuisse,
 prorsus est incredibile. Tandem rationes, qui-
 bus Hugius suam de recensione Origeniana sen-
 tentiam fulcire voluit, neutiquam satis firmas
 esse puto. Nempe pro singulari sua et sagacita-
 te et diligentia Vir vener. animadvertit, codi-
 ces AKM et reliquos, quibus Origenianam re-
 censionem inesse autumat, admodum consenti-
 re cum versione syriaca Philoxeniana, asteris-
 cis et obelis instructa, immo addita esse in illis
 codicibus, quae asteriscis signata inveniuntur
 in Philoxeniana, omissa vero in illis, quae
 obelis notata sunt in hac. Atque hinc Vir
 cel. non solum codicum illorum cum hac ver-
 sione affinitatem demonstrat, quam lubenter
 concedimus *), verum effici etiam posse putat,

Po-

*) Neque tamen valde propinqua ea esse potest.
 Nam locis a ven. Hugio pag. 197 allatis opponi
 possunt multa alia, in quibus quae in Philoxeniana
 praefixo asterico leguntur, a graecis illis codici-
 bus penitus absunt, v. c. Marc. 1, 8. και πυρη.
 vl. 31. και ηγεθη. vl. 34. χριστον ειναι. cap. 3,
 11. ο χριστος. cap. 8, 17. εν ταις καρδιαις υμων,
 ολιγοπιστοι. cap. 12, 7. θαπαμενοι αυτον ερχο-
 μενον. vl. 32. θεος. cap. 14, 49. των προφητων.
 cap.

Polycarpum, qui auctore ac suafore Philoxeno graeca Novi Test. denuo in syriacum sermonem transtulit, usum fuisse *graece* exemplari asteriscis et obelis instructo, unde porro consequi autumat, exemplar hoc descriptum fuisse e codice Origenis, praeter quem nemo signa illa critica usurparit; atque sic evicisse sibi videtur Vir clar., Philoxenianam versionem ac codices AKM etc. continere recensionem, quae ad Origenem auctorem referri debeat. Ego vero nondum extra dubitationis aleam positum hoc esse censeo. Etsi enim iis non adfentior viris doctis, qui asteriscos et obelos omnes in Philoxeniana obvios a Thoma Charclensi demum adpositos esse existimant, (quo admissio hypothesis de graeco N. T. codice Origeniano signis illis instructo, Philoxenianae fonte, prorsus corrueret,) sed lubens largior, horum signorum pleraque*) primitus

cap. 16, 18. ἐν ταῖς χερσίν. LVC. 9, 29. καὶ ἡλλοιωθῇ. ibid. καὶ ἐγένετο. cap. 19, 26. δοκί-
 νη. 38. εὐλογητός βασιλεὺς ἰσραὴλ. νη. 45. καὶ
 τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν ἐξεχέεν. καὶ τὰς
 καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστῆρας. cap. 22,
 52. συλλαβεῖν με. Reliqua.

*) Thomam tamen Charclensem quoque asteriscos nonnullos et obelos multos addidisse crediderim,

haud

a Polycarpo ipso fuisse textui interjecta: tamen non e graeco exemplari criticis hujusmodi signis exornato Polycarpum ea transcripisse, nec discrepantias suae versionis a graeco quodam codice indicare eum hocce artificio voluisse autumo, sed, praeeunte Storrio*), novellae e graecis codicibus confectae versionis cum prisca Peshito comparisonem seu, ut critici loqui amant, collationem signis illis contineri arbitror. Nam tantum non semper quae praemisso asterisco leguntur in Philoxeniana, desiderantur in Peshito, ac contra, quibus adpictus est obelus in illa, habentur in hac. Quin ipsa illa loca, e quibus celeb. Hugius pag. 197. commonstrare voluit, vocabula quae cum asterisco (additamenti signo) posita sunt in Philoxeniana, addita etiam reperiri in codicibus graecis AKM reliquis, ab Ipso pro Origenianis habitis, eadem igitur loca illa, duobus tantum exceptis, pro mea quoque militans sententia, cui etiam patrocinantur quae mox, nota antepenultima, licet alio consilio, attu-

haud repugnante clar. Hugio pag. 320. Asterisci autem et obeli a Thoma superadditi maximam saltem partem spectare videntur ad differentias versionis Philoxenianae et graeci textus.

*) in celeb. Eichhornii *Repertorio für biblische und morgenländische Literatur*. Parte 7, pag. 48 — 72.

attuli loca. Quae in contrarium proferri poterunt exempla, nec multa erunt, nec deerit, quod opponi ipsis queat. Etenim veteris syriacae versionis exemplaria, quibus nos utimur, haud dubie multis in locis dissonant ab iis, quibuscum Polycarpus suam contulerat versionem; immo satis notum est viris doctis, Syram priorem passim interpolatam novisque additamentis auctam esse e posteriore. Fieri igitur potuit, ut asterisco Polycarpus insigniret *ἔσθω* aliquam, seu omissam in priore, quae serius demum in hanc irrepsit e posteriore, atque nunc in utraque invenitur. Praeterea, librarios syriacos in transcribendis criticis illis signis, quorum vim ac potestatem non recte percepissent, saepe peccasse, docet Philoxenianorum codicum, quod ad asteriscos et obelos sive ponendos sive omittendos attinet, inter se dissensus et inconstantia. Tandem nil obest, quo minus asteriscos et obelos, qui sententiae meae officere videntur, a Polycarpo adpositos esse negem, ac posterioribus attribuiam enris Thomae Chardensis, in horum signorum usu rationem a Polycarpiana paullo diversam sequentis. — Haec si ita se habent, ex asteriscis et obelis in versione Philoxeniana occurrentibus cogi nequit, Polycarpum in adponendis his signis imitatum esse codi-

codicem Novi Test. graecum, iisdem instructum. Hoc autem si extra dubitationem poni non potest, negare licebit, extitisse olim graecos hujus generis libros, nec ulla supererit causa, cur Origenem auctorem esse dicamus talium codicum et novae cujusdam recensionis, cujus umbram saltem nobis ostendant tum versio Philoxeniana ipsa, tum graeci nonnulli codices ad illam saepe consonantes.

Et si autem hac in re et in aliis quibusdam supra enumeratis dissentio ab Hugio, Viro doctissimo, lubens tamen repeto, quod in meletematis hujus initio scripsi, nimirum, valde laetari me de assensu tanti Viri in eo, in quo disputationis de veteribus Novi Test. recensionibus cardo vertitur; nempe extitisse inde a secundo et tertio seculo plures sacri textus recensiones, quarum una, si Evangelia spectes, superfit in codice D, altera in codd. BCL, alia in codd. EFGHS, et quae sunt reliqua. Si vero difficultates, quae quominus in celeb. Hugii sententiam in caeteris quoque descendam impediunt, tollere Ipse scrupulosque mihi eximere posset humanissimeque vellet, equidem magis adhuc essem laetaturus.

Corrigenda.

- Pag. IX lin. 3 a fine lege: Marci XI, 1—12
— XXX — 7 lege: videri possit
— Ibid. — 19 lege: recensio*n*i, ergo, in
— XXXVII — 6 lege: circa annum 219 inchoato,
— XXXIX — 3 lege: scriptos etiam esse.
— XXXXVI — 4 a fine in nota lege: ad familias.

Corrigenda

- XXX — 7 legs: videri possit
Pag. IX lin. 3 a fine lege: Marci XI — 12
— XXXVII — 6 legs: circa annum 410 indocito
— XXXIX — 3 legs: tempore etiam esse
— XXXXVI — 4 a fine in nota lege: ad famulas

...

COMMENTARII CRITICI
IN
TEXTVM GRAECVM
EVANGELII MATTHAEI
CONTINVATIO.

COMMENTARII CRITICI

IN

TEXTVM GRAECVM

EVANGELII MATTHAEI

CONTINATIO.

MAT. XXI. 3. Ἀποστέλλει habent codices plurimi, non constantinopolitani tantum sed etiam alexandrini, dissentiente tamen a libris caeteroqui sibi cognatis Origene. Contra vero occidentales receptum ἀποστέλει exhibent. Sed nec hi unanimi inter se consensu conspirant, discedente a reliquis latina versione, quae in codicibus cantabrigieni et claromontano legitur. In hoc lectionum genere, in quo festinantes librarii facillime peccant, multum valet codicum numerus, dummodo internae rationes haud obsint, nec ipsi ad unam omnes familiam pertineant.

VI. 4. ὅλον ὀmittunt pauci quidem, sed egregii et ex diversis familiis oriundi testes. Traductum huc videtur e cap. 1, 22. aut cap. 26, 56.

VI. 7. Pro ἐπάνω αὐτῶν priore scripserant nonnulli, v. c. vaticanus, ἐπ' αὐτῶν. Hinc ortum ἐπ' αὐτόν, in cantabrigieni. Ex utroque conflatum ἐπάνω αὐτοῦ. Alii, collato Marco, scripserunt αὐτῷ, alii, Lucam sequentes, ἐπὶ τὸν πῶλον. Mutato autem priore ἐπάνω αὐτῶν, facile etiam posterius transit in ἐπάνω αὐτοῦ. Ac eo avidius numerum

Partic. II.

A

singu-

singularem arripuerunt librarii ac versionum nonnullarum auctores, quia non solum posterius ἔπαυα αὐτῶν, ad ὄνεν καὶ πῶλον relatum, absonum ipsis videbatur, verum Marcus etiam, Lucas et Ioannes, neglecta ὄνῳ, solus πῶλου mentionem fecerant. Ergo nil mutantum in textu. — *ibid.* ex auctoritate multorum et bonorum librorum legimus ἐπεκαθίσεν. Vulgatum ἐπεκαθίσαν invecum fortasse fuit a librario haud recordante, intransitive etiam verbum hoc usurpari apud graecos.

VI. 12. τοῦ θεοῦ omittunt nonnulli et Alexandrini et Occidentales. Sed in utraque recensione primitus adfuisse videtur. Bengelio haud displicuit omissio, quia nusquam in tota historia evangelica templum hierosolymitanum dicatur ^{θεοῦ} τοῦ θεοῦ. Sed hanc ipsam fortasse ob causam jugulatam fuit a sciolo librario, praesertim cum nec Marcus id habeat, nec Lucas. Equidem retinere malim.

VI. 29. 30. Responsiones: οὐ θελω· ὕστερον δὲ με-
ταμεληθεὶς ἀπῆλθε, et ἐγὼ κυριε· καὶ οὐκ ἀπῆλθε,
inter se permutantur, ac VI. 31. loco ὁ πρῶτος
legitur ὁ ἐσχάτος seu ὁ ὕστερος in vaticano aliisque
quatuor codicibus et in versionibus ac patribus
nonnullis. Plures olim libros sic habuisse, colligimus
e cantabrigiensi codice, qui (adstipulantibus
vetustioribus Italiae exemplaribus) ἐσχάτος quidem
exhibet, at vulgarem tamen responsionum ordinem
retinet. Transcriptus igitur fuisse videtur, licet nimis
negligenter, ex antiquiore libro, in quo

quo responsiones sive a prima scribae manu sive a correctore transpositae fuerant. Itaque antequam cantabrigiensis exararetur, extitere jam codices vaticano similes *). Ergo perantiqua est haec

A 2

lectio;

*) Weissenius mutationis initium ab ἐσχατος factum fuisse statuit. „Recordatus aliquis, inquit, ultimos fore primos, quod dicitur supra commate 16, putavit publicanos rectius ultimos vocari; quam emendationem quidam eo usque extenderant, ut etiam responsiones migrarent.“ Sed conjecturae huic calculum nostrum adjicere nequimus. Quis enim fingat hominem examinando emendandoque textui ita intentum, ut propter effatam illud cap. 20, 16. ἐσχατοι ἐσονται πρῶτοι, hoc nostro loco (ne scilicet non appareret, publicanos esse hos ipsos ἐσχατους, principem locum quondam occupaturos,) ex πρῶτος faceret ἐσχατος: quis, inquam, cogitatione fingat emendatorem tam tardum et tam parum sibi constantem, ut mutato de industria vocabulo πρῶτος, versus proxime antecedentes, 29 et 30, intactos relinqueret? Nec Millii, si quid iudicamus, admodum contorta ratio, qua proleg. §. 758. originem lectionis δ ἐσχατος explicare tentavit, cuiquam placebit. Certe, si de consulto hic aliquid immutatum fuit, tres versiculi simul emendatricem critici manum experti sunt. Sin vero, quod tamen minus probabile est, varietas negligentia orta est librarii, praecipiti lapsu ex δ δὲ ἀποκρίσεις vl. 29. ad δ δὲ ἀποκρίσεις vl. 30. transiliens, mox vero detecto errore, ne radendo pulcritudinem pretiumque suarum membranarum imminueret, reliqua immutato ordine supplentis: itidem mutationis initium a versibus 29 et 30, non a commate 31, factum fuit. Ne negligentissimus quidem librarius loco πρῶτος ex mera oscitantia scribere potuit

ἐσχα-

lectio; id quod patet praeterea tum ex Hieronymi; qui utriusque lectionis meminit, testimonio, tum inde etiam, quod ista responsum confusio in utriusque recensionis exemplaria propagata fuit. Verum neutra primitus sic habuit. Vulgarem enim versuum 29 et 30 ordinem servarunt ex alexandrinis CL ac Origenes, ex occidentalibus autem Italiae codices antiquiores. Atque cum hanc ob rem, tum aliis de causis vulgaris lectio non cantabrigienfi tantum sed vaticanae etiam praefenda est. Fac enim, hanc fuisse genuinam; quomodo ex ipsa oriri potuerit altera, vix quisquam dixerit. Contra vero, si vulgarem textum primitivum esse ponas, plures ultro in oculos incurrent viae, quibus interpolatio in contextum irrepere potuerit. Nimirum a) ipsa authentica explicatio, quam Christus commate 32 parabolae adiecit, transpositioni versuum 29 et 30 ansam praebuisse videtur. Poterat enim tam hoc modo aliquis intelligere; Ioannes primo loco in rectam viam deducere studuit vos, qui principes ac optimates Iudaeorum existimamini: vos vero cum monita ejus sperneretis, ipseque ad homines ethnicis a vobis equiparatos, quibus nequaquam destinatum esse putabatis Messiae praecursorem, convertere se cogeretur, non defuerunt ex horum grege, qui morem ipsi gèrent; quod licet videretis, tamen ne postea quidem

εργατος. Ex quibus omnibus efficitur, lectionem vaticani antiquiorem esse lectione cantabrigienfis, hancque ex illa esse enatam.

dem mentem mutastis; quamobrem illi praecedent vos, qui primum in regno Messiano locum, hereditario quasi jure, vobis deberi existimatis. Hac loci nostri interpretatione admissa, nonnullis in mentem facile venire poterat, hypocriticos Judaeos, utpote primum invitatos, primo loco, hoc est versu 29, et post hos demum, scilicet versu 30, portitores et peccatores commemorari debuisse. b) Ad amplectendam eandem sententiam, ac consequenter ad invertendum narrationis ordinem, proclives etiam non poterant non esse ii interpretes, quibus persuasum esset, sub imagine filii *ἐγὼ κυριε* agentis, Judaeos depingi, alterum vero filium, *ὁ ὅτε* respondentem, Gentiles praesentare. Quin c) absconae etiam illius, de qua supra differuimus, lectionis cantabrigienſis origo facilem admittit explicationem, si vulgaris commatum 29 et 30 ordo pro genuino, eorundem vero transpositio pro arbitraria correctione habeatur. Nempe qui emendandis libris manuscriptis operam olim dabant, quoties vocabulorum seriem immutandam esse censerent, minutas lineolas, (I II III) suo numero novum vocularum ordinem designantes, singulis verbis imponere solebant; si vero integras lineas codicis *στιχῶδες* scripti transponi vellent, lineae cuique literulam (*α. β. γ.*) perquam exiguum praeſigebant; id quo in multis libris vetustis, nominatim in claromontano epistolarum Paulinarum codice, saepe, ac in ipso etiam cantabrigienſi, in columna latina, aliquoties occurrit. Jam fac, vulgarem textum in vetusto codice a prima extitisse manu, hunc vero

a correctore quodam ita fuisse castigatum, ut inversus *στιχων* transponendorum ordo ejusmodi lineolis aut literalis significaretur; statim apparet, hoc posito, accidisse facillime, ut minuta ista trajiciendorum *στιχων* indicia oculos festinantis librarii, tali exemplo pro *ἀρχετυπῶ* utentis, effugerent, adeoque commata 29 et 30 nulla correctionis ratione habita prisco ordine, hoc est vulgari, describerentur; *ἐσχατος* autem, in locum *του πρώτος* a correctore jugulati aut erasi, substitutum, scribam latere nullo modo potuit. Itaque lectio in cantabrigiensi et codicibus versionis italicæ obvia, occupare videtur librum, in quo primitus vulgaris lectio extiterat, posterioribus demum curis immutata. d) Dissensus inter cantabrigiensem et vaticanum codicem, quorum ille *πρωτος* in *ἐσχατος*, hic in *ὑστερος* transformavit, correctorum, pro arbitrio textum primævum immutantium, manus prodit. Tandem ipsa parabola oeconomia recepto textui favere videtur. Etsi enim haud diffitemur, rem ipsam secum ferre, ut is qui promissis non stetit filius, tanquam prior cogitetur, (quod ipsum correctores fallere potuit,) inde tamen non sequitur, Salvatorem debuisse parabola ipsius structuram huic ordini conformem reddere. Nemo enim ignorat, parabolas non solere res, quae subinducuntur, accuratissime, quoad tempus, locum, numerum, ordinem etc. delineare. Immo pulcerrime cohaeret fabula ita uti nunc eam legimus. Scilicet arrogans responso prioris filii, officium, ut appareba-

rebat, prorsus detrectantis, patrem provocabat, ut ad alterum mox se converteret.

Vf. 30. Iidem fere codices, responsonum ordinem, invertunt, exceptis tamen B et mosq. e, pro ἐγώ, κυριε, habent ὑπάγω κυριε, unde cantabrigiensis, conflata iterum primitiva lectione cum correctione, ἐγώ κυριε ὑπάγω effluxit. Cum latinum *ego* facillime cum *eo* confundatur, ac latina versio antiquitus *eo Domine* habuerit, mirum non est, fuisse nonnullos, qui lectionem hanc in latinis exemplaribus scribarum incuria exortam, et ex his postea in graecos etiam libros propagatam esse putarent. Sed merum interpretamentum est istud ὑπάγω, declarando sensui του· ἐγώ, hebraeorum more positi, inserviens. Patet hoc e Chrysostomo, qui claritati sermonis consulturus ἀπερχομαι in locum istius· ἐγώ κυριε substituit. — Ibid. nolim quidem δευτερω, quod in B, C (quantum e silentio Wetstenii colligere licet,) L aliisque legitur, prorsus damnare; at praetulerim tamen ἐτερω. Δευτερος melius convenire videbatur τῷ πρώτῳ vf. 28, eamque ob causam in locum ἐτερου suspectum fuit. Sic Origenes legit quidem ἐτερω; sed ubi suis verbis argumentum textus enarrat, vocabulo ὁ δευτερος uti maluit.

Vf. 32. Solus Cantabrigiensis omittit εὖ ante μετεμεληθητε. Nescio, utrum casu particula exciderit, an librarins inepte sedulus, ad vf. 29. (ὅστερον μεταμεληθεὶς ἀπῆλθε collato etiam Matth. 3, 7, 3.) respiciens, consulto deleverit.

Vf.

VI. 44. Consensus codicis cantabrigiensis et veteriorum versionis italicae librorum cum Origene et codice 33 in omittendo hoc commate, quod nec Marcus habet, inspectum id reddit. Facile e Luca inveni huc potuit.

Cap. XXII. 7. ἀκούσας, quod alii omittunt, alii transponunt, e similibus locis huc illatum esse crediderim. Ἐκείνος autem, licet a plurimis codicibus (constantinopolitanis et occidentalibus) adjectum, defendere equidem nolim. Abest enim a praestantissimis codicibus B L *) 1. 13. etc. versionibus omnibus, (Itala et Philoxeniana tantum exceptis,) Chrysostomo adeo, aliisque. Cur temere omitteretur, causa adfuit nulla.

VI. 13. ἀγαπᾷ αὐτὸν καὶ abest a codicibus egregiis, praesertim alexandrinis, a versionibus paene omnibus, ab Origene, septies hunc locum excitante, et ab aliorum patrum allegationibus. Retinent id quidem occidentales plerique; sed hi delent ὁσώντες. Alterutrum perspicuitatis causa adjectum fuisse, admodum probabile est. Cum vero plures et graviores testes damment prius, hoc quo minus e textu exterminemus, vix nobis temperamus.

VI.

*) Codex B seu vaticanus inde ab hoc capite a cantabrigiensis caeterisque occidentalibus, quibuscum in 20 prioribus Matthaei capitibus consentire solebat, discedere et alexandrinis se adungere incipit.

VI. 32. ὁ Θεὸς Θεός. Alterutrum salvo sensu abesse poterat, ut abest etiam a Marco et Luca. Hinc librarii, interpretes et commentatores mox hoc mox illud neglexerunt. Praeterea facillime in transcribendis istis verbis, praesertim per compendium ΘΘΣΘΣ expressis, peccabatur. Ergo non est, cur Chrysostomus omissionis auctor statuatur, id quod eam etiam ob causam admitti nequit, quia patres Chrysostomo antiquiores, v. c. Origenes, Eusebius, Tertullianus, Hilarius, una cum vetustissimarum versionum auctoribus, in his verbis lapsi jam fuerant. Idem fere dicendum est de verbis *τηρεῖν τηρεῖτε* Cap. 23, 3.

Cap. XXIII. 4. καὶ δυσβασταντα, quod L. 1. et versiones nonnullae omittunt, Millio e Luc. 11, 46. huc inductum esse visum fuit. Nec veri specie hoc caret, cum non solum diversarum familiarum testes in omittendis istis vocabulis consentiant, sed alius etiam codex, *δυσβασταντα* servans, *βαρεα καὶ* praetermittat, ac praeterea e nostro loco vicissim in nonnullos Lucae codices *βαρεα καὶ* irrepperit. Bengelius quidem ob synonymorum penuriam alterum vocabulum in versionibus neglectum fuisse censuit, Syrumque hoc loco et Luc. 11, 46, ubi graeci *δυσβασταντα* tantum habent, uno eodemque verbo usum esse observavit. Verum non solum versiones, sed graeci etiam codices, quos vero Bengelius noscere nondum poterat, breviorlem lectionem nostro loco exhibent. Praeterea Syrum potuisse vocabulum reddere
utrum-

ntrumque, docet locus Proverb. 27, 3. et philoxeniana nostri loci versio.

VI, 5. των ἱματιων αὐτων, quod occidentales ignorant, interpretamentum utique sapit. Peti potuit e caeteris Novi Test. locis, in quibus κρασπεδον semper του ἱματιου seu των ἱματιων adjectum habet. Sed Zachar. 8, 23. absque adjuncto legitur. Corroborant quodammodo suspicionem codices L et mosq. m, αὐτων saltim omit-
tentes.

VI, 8. διδασκαλος, quod pro καθηγητης assentiente Chrysostomo habent codices 54, probarunt critici permulti, vulgarem lectionem e comm. 10. huc irreplisse existimantes. Sed in tanto codicum numero, praeter vaticanum, qui in hisce Matthæi capitibus inter alexandrinus et occidentales fluctuat, vix unus et alter est e praestantioribus. Quid Clemens, Origenes, et versionum auctores legerint, non liquet. Neutra vero antiquissimarum recensionum διδασκαλος primitus exhibuisse videtur. Praeferendum ergo καθηγητης, quod nonnullos mutasse autumo, ne bis VI, 8 et 10. eadem legerentur — Ibid. delendum est ο χριστες, e comm. 10. huc translatum. Damnatur ill ab interpretibus, si Arabem excipias, omnibus et a codicibus BDL 1. aliisque. — Ibid. παντες δε υμεις αδελφοι εστε, sequenti commati melius convenire videbantur quam nostro. Illuc igitur translulerunt codices 31, sed juniores tantum, repugnantibus versionibus cunctis.

VI.

VI. 10. Pro εἰς γὰρ ὑμῶν ἐστὶν ὁ κηδηγητής, quod fortasse ad analogiam commatis 8 vel 9 efformatum fuit, codices BDL alique habent ὅτι κηδηγητής ὑμῶν ἐστὶν εἰς. In aliis vero vel abest vel locum mutat cum ὑμῶν, tum ἐστὶν, tum etiam εἰς. Suspiciari ergo licet, brevius scripsisse Matthaeum: μηδε κληθῆτε κηδηγηται· ὅτι κηδηγητής ὁ χριστός.

Versus 14. (ὅτι κατεσθίετε κ. τ. λ.) ante comma 13 (ὅτι κλειετε κ. τ. λ.) extat in codicibus plerisque*), versionibus plurimis et commentatoribus graecis. Hic utique sententiarum ordo praeferrī debet, nisi comma 14. (ὅτι κατεσθίετε κ. τ. λ.) prorsus delendum sit. Abest enim ab insignibus codici-

*) Millius quidem multos codices laudat pro versiculorum ordine vulgari; sed recte monuit Wetstenius, quae Millius hic habet pleraque perperam esse citata, erroremque inde ortum esse, quod codices modo cum editione Stephanica modo cum Bezana collati fuerint. Quod vero Wetstenius addit, Erasmus versiculorum ordinem invertisse, nec codices graecos sed versionem vulgatam secutum in hoc esse, non ita est intelligendum, ac si nulli omnino extarent libri graeci, cum Erasmica, Bezana, Elzeviriana aliisque vulgaribus editionibus consentientes. Cum his enim concinunt codices 13, 17. Evangeliarium 26, ac fortasse quidam alii, quamquam pauci. Sed horum nullum Erasmus novisse videtur. Basileenses saltem libri, quibus potissimum in adornanda sua editione usus est, comma 14. vel omittunt vel commati 13. anteponunt.

codicibus BDL. 1. 23. 113, et latinis plerisque, ad quos accedit auctoritas Origenis, commate 15. *secundum Vae* proclamari testantis, qua observatione comma 14. excluditur. Nec Eusebius, cum harmonicos Evangeliorum canones conderet, comma 14 ante oculos habuisse videtur. Locos enim huic parallelos, Marc. 12, 40 et Luc. 20, 47. ad canonem retulit octavum, hoc est eum, quo continentur sectiones Marco et Lucae peculiare, apud Matthaeum vero haud obviae. Quomodo autem *Matthaei* textum disposuerit Eusebius, non satis liquet, quoniam codices ac editiones inter se differunt. Quod ut luculentius appareat, apponere hic lubet sectionum Ammonianarum, quibus Eusebiani canones superstructi sunt, seriem e codice cantabrigiensi, versum 14. omittente, ex editionibus Erasmi 2. 3. 4 et 5. (prima enim harmonico hoc apparatu instructa non est,) comma 14. versui 13. postponentibus, et ex editionibus Stephani ac Millii, comma 14. ante versum 13. exhibentibus. Alexandrinum autem codicem laudare nequimus, cum is a cap. 25, 6. demum incipiat. Itaque

codex cantabrigiensis

canonum quidem indicibus caret ubique, at sectionum numeros, manu correctoris quidem, sed satis vetusta, adscriptos in margine habet, qui nostro loco sic se excipiunt:

Sect. σκθ. Ὑμεῖς δὲ μὴ κληθεῖτε ῥαββί... χριστός
Ὁ μείζων... διακονός. VI. 8. 9. 10. 11.
σλ.

- σλ. Ὅστις δὲ ὑψώσει . . . ὑψωθήσεται. VI.
12.
σλα. Οὐαί . . . ὅτι κλείετε . . . εἰσελθεῖν.
VI. 13.
σλβ. Οὐαί . . . ὅτι περιάγετε . . . διπλοτε-
ρον ὑμῶν. VI. 15.
σλγ. Οὐαί ὑμῖν ὁδηγοὶ etc. VI. 16. seqq.

Editiones Erasmicæ:

Sect. $\frac{\sigma\lambda}{\epsilon}$ Ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ῥαββί . . . χριστός
VI. 8. 9. 10.

$\frac{\sigma\lambda\alpha}{\epsilon}$ Ὁ δὲ μείζων . . . διακονός. Ὅστις δὲ
ὑψώσει . . . ὑψωθήσεται. VI. 11. 12.

$\frac{\sigma\lambda\beta}{\epsilon}$ Οὐαί . . . ὅτι κλείετε . . . εἰσελθεῖν, VI.
13.

$\frac{\sigma\lambda\gamma}{\epsilon}$ Οὐαί . . . ὅτι κατεσθίετε . . . κριμα.
Οὐαί . . . ὅτι περιάγετε . . . διπλοτερον
ὑμῶν. Οὐαί ὑμῖν ὁδηγοὶ etc. VI. 14.
15. 16. 1qq.

Editiones Stephani 3. et Millii:

Sect. $\frac{\sigma\lambda}{\epsilon}$ Ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ῥαββί . . . χριστός.
VI. 8. 9. 10.

$\frac{\sigma\lambda\alpha}{\epsilon}$ Ὁ δὲ μείζων . . . διακονός. Ὅστις δὲ
ὑψώσει . . . ὑψωθήσεται. Οὐαί . . .
ὅτι

ὅτι κατεσθίετε . . . κρίμα. VI. 11.

12. 14.

$\frac{\sigma\lambda\beta}{\epsilon}$ Οὐαί . . . ὅτι κλείετε . . . εἰσελθεῖν.

VI. 13.

$\frac{\sigma\lambda\gamma}{\iota}$ Οὐαί . . . ὅτι περιάγετε . . . διπλοτε-
ρον ὑμῶν. Οὐαί ὑμῖν ὁδῆγοι etc. VI.
15. 16. sqq.

Ex his certi nil effici posse, quilibet videt, Attamen manet, quod supra de locis parallelis Marc. 12, 40. et Luc. 20, 47. diximus, unde probabile fit, Eusebium comma 14. ignorasse aut repudiasse. Nam si pro genuino id habuisset, locos modo laudatos non octavo canonis sed secundo assignare debuisset *). Atque ex his ipsius locis comma nostrum facillime in Matthaei textum irrepere potuit. Quae omnia cum ita sint, et cum ipsa sedis, quam versiculus hic occupat, instabilitas suspicionem augeat, delendum eum esse pronuntiarem, nisi recurrentia verba οὐαί δε ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὑποκρίται, ὅτι omissioni ausam praebuerint tam facilem, ut mirum

*) Bengelius „canon Eusebii, inquit, in Marco et Luca aliam seriem spectans, nil certi hoc loco docet.” Cum vero Eusebius Marc. 12, 38. 39. et Luc. 20, 45. 46. collato Matth. 23, 6. secundo canonis recte attribuerit, profecto etiam ad commata apud Marcum et Lucam proxime sequentia ejusdem canonis notam adscripserit, si ea aeque ac antecedentia in Matthaei commentariis reperisset.

mirum profecto esset, si librarii omitendo non peccassent; uti etiam eandem ob causam, Bengelio teste, codex 86 et latini nonnulli libri. versum 13 neglexerant, a correctoribus jam in marginibus suppletum. In medio ergo res relinquenda et lectori, qui tamen de gravibus suspicionis adversus versum 14 causis admoneri debet, iudicium permittendum esse videtur.

VI. 19. Cum ex alexandrinis codex L in omitendis verbis *μωροι και*, quae e comm. 17 transferri huc facile potuerunt, cum occidentalibus consentiat, utrum genuina ea sint, dubitare licet.

VI. 25. *αδμιας* est lectio commentatorum graecorum, versionum nonnullarum et codicum 150, inter quos autem pauci sunt ex antiquissimis et optimis. Hi enim, ad stipulante Itala, exhibent fere *αγρασιας*, unde porro, collatis *καθαριστον* et *καθαρον* mox sequentibus ac *αναθαρσιας* commate 27, prognatum est *αναθαρσιας*. *Πονηριας* vero, quod alii habent, e Luc. 11, 39 immigravit. Tandem *πλεονεξιας* interpretamentum est, ex antecedente *αρεπαιη* exsculptum et declarando sensui vocis *αδμια*, destinatum. Si antiquiores codices haberent *αναθαρσιας*, ac recentiores *αγρασιας*, nemo dubitare posset, utrumque esse repudiandum. Verum *αγρασιας* est lectio pervetusta; eandemque olim in pluribus extitisse exemplaribus, inde colligi potest, quod copticus et sabidicus interpretes (cognati cum codicibus *αγρασιας* h. l. exhibentibus) *αναθαρσιας* expresse-
cul

cul dubio ex ἀρχαίας ortum fuerat. Itaque optio nobis datur, utrum codices graecos quam plurimos, an vetustissimos ac praestantissimos sequi malimus. Equidem ἀδυνας hanc potissimum ob causam praetulerim, quia in hoc orationis contextu ἀρχαίας, ex meo sensu, scholion redolet.

Vf. 26. Scite Millius observavit, καὶ τῆς παροιμίας e commate antecedente assutum videri. A pluribus quondam id abfuisse libris, probabile fit ex iis codicibus, qui mox loco αὐτῶν habent αὐτοῦ, quod ad solum ποτηρίου referendum esse videtur.

Cap. XXIV. 1. Lectionem: ἐξελθὼν ὁ ἰησοῦς ἀπο τοῦ ἱεροῦ, ἐπορεύετο, Bengelius iis accenset, quae per codices firmiores sint lectione textus, neque tamen plane certae. Tuentur eam codices egregii et versiones paene omnes. Verum nos arbitriam putamus mutationem, vel fortuito casu ortam, vel consulto tentatam, quo narrationis ordo fieret lucidior. Praeterea pleonastica phrasis ἐξελθὼν ἐπορεύετο hebraismum magis sapit.

Vf. 13. Equidem praetulerim ἱματίον, singulari numero, *pallium*; quod cum non satis intelligerent librarii, rei orientalium vestiariae parum gnari, arripuerunt τὰ ἱματία, tamquam generalius, quod quaelibet vestimenta complecteretur. Dubium me tamen reddit tum mos scriptorum Novi Testamenti, ἱματία passim pro ἱματίῳ usurpanti.

panrium, velut Io. 13. 4. 12. tum Marcus, *ἡμε-
τιον* scribens, e quo Matthaei textus interpolari
potuit.

Vf. 56. Additamentum: *οὗδε δ' ὡς*, temere e Mar-
co huc inductum esse, dubitari nequit. Occiden-
tali recensitioni assumentum hoc proprium est.
Nam aethiopica non solum versio, sed ipsa et-
iam armenica (quantum ex editis exemplaribus
earum iudicare licet,) interdum, ubi ab alexan-
drinis desectunt, ex occidentalium libris inter-
polatae sunt. Chrysostomus autem ab antiquiore
commentatore, qui Marcum fortasse cum Mat-
thaeo comparaverat, in errorem abductus esse
videtur. Generatim vero tenendum est, hujus
generis locos, inde ab antiquissimis temporibus
controversiis dogmaticis nobilitatos seu potius
vexatos, minime omnium idoneos esse, ut in
ipsis codicum caeterorumque testium census insti-
tuatur, familiarumque sive affinitates sive discri-
mina indagentur. In ejusmodi enim lectionibus
concinunt nonnunquam, qui maximopere alioqui
inter se dissident. Praeterea, ubi parallelismus,
ut nostro loco accidit, interpolationi occasionem
praebuit, eadem causa eundem effectum producere
potuit in iis etiam, qui nullo propioris cognationis
vinculo juncti sunt. Caeterum Origenis
codices, a quibus Hieronymo teste additamentum
istud absuit, vulgari textus lectionem mirifica
confirmant. — Ibid. *μὲν* in nonnullis omnium
fere familiarum codicibus et in versionibus paene
omnibus deest. Quamobrem credibile non est,

Partic. II.

B

dele.

deletum ideo fuisse, quia Marcus non habeat. Omittendum ergo putamus.

Cap. XXV. *και της νυμφης*, quod Grotius, Millius, aliique probarunt, additum fuit in libris recensionis occidentalis, unde etiam Syro et Armeno innotuit. Sed caeterae recensiones additamentum istud non agnoscunt, quod ne totam quidem occidentalem familiam pervasit. Abest enim, ut vaticanum taceam, a sabidica versione et a latinis nonnullis. Recte Bengelius: convenire visum, ut etiam sponsae obviam iretur a virginibus. Nempe ita visum fuit iis, qui patriae suae mores ubivis terrarum locum habere putarent. Parabola autem supponere videtur virgines, sponsae comites, in huius aedibus sponsum, sponsam domum suam deducturum expectantes. Utut vero hoc est, (neque enim morem in deducenda sponsa apud istius aevi Iudaeos usitatum satis cognitum habemus,) opus non erat, nec parabolae scopus postulabat, ut disertis verbis sponsae mentio fieret. Facile vero scioli librarii animum induxerunt, ut quod deesse videretur, supplerent. Nemo autem omisisset, si in exemplo, quod transcriberet, reperisset.

Vf. 2. Ad *ai*, praecedente *και*, vel omittendum vel addendum aequae proclives erant librarii. Adest, quantum e variarum lectionum collectionibus conicere licet, in plerisque codicibus; abest ab antiquioribus et praestantioribus. Nil ergo definire audentus.

Vf.

VI. 13. ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐρχεται certissime jugulari debet. Damnant id codices *omnium* familiarum optimi, inter quos etiam codex 22 est, de cuius excellentia aliquoties Lectores jam admonuimus. Repudiant quoque versiones omnino *omnes*; gothica enim, quae non excitatur, hiat a cap. 11, 25 ad cap. 26, 71. Irrepsit additamentum procul dubio e cap. 24, 44 coll. 42. Nempe binae lectiones ecclesiasticae terminantur cap. 24, 44. atque nostro hoc loco. Hinc, cum nostra pericopa finiretur tam abrupte, ut ad absolvendam sententiam aliquid deesse videretur, e vicina simillimi argumenti pericopa huc translata est clausula, quae contextui longe esset accommodatissima. Suo ergo jure Millius, proleg. §. 875. nemo sanus, inquit, haec omiserit, si locum habuissent in archetypo hujus Evangelii. Manifesto falluntur, qui librarium ab ὥραν ad ὥσπερ saltum fecisse autumant. Nam si festinans scriba ὥσπερ arripuisset pro ὥραν, omisisset una cum caeteris verbis ὥραν, quod in nullo codice nullave versione desideratur. Multo minus autem audiendi sunt, qui Chrysostomum omissionis auctorem esse contendunt. Quis enim omnes omnino versiones e Chrysostomi homiliis corruptas esse, persuaderi sibi patiatur? Quid? quod Athanasius jam, Basilus et Hilarius pictaviensis spurium istud assumentum repudiant.

VI. 31. ἀγίος invecum est ex ecclesiastico loquendi usu, locisve Novi Test. similibus, velut Matth. 8, 38. Luc. 9, 26. Act. 10, 22.

XXV. VI. 41. ὁ ἡτοιμασεν ὁ πατήρ μου, loco το ἡτοιμασμενον positum, nititur fere auctoritate occidentalium tantum testium. Quae enim e Clemente utroque, Iustino et Hippolyto proferuntur, non satis certa videntur. Si aliarum familiarum testes consentirent, lectionem hanc, Millio probatam nec Bengelio displicentem, non repudiandam esse censerem. Vulgaris enim e comm. 34. inveni huc potuit.

Cap. XXVI. 9. το μυσρον claritatis causa adjectum fuit e comm. 12. vel e Ioanne, vel etiam e Marco. Nam vetusti Marci codices id habent, licet a vulgaribus editionibus absit. E talibus Marci libris in Matthaeum irrepere potuit. Damnatur auctoritate testium ad diversissimas familias pertinentium. — Ibid. dubium est, utrum τοις πτωχοις legi debeat, an πτωχοις. Marcus habet τοις, Ioannes autem omittit. Neglectum fortasse fuit, quia abesse poterat, nedum debebat. Sed Matthaeus etiam comm. 11 (consentientibus Marco et Ioanne) scripsit: παντες τους πτωχους εχετε μεθ' εαυτων, ibique nemo id iugulavit. Notandum vero est, nullum pure alexandrinum agnoscere articulum, sed reperiri eum tantum in constantinopolitanis haud paucis et in occidentalibus quibusdam. Hinc suspectus mihi est.

VI. 22. Cum pro αυτω ενιαστος αυτων alii habeant ενιαστος αυτων, alii αυτω ενιαστος, alii εις ενιαστος αυτων, alii αυτω εις ενιαστος, alii denique αυτω εις ενιαστος αυτων, manifestum est, primae-
vum

vum textum additamenti auctum hic esse. Bre-
viorē ac duriorē lectionem, eandemque for-
tasse genuinam, servavit Origenes: ἤρξαντο λε-
γεῖν μητι ἐγώ εἰμι, κυριε; omīssis αὐτῷ ἑκάστος
αὐτῶν.

VI. 26. Lectionem εὐχαριστησας tuentur codices ple-
rique, (ultra 120.) et in his nonnulli e praestan-
tioribus, velut 1. 11. 13. 106. 124. 131. 209.,
vt Wetstenianos AK et mosquenses BHV tacea-
mus. Sed pro εὐλογησας militant codices textum
vetustissimum et excellentissimum plerumque ex-
hibentes, BDL, cum aliis haud paucis. Nec e
versionibus certi quicquam effici, neque internis
veri indiciis his dirimi facile poterit. Nam vel
εὐλογησας e Marco, vel εὐχαριστησας e Luca aut
ex 1 Cor. II, 24, irrepfit, sive memoria phantasia-
ve librarium fallente, sive marginali scholio occa-
sionem errori praebente. Itaque dubia res est.
Si vero alterutrum eligendum sit, praetulerim
equidem εὐλογησας, cum propter insignem codi-
cum BDL, ubi consonant, auctoritatem, tum
eam praecipue ob causam, quia commate proxi-
me sequente legitur εὐχαριστησας, unde librarius,
contextum cursim perlustrans, praepropere id ar-
tipuisse videtur. Semlerus utrumque vocabulum
e textu eliminandum esse censuit, innixus partim
codicis 44 et Michaelis patriarchae constantinopo-
litani, εὐχαριστησας omittentium nec tamen εὐ-
λογησας in ejus locum substituentium, fide, par-
tim canone, qui quoties eadem fere res diversis
vocalibus in diversis codicibus exprimitur, neu-

trum horum vocabulorum primitus adfuisse, discernit. Sed testes isti nec satis vetusti nec sat graves sunt; canon autem ille neutiquam valet de huiusmodi lectionibus variantibus, quarum una ex altera manifesto exorta est.

VI. 39. Loco *προσελθων* non hoc solum loco, sed (quod non mirari non possumus) etiam in parallelo Marc. 14, 35. permulti diversissimarum familiarum codices exhibent *προσελθων*. Si igitur solam testimonii auctoritatem spectare unice liceret, praeferrenda omnino esset haec lectio. Verum sensus ex ea extorqueri vix potest commodus et ad contextam orationem totamque narrationem aptus. Arguantur sane, qui suppleri volunt *προς τον της προσευχης τοπον*. Quisnam enim esset in horto Gethsemane iste *προσευχης τοπος*? Nec eorum mihi probatur ratio, qui Matthaeum et Marcum eo consilio *προσελθων* scripsisse coniecerunt, ut indicaretur, Christum primo, relictis caeteris discipulis, cum Petro, Ioanne et Iacobo ulterius progressum esse, deinde vero, relictis tribus hisce, paullulum appropinquasse rursus ad caeteros discipulos, ut solus precaretur inter utramque discipulorum cohortem, ita tamen, ut et Petrus cum sociis, et reliqui eum precantem audire possent. Hoc si voluerunt Evangelistae, fieri vix potuit, ut confusius et obscurius exprimerent animi sui sensa, quae tamen facillime planissimis verbis declarari potuissent. Quid igitur? Reputemus nobiscum, critice non esse artem mechanicam, quae numerandis sive singulis

lis testimoniis, sive, quod multo sane est sapientius, testimonium familiis et classibus, tota absolvatur; sed criticum debere omnia sollerter circumspicere, sensum, contextum, consilium auctoris, loquendi usum, reliqua; nec sententiam prius esse ferendam, quam haec omnia diligenter fuerint excussa et ponderata. Atqui nostro loco vulgatum *προελθων* omnibus veri iudiciis internis prae altera eminet lectione, Quin testes quoque producere possumus, ad vindicandum *προελθων* idoneos. Sic enim legunt versiones veteres universae, quarum consonans suffragium, ut alibi jam monuimus, maximi momenti est in iudicandis discrepantibus e mera *graecorum* librorum oscitantia enatis, e quo genere vocum *προελθων* et *προσελθων* est permutatio. Fatemur quidem, multos utriusque recensionis vetustissimae codices consentire in *προελθων*: sed doceri nequit, hanc primitivam fuisse utriusque recensionis lectionem. Occidentales enim libri, e quibus latina versio confecta fuit, habuerunt *προελθων*, quod exprimunt codices latini omnes *), uno excepto cantabrigiensi, qui hoc loco, ut alibi saepe, latina ad graeca sua conformavit et *accedens* exhibuit. Nec alexandrini omnes antiquitus legerunt *προσελθων*. Ut enim copticam, aethiopicam et armenicam versiones taceamus, vaticanus codex, in hac Matthaei parte alexandrinam recensionem secutus, habet, *προελθων*, quod etiam, quantum e collatoris silentio colligere licet, in codice 53

B 4

ex-

*) Apud Marcum etiam latini omnes, praeter unum librum corbejensem, *προελθων* expresse-
runt.

extat. Codex vero 13 hiat, Origenes autem alii-
que alexandrini patres silent. Ex quibus omni-
bus patet, salva lege, quam ipsi nobis scripsimus,
(Proleg. ad N. T. edit. 2. pag. LXXIX.) nimirum,
pro indubie vera habendam esse lectionem, in
qua vetustae recensiones cunctae primitus consen-
terant, praeferrī a nobis posse το προελθων.

VI. 42. το ποτηριον et απ' εμου e commate 39 huc
invecta videntur. Damnant ea, quamquam non
omnes, at complures tamen et graves utriusque
recensionis veteris testes.

VI. 52. αποθανουνται habent quidem codices 130,
sed nullus inter hos est ex antiquissimis ABCDL.
Diffident inter se Origenis codices manuscripti,
nec Chrysostomus in loci huius lectione sibi con-
stat. Ergo nil definire ausim. Caeterum in grae-
cis bibliis αποθνησκειν s. αποθανεισθαι μαχαιρα
saepe, απολεισθαι vero μαχαιρα nusquam, quod
sciam, legitur. Itaque usitatus fortasse pro mi-
nus trito irrepsit. Bengelius ad mitigandum ser-
monem απολουνται in αποθανουνται mutatum esse
conjecerat. Nec hoc veri specie caret.

VI. 55. προς υμας et διδασκων absunt a perpaucis
quidem, sed bonis libris. Cum in aliis locum
mutent, et facile e Marco huc invehī poterint,
nec causa cur omitterentur appareat ulla, suspe-
cta mihi videntur.

VI. 60. Dubitari vix potest, vulgarem textum; ο-
πως αυτον θανατωσσι και ουχ ευρον. και πολλων
ψευ-

ψευδομαρτυρων προσελθοντων, οὐχ εὔρον. ὅστερον
 δε etc. interpolatum additamentisque auctum esse.
 Verba πολλων ψευδομαρτυρων προσελθοντων reti-
 nere equidem malim. Desunt enim in paucis
 codicibus hodie superstitibus; inter quos nullus
 est e vetustioribus aut praestantioribus, et omitti
 facile potuerunt a festinante librario, apogra-
 phum suum describente e vulgaris textus exem-
 plo, in quo verba ista inter duplex καὶ οὐχ εὔρον
 interjacebant media. Sed hoc ipsum καὶ οὐχ
 εὔρον, bis repetitum, omnino interpolatoris ma-
 num prodere videtur. Priore quidem loco desi-
 deratur tantum in quatuor codicibus recentiori-
 bus, et defuisse videtur, ut deinceps probare co-
 nabimur, in codice quodam deperdito, e quo
 hancce lectionem decerpserat auctor ignotus scho-
 lii, quod extiterat in margine exemplaris, unde
 cantabrigiensis codex transcriptus fuit. Verum
 posteriore loco multorum testium auctoritate
 damnatur. Nam 1) aberat primitus a recensione
 alexandrina antiquissima, uti patet e consensu co-
 dicum BCL. 102, versionum copticæ et armeni-
 cæ *), et allegationum Origenis et Cyrilli ale-
 xandrini. 2) Deerat olim in occidentali quoque
 recensione; id quod testantur codices latini non
 vulgatae tantum sed antiquioris (italae) etiam
 translationis, vocabula ista vel omittentes vel di-

B 5

ver-

*) Aethiops non prorsus quidem omittit posterius καὶ
 οὐχ εὔρον, sed loco illius exhibet: et non potuerunt.
 Verum haec ipsa lectionis aethiopicae a vulgari dis-
 crepantia, suspicionem auget, illud: et non potuerunt,
 ab interprete vel etiam ab editore fuisse iniectum.

verfissimis, ut mox videbimus, modis exprimentes novisque additamentis locupletantes. Cum latinis omittentibus faciunt etiam graeci codices 1. 118. 124. 209. et interpretes sabidicus ac syrus hierosolymitanus, qui omnes per saepe occidentalem textum repraesentant. 3) Lectionem breviorē, utrique recensitioni antiquissimae communem, confirmant praeterea Syrus, Arabes, Persae, immo Slavus adeo, in exemplaribus saltem nonnullis. In primis autem 4) curate expendi meretur cantabrigiensis codicis lectio, e qua, si quid iudico, colligi potest, breviorē olim fuisse textum, eundemque in aliis exemplaribus aliter esse lectum, postea vero, instituta plurium exemplarium inter se comparatione, duas lectiones in unam esse conflatas, indeque vulgarem nostrum textum coaluisse. Scilicet in cantabrigienſi libro legitur; ὅπως αὐτον θανάτωσαι, και οὐχ εὔρον το ἐξης. και πολλοι προσηλθον ψευδομαρτυρες, και οὐχ εὔρον το ἐξης. ὑστερον δε etc. *), Col-

*) Primus singularem hanc et difficillimam lectionem illustravit Semlerus in *praeparatione hermeneutica* part. 3. pag. 108. Deinde ipse quoque, *Viri κριτικωτα- του* vestigiis insiliens, de eadem in *curis in historiam textus graeci epistolarum Paulinarum* p. 81. eo disputavi consilio, ut hoc exemplo docerem, criticas, annotatiunculas et variorum exemplarium collationes marginibus antiquissimorum codicum olim illitas interdum fuisse. Cum vero istum libellum meum in paucorum manibus esse putarem, Lectoribus, quibus hoc commentariolo prodesse cupio, haud ingratum fore existimaui, si quae ante multos annos illic scripseram, huc transferrem et paullo distinctius explanarem.

Collata latina versione, e regione graeci textus in isto codice adjecta, deprehendimus latina haecce: *quatenus mortificarent eum, et non invenerunt sequentia. Et multi acceperunt falsi testes, et non invenerunt rei sequentia. Novissime autem etc.* Sed latinum *sequentia* seu *rei sequentia* aequè obscurum est, ac graecum το ἐξής. Attamen graecorum cum latinis comparatio hoc salim docet, non graeca e latinis, sed latina e graecis esse efficta. Quomodo enim: *non invenerunt rei sequentia* graece reddere quisquam potuisset: οὐχ εὗρον το ἐξής. Sed quid est *REI sequentia*, quod secundo loco legitur, cum priori loco extet duntaxat *sequentia*? Cum nihil in graeco textu reperiatur, quod vocabulo *rei* respondeat, evolvendi sunt alii libri latini, circumspiciendumque est, utrum ex his non nihil lucis afferri queat lectioni cantabrigien- si. Iam vero brixienlis codex habet: *non invenerunt culpam*, (quasi οὐχ εὗρον αἰτίαν seu οὐδὲμιν εὗρον αἰτίαν ἐν αὐτῷ,) colbertinus autem cum duobus aliis: *non invenerunt quicquam in eo* s. *in eum*, (velut οὐδὲν εὗρον ἐν αὐτῷ.) Vocabula *culpam* et *quicquam in eo* mera interpretamenta esse, nemo dubitabit. Quo admissio, conjicere porro licet, in nonnullos libros nunc deperditos aliud ejusdem generis interpretamentum irrepsisse: *non invenerunt REVM*, quasi: οὐχ εὗρον ἐνοχον s. ἐνοχον δια- γαρτον. Iam vero si alii libri: *non invenerunt sequentia*, alii: *non invenerunt reum* habebant, facile utraque lectio commixta, *non invenerunt reum sequentia*, atque hinc novum monstrum: *non invenerunt rei sequentia*, ab indocto scriba proge-

nitum fuit. Superfunt autem libri quidam versionis latinae antehieronymianae, qui loco *sequentia* habent *exitum* seu *exitum rei*. Hocce vero *exitum* non e graecis libris petitum, sed in ipsa latina versione exortum et a latinis efformatum videtur glossatoribus, qui majoris claritatis studio ducti, obscurum *sequentia* in *exitum*, et obscurius adhuc *rei sequentia* in *exitum rei* transmutarunt. Certe graecum το ἐξης e latino *exitum* seu *exitum rei* exsculpi vix potuit. Itaque duae extiterunt antiquitus latinorum librorum classes: alii, interpretamentum (*reum*, *culpam*, *quicquam in eo*,) in textum admiserant *); alii, graecum το ἐξης reddiderant *sequentia*, quod deinceps in *exitum* transformatum fuit. Superest igitur, ut inquiramus, quid significet το ἐξης, graeco textui din ante insertum, quam vetustissimi illi libri latini (vercellensis, claromontanus Evangeliorum, corbejensis &c) exararentur, qui *exitum* legunt. Quis vero nescit, το ἐξης seu καὶ τὰ ἐξης saepissime a graecis usurpari, ubi orationis nondum ad finem perductae filum abruptum, aut ubi auctoris cuiusdam locum aliquem excitant, sed non integrum. Sic inprimis commentatores graeci priora tantum sacri contextus paullo verbosioris, super quo disputare instituant, vocabula aut incisa praemittere interpretationi solent, omisis reliquis et adjecto καὶ τὰ ἐξης seu καὶ τὰ ἐξ quod aequipollet breviationis siglis apud nos utilitatis *seqq* seu *rel.* seu *etc.* Quae si applicentur ad nostrum locum, prout

grae-

*) Etiam Aethiops prius ἐντὶ τοῦ ἐξου reddidit: non inveniens contra eum.

graece legitur in cantabrigienſi codice, efficitur, compilatorem huius textus hoc voluiſſe: ὅπως αὐ-
τον θανατωσῶσι, καὶ οὐχ εὖρον κ. τ. ε. Καὶ πολ-
λοι προσήλθον ψευδομαρτυρες, καὶ οὐχ εὖρον κ. τ.
ε. Ὑστερον δὲ . . . seu latine: *et non invenerunt*
ſeqq. Et multi acceſſerunt falſi teſtes, et non invene-
runt rei (reum,) ſeqq. . . . Nemini in mentem
veniet, quemquam tam fuiſſe ſtolidum, ut vellet
haec ſic contextui ſacro ipſi interponi. Mani-
feſtum eſt, margini codicis deſtinata haec fuiſſe.
Sed dormitans librarius ſcholion, orae codicis,
cantabrigienſe vetuſtioris, adſcriptum, in textum
intulit. Continebat autem ſcholion iſtud margini
illitum inſtitutum a quodam rei criticae ſtudioſo
collationem duorum codicum longe antiquiſſimo-
rum, quorum alter habueret: ὅπως αὐτον θανατω-
σῶσι, καὶ οὐχ εὖρον, ὕστερον δὲ etc. seu (ut legi-
tur in BCL aliisque) ὅπως αὐτον θανατωσῶσι,
καὶ οὐχ εὖρον, πολλῶν ψευδομαρτυρῶν προσελθόν-
των. Ὑστῆρον δὲ etc. alter vero: ὅπως αὐτον θανα-
τωσῶσι. καὶ πολλοὶ προσήλθον ψευδομαρτυρες,
καὶ οὐχ εὖρον. ὕστερον δὲ etc. Quae ſi ita ſunt nec
noſtra nos fallit conjectura, ſequitur, vel ex ipſo
cantabrigienſi codice, licet ipſe καὶ οὐχ εὖρον his
exhibeat, effici poſſe, extitiſſe olim libros com-
plures nec ad eandem familiam pertinentes, in
quibus verba iſta ſemel tantum legerentur, varie
tamen immutata vocabulorum ſerie ac ſtructura.
Caeterum, ſi ſervato priore καὶ οὐχ εὖρον, poſte-
rius, quod potiores teſtes iugulari jubent, deleas,
verba καὶ πολλῶν ψευδομαρτυρῶν προσελθόντων
vel ſimul e textu expellere, vel omiſſo tantum

και, cum antecedenti και οὐχ εὖρον conjungere debis. Posteriores rationem, quam potiorum testium auctoritas commendat, equidem, ut supra jam professus sum, praetulerim.

Cap. XXVI. 70. Inter ἐμπροσθεν et παντων infertum habent αὐτων codices 115, et in his AC. 1. 124. aliique haud spernendi. Facile neglectum fuit αὐτων ante παντων, eoque proniores ad omittendum id erant librarii, quod in proxime antecedentibus commatibus nihil occurreret, ad quod relativum hocce pronomen referri posset; spectat enim ad versiculum 58, a nostro satis remotum. At quo minus tamen pleniorē hanc lectionem pro indubie vera et genuina habeamus, obstat diffensus codicum BDL. 13. 33. 69. et versionum antiquiorum. Utraque ergo lectio nititur testium neutiquam contemnendorum fide; quare judicium lubenter Lectoribus permittimus.

Vf. 71. loco τοις codices 132. legunt αὐτοις, qua lectione admissa, interstinctio etiam mutanda et pro: και λεγει τοις ἐκεῖ και οὗτος ἦν μετα ἰησου, interpungendum esset sic: και λεγει αὐτοις· ἐκεῖ και οὗτος ἦν μετα ἰησου. In hac lectione, quam probarunt Grotius, Millius (in prolegomenis) Westenius, Cl. Matthaei, alii, consentiunt alexandrini codices CL. cum byzantinis plerisque et aliis bonae notae libris, velut 69. 118. 124. 131. 209. quibus accinunt etiam Syrus, (quamquam hujus versio ambiguitate quadam laboret,) Gothus et exemplaria nonnulla flayonica; atque sic legisse etiam

etiam videntur Chrysostomus et Theophylactus, licet αὐτοῖς omittant, et exhibeant tantum καὶ λέγει· ἐκεῖ καὶ οὗτος, nec non codex insignis 157, et si ἐκεῖ manifesto errore mutarit in ἐκεῖνη, et scripserit, καὶ λέγει αὐτοῖς ἐκεῖνη· καὶ οὗτος. Attamen contra tot testium fidem defendere ausim vulgarem lectionem. Nam 1) tuetur eam recensio occidentalis, quae superest in cantabrigienſi codice, latina translatione tam itala quam vulgata, sabidica versione, et in codicibus 1. 13. ac, quantum e Weſſenii ſilentio colligere licet, 33. Horum veto omnium conſenſus erroris convincit codices 69. 124. 131. et 157, a caeteris et antiquioribus ſuae familiae teſtibus hic aberrantes. 2) Alexandrini libri C et L. redarguuntur ab aliis alexandrinis, vulgarem textum ſervantibus, nimirum vaticano codice, Copto, Aethiope et Armeno. Quodſi vero demas codices CL. 69. 124. 131. et 157, pro variante lectione reſtant fere byzantini tantum, 3) Ἐκεῖ καὶ οὗτος ἢ μετὰ ἰησοῦ commodum vix admittit ſenſum; ἐκεῖ enim non habet, quo referatur. 4) Quomodo discrepans a vulgari lectio orta ſit, nullo negotio explicari poteſt. Nempe ſexcenties in Novo Teſtamento legitur ἐλθὲν ſ. λέγει Ἀγχοῖς. Hinc librarius, in archetypo ſuo reperiens λέγει τοῖς, nec ad orationem contextam univerſam animum rite advertens, faciliſſime oculorum ſive phantaſiae errore ſibi perſuaſit, hoc etiam loco tritiſſimum illud λέγει αὐτοῖς extare.

VI. 74. καταθεματιζειν loco καταναθεματιζειν habent paene omnes omnium familiarum codices. Sic etiam

etiam Δρσ. 22, 3. *καταδεμα* praefendum est vulgari *καταναδεμα*.

Cap. XXVII. 9. Lectionem το ἦθεν δια ἰερεμιου του προφητου, cum locus a Matthaeo excitatus inter Ieremiae vaticinia neutiquam reperiatur, et antiquiorum nonnulli et recentiorum commentatorum permulti, quos Bengelius enumeravit, repudiarent. Sed apud Zachariam cap. XI, 12. 13. carmen extat, quod nostro non prorsus est ablimile. Hinc alii *ιερεμιου* in *ζαχαριου* mutandum, alii autem utrumque nomen delendum et tantummodo το ἦθεν δια του προφητου servandum, *ζαχαριου* autem nomen subintelligendum esse censuerunt. Utrique correctioni favent testes nonnulli, non prorsus contemnendi. Nimirum *ζαχαριου* exhibet codex 22, peregregius quidem, ut saepe diximus, at hoc tamen loco solus. Nullus enim testis vetustus ei adstipulatur, praeter Syrae philoxenianae marginem et exemplar quoddam arabicum. Sed nimis manifestum est, *ζαχαριου* deberi correctioni Scholiastae aut lectoris erudituli, qui periclitanti, ut ipse opinabatur, Matthaei auctoritati hac ratione succurrere voluit, ut olim jam Origenes, aut latinus saltem ejus interpres, *suspicatus* fuerat, „errorem esse scripturae, et pro Zacharia positum Ieremiam;“ id quod Eusebio quoque et Hieronymo placuit. Ac memorabile sane est, nullum veterem Patrem, qui de loci nostri difficultate disputaret, graecum aut latinum librum ullum, in quo *ζαχαριου* extiterit, vidisse se testatum esse; ingenue potius fatentur omnes, se

se suas duntaxat conjecturas proponere. Nec, posita lectione ζαχαριου, binarum lectionum aliarum origo explicari posset. Quod vero ad eam attine lectionem, quae, omisso vatis nomine, solummodo ἐνθεν δια προφητου retinet, militant pro ea duo bonae notae codices, 33. et 137, cum Syro et veteribus quibusdam libris latinis. Probabile igitur est, in perantiquis nonnullis occidentalium exemplaribus lectum sic fuisse. Verum ne occidentalem quidem recensionem *primitus* sic habuisse persuasum nobis est. Cantabrigiensis certe libri latina, (graeca enim interciderunt,) Jeremiae exhibent nomen; immo Tertullianus jam sic legisse videtur. Itaque Augustini subscribimus iudicio: „nulla fuit causa, cur adderetur hoc nomen (scil. vulgatum *ιερεμιου*) ut mendositas fieret: cur autem de nonnullis codicibus tolleretur, fuit utique causa ut hoc audax imperitia faceret, cum turbaretur quaestione, quod hoc testimonium apud Jeremiam non inveniretur.“ Putarunt quidem nonnulli lectionis brevioris patroni, ab iis, qui in quodam apocrypho Jeremiae scripto, (quod suis oculis usurpasse se testatur Hieronymus,) aut in perduto quodam nostri Jeremiae loco (cujus vestigia in coptico Lectionario itemque in arabico libro, qui apud Abraamum Echellentem quondam fuit, superesse nonnullis visa sunt,) effatum nostri simile reperissent, nomen *ιερεμιου* temere inventum, ac deinceps ab aliis, carmen istud in canonico nostro Jeremiae libro frustra quaerentibus, in ζαχαριου mutatum esse. Sed veremur, ut apocryphus iste sive libellus sive locus adeo sit vetus

Partic. II.

C

fuit

stus, ut ex eo origo lectionis vulgatae, quam antiquissima recensio alexandrina *primitus* procul dubio exhibuit, derivari queat. Nostro quidem iudicio, Matthaeus *memoriae* lapsu Ieremiam laudavit, ubi Zacharias nominandus fuisset, *Memoriter* enim, nec consulto sacro codice, verba prophetae excitata esse, nemini dubium videbitur, qui Matthaei locum cum Zachariae vaticinio comparare et ad insigne inter utrumque discrimen animum advertere voluerit.

VL 16, et 17, ante βαρὰββαν bis additur ἰησοῦν in tribus codicibus, multis vetustis lectionibus refertis, nimirum 1, a prima manu, 118. (prioris, ubi ambo consentiunt, apographo,) et 209, a prima manu; quibuscum e versionibus concinunt armenica et syriaca hierosolymitana. Olim autem in pluribus exemplaribus lectum sic fuisse, testatur scholion, orae multorum codicum adscriptum. Nec defuerunt inter criticos recentiores, qui additamento huic calculum suum adjicerent, velut I. D. Michaelis, Adlerus, alii. Nobis autem minime probatur. Doceri enim nequit, ἰησοῦν *primitus* lectum fuisse in ulla recensione vetustarum. Ne occidentalis quidem, licet huiusmodi additamenti summopere delectetur, primis seculis istud ἰησοῦν agnovit. Sed nec alexandrina. Quae enim ex Origenis in Matthaeum commentariis proferuntur, *) latine tantum supersunt, et forsitan inter-

pre-

*) „In multis exemplaribus non continetur, quod Barabbas etiam Iesus dicebatur; et forsitan recte, ut ne nomen

pretis, incredibili, ut aliunde constat, licentia utentis, sedulitati debentur; graece autem in libris adv. Celsum Origenes locum nostrum absque *ἰησοῦ* laudavit. Caeterum, cum plures nobis innotuerint Judaei, Iesus dicti, et Bar Abba cognomen potius quam nomen sit, cognominibus autem praepontantur nomina, immo hoc ipsum cognomen Bar Abba, per saepe apud Thalmudicos recurrens, alia nomina v. c. Samuel, Nathan, Abba etc. soleat habere praefixa **): incredibile neutiquam est, sceleratum istum hominem vocatum fuisse Iesum Bar Abbam. Verum, si vel maxime hac de re certo nobis constaret, fieri tamen potuisset, ut Matthaeus, reverentia et quasi pietate quadam erga magistrum dilectissimum ductus, fortuitam hanc et satis mirabilem nominum convenientiam silentio praeteriret, quemadmodum Marcus, Lucas et Ioannes similiter maleficum hominem Barabbam tantum, non Iesum Barabbam, nominarunt. Alius autem scriptor coaevus *δουρυμῶν* istam dignam potuit judicare, quam *ἀπομνημονευμασι* suis infereret, e quibus facile nomen *ἰησοῦς* in marginem Matthaei, ac deinceps in ipsum contextum im-

men Iesu conveniat alicui iniquorum. . . . Puto, quod in haeresibus tale aliquid superadditum est." Orig. tract. 35. in Matth. Ex his effici posse putarunt nonnulli, Origenem in suis codicibus omnino reperisse *ἰησοῦ βαρᾶββαν*, sed vanis ductum rationibus maluisse eum aliorum potius quam suorum librorum sequi auctoritatem.

**) Vide Wetstenium in animadversionibus philologicis in h. l.

immigravit. Utut autem haec veri specie non carent, tamen alia etiam via ἰησοῦς irrepere in textum potuit. Quid enim, si festinans librarius, postquam commate 17 transcripssisset verba: *τινα θελετε ἀπολυσω ὑμιν;* nimis praecipitanter arripuit sequens mox ἰησοῦν, neglecto interjacente *βαραββαν ἡ*, statim autem animadverso errore, hunc corrigere ita instituit, ut more librariis solemni minutissimis punctulis superne appositis ἰησοῦν jugularet, ac mox pergeret: *βαραββαν, ἡ ἰησοῦν τον λεγομενον χριστον*. Iam fac, ex isto exemplo alium librarium, minus attentum aut hebetioribus utentem oculis, confecisse apographum, et hujus oculorum aciem effugisse tenuissima illa ac detrita fortasse puncta; nonne sic enasci necessario debuit lectio: *ἰησοῦν βααραββαν, ἡ ἰησοῦν τον λεγομενον χριστον*? qua fortuito casu exorta in commate 17, fieri non potuit, quin mox versu etiam 16 ἰησοῦν ante *βααραββαν* intercalaretur. Firmat hanc conjecturam quodammodo latinus textus, Origenis commentario supra laudato praemissus, quippe qui commate quidem 17 *Iesum Barabbam*, versu autem 16, simpliciter: *qui dicebatur Barabbas* exhibet.

VI. 28. ἐνδυσαντες loco ἐνδυσαντες non e Chrystomi codicibus, ut nonnullis visum est, sed e Marco in libros quosdam irrepsit. Chrystomi enim codices ἐνδυσαντες legentes, dum simul περιεθηναν αὐτῷ omittunt, quod caeteri omnes servant, lectionem offerunt plane singularem et a librorum N. T. manuscriptorum, ἐνδυσαντες exhibentium, lectione admodum diversam.

Vf.

VI. 29. ἐν τῇ δεξιᾷ, quod Bengelio placuit, egi-
giorum codicum ad varias familias pertinentium
auctoritate commendatur. Nec negamus, ex an-
tecedente ΕΠεθρικῶν ΕΠΙ τὴν κεφαλὴν facile oriri
potuisse vulgatum ΕΠΙ τὴν δεξιαν. At hoc tamen,
tanquam durius, praeferre malimus, licet nec istud
damnemus.

VI. 33. λεγομενος suspectum est. Alii enim vetusti
testes omittunt, alii post τοπος rejiciunt, alii in
καλουμενος s. μεθερμηνευομενος s. μεθερμηνευομενον
s. λεγομενον mutant. Neque tamen ideo e textu
eliminandum id esse censemus. Omnes enim istas
codicum discrepantias exortas esse arbitramur e
primitiva lectione: ὃ ἐστὶ λεγομενος κρηνίου τοπος
Illud enim ὃ non satis convenire videbatur se-
quenti λεγομενος. Hinc nonnulli, loco masculini
λεγομενος, scripserunt neutrum λεγομενον seu με-
θερμηνευομενον, alii vero vocabulum λεγομενος de-
leverunt. Atque hinc efficitur etiam, istud ὃ, pro
quo vulgares libri ὅς habent, genuinum esse. Hac
enim lectione posita, caeterarum omnium ratio
nullo negotio reddi potest.

VI. 34. οἶνον lectionibus dubiis accensumus. Millius
quidem, Bengelius, alique e parallelo Marci loco
cap. 15. 23. eo consilio, ut ἐναντιοφανεῖα inter
utrumque Evangelistam tolleretur, οἶνον translatum
huc esse arbitrati sunt. Sed aeque paene jure
dicere posses, ὄξος e Math. vi. 43. Marc. 15, 36.
Luc. 23. 36. et Jo. 19, 29. 30. coll. praesertim
Psalm. 68, 21. invectum esse ab iis, quibus per-
sua-

suasum esset, ὄζος potius quam οἶνον porrecturos fuisse crudelissimos hostes, quocunque crucia tum genere Iesum vexantes. Οἶνον certe unanimi fere consensu habent praestantiores utriusque recensionis cum codices tum etiam versiones. Nolumus tamen ad stabiliendam hanc lectionem argumento uti a viris doctis quibusdam usurpato, qui vel οἶνον restituendum esse, vel errorem ab interprete, ebraica auctoris in graecum sermonem transferente, admissum concedi debere propterea pronuntiarunt, quia Christus, ὄζος neutiquam recusans, huncce tamen potum, cuius mentio Matth. 27, 34 et Marc. 15, 23. injicitur, omnino declinavit. Verum bibere noluit, non ideo, quod vinum porrigeretur, sed eam potius ob causam, quia potio ipsi oblata μετα χολης μεμιγμενη, hoc est, Marco teste, ἐσμυρμισμενη esset, sitim non restinguens sed magis ciens, immo inebrians et mentem obnubilans. Itaque nil obstat, quo minus Matthaeus ὄζας scribere potuerit. Internis igitur argumentis vix quicquam pro alterutra lectione efficietur, sed res redit fere ad fidem testium. Lectorum ergo iudicio permittimus, utrum paucos, sed eximios, testes sequi, an vero ingentem codicum numerum, inter quos tamen nonnulli etiam bonae notae libri reperiuntur quibuscum syriaca quoque versio conspirat, illis praeferre malint.

VI. 35. ἡν πληρωθη το ξηθεν ὑπο του προφητου δια-
 μερισαντο τα ιματια μου εαυτοις, και επι τον ιμα-
 τισμον μου εβαλον κληρον absunt a codicibus 167,
 versionibus plerisque et commentatoribus graecis,

ac

ac e parallelo loco Io. 19. 24. ni fallimur, intrusa sunt. Ultro largimur quidem, *potuisse* ea excidere propter *ὁμοιοτελεύτον*, librario a *κληρον* ad *κληρον* saltum faciente. Sed dubitamus, ullum afferri posse exemplum omissionis ob *ὁμοιοτελεύτον*, quae in tot codices propagata fuerit. Si enim modo commemoratis 167 addas eos Evangeliorum libros manuscriptos graecos, qui vel Matthaei libellum plane non continent, velut N. O. Q. R. T. 92. 94. 95. 96. 97. 101. 139. 145. 166. reliqui, vel hoc saltim loco mutili sunt, ut C. I. P. 13. 28. 32. 85. etc. vel passim tantum inspecti, neutiquam vero a capite ad calcem collati fuerunt, velut X. 18. 19. 20. 21. cum permultis aliis, paucissimi supererunt pro vulgari lectione militantes, et inter hos ne unus quidem ex antiquissimis et unciali caractere scriptis. Nec in versionibus praesidii aliquid reperire potest additamentum, de quo disputamus. Gothica enim translatio hiat, Syriacos autem codices nonnullos et editiones plerasque, pleniori lectioni faventes, confutant alii libri syriaci manuscripti et editi ac Philoxenianae margo. Philoxenianae textui officit margo ipsius. Arabis erpeniani et romani fides labefactatur ab Arabe polyglottorum et kirsteniano. Persae in polyglottis excuso repugnat wheelokianus. Armenam refellunt cognati eius, Copta et Aethiopica, ac graeci alexandrinae recensionis libri. Codicibus tandem translationis italicae et unico versionis hierosolymitanae libro manuscripto, opponimus cantabrigiensē, nec graece neque latine *ἔχον* illam exhibentem, aliosque occidentalis familiae

te-

testes. Videtur autem corruptio in occidentales quosdam libros primum irrepsisse, e quibus procedente tempore alii quoque, sed pauci, interpolati sunt. Saltem plerique codices graeci, quos additamento isto locupletatos esse certo scimus, ut 17. 61. 69. 113. 124, cum occidentalibus libris in permultis lectionibus consentiunt.

Vl. 41. και Φαρισαίων addunt quidem codices permulti, sed pauculis exceptis, constantinopolitani tantum, et horum similes. Nec versiones additamentum hoc agnoscunt, praeter flavonicam et syriacam, cum hujus sequacibus, arabica et persica. Brixianus autem liber latinus heic, ut alibi saepissime, ad recentiorem textum graecum refectus est. Habet quidem και Φαρισαίων codex cantabrigiensis cum nonnullis Italiae libris et Evangelicariis quibusdam; sed hi omittunt και πρεσβυτερων: id quod documento est, και Φαρισαίων olim in margine allitum fuisse, postea vero vel in locum του και πρεσβυτερων substitutum, vel huic adjunctum esse.

Vl. 42. εἰ post σωσαι facile in libris aliquot excidit. Notandum autem est, nonnullos ex iis, qui hoc loco id omittunt, sequente commate ante πεποιθεν idem inculcasse. Unde vero illic repetitum id esse dixeris, nisi e nostro commate? Atque hinc probabili conjectura colligere licet, extitisse εἰ in illis ipsis codicibus, e quibus descripti sunt hi, qui nunc hancce voculam omittunt. — Ibid. permulti codices addunt ἐπι, atque vel ἐπ' αὐτορ vel ἐπ'

ἐπ' αὐτὸν legunt. Cum vero occidentalis recensio non agnoscat hanc particulam, quae claritatis et emphaseos causa a scholiastis et commentatoribus textui interponi potuit, dubia nobis haec lectio esse videtur.

Vf. 49. ἄλλος δε λαβὼν λογχὴν κ. τ. λ. e Ioannis Evangelio in hunc locum, admodum sane incongruum, translata fuerunt in codicibus BCL aliisque nonnullis. Sed alexandrinorum istorum librorum auctoritatem labefactant alii alexandrini, v. c. Coptus et Armenus. Praeterea occidentalis etiam recensio vetusta, cuius testimonium ad repudianda additamenta plurimum valet, appendicem istam damnat tanquam spuriam. Caeterum primis seculis, cum exemplaria, quatuor Evangelia simul complexa, rara adhuc essent, plerique vix unius tantum et alterius Evangelii apographum comparare sibi poterant. Talis igitur apographi possessor paulo curiosior si forte incideret in alius Evangelistae commentariolum manuscriptum, non potuit non pronus esse ad decerpenda et sui codicis margini illinenda, quae notatu prae aliis digna reperiret et a suo codice abesse meminisset. Tales vero marginales annotationes aequae ac harmonistarum lucubrationes saepenumero et librariis et interpretibus ut h. l. Chrysostomo, fraudi fuerunt.

Vf. 64. πᾶς delendum esse, gravissimi omnium familiarum testes pronuntiant. Nulli dubitamus, e cap. 28. 13. invectum huc esse.

Vf.

Cap. XXVIII. 1. Fuerunt, qui δε omittere et verba ὁψε σαββατων ad antecedens caput referre vellent, quo Matthaeus cum caeteris Evangelistis exactius concordaret. Sed pauculi codices, δε praetermittentes, ex Evangelistiis, novam pericopam hic incipientibus, corrupti sine dubio sunt. Nec credibile est, Matthaeum novam narrationem tam abrupte, absque ulla particula copulativa aut transitum indicante, inchoare voluisse: Τη ἐπιφωσκουσῃ εἰς μιαν σαββατων ἡλθε κ. τ. λ.

VI. 9. Verba: ὡς δε ἐπορευοντο ἀπαγγεῖλαι τοις μαθηταῖς αὐτοῦ, quamquam ab egregiis nonnullis codicibus et a compluribus vetustis versionibus ab sint, eamque ob causam suspecta omnino videntur, e textu tamen, nostro quidem iudicio, ex-terminanda non sunt. Nulla enim causa probabilis, cur perperam intruderentur, afferri potest. Nam initio periochae inserta esse, ut Bengelius suspicatus fuerat, veri specie caret, cum ab hoc commate incipiat ecclesiastica lectio nulla, τιτλος; nullus. Contra vero variae aderant causae, ob quas vel fortuito casu vel consulto praetermitti possent. Primo enim propter ὁμοιοτελευτον in verbis iteratis ἀπαγγεῖλαι τοις μαθηταῖς αὐτοῦ eo facilius peccabant scribe ac interpretes, quod omisso στοιχῶ, de quo disputatur, non solum sententia sed ipsa etiam verborum structura prorsus salva maneret. Deinde lex a rhetoribus lata, „ne id quod semel supra diximus, deinceps dicamus”, quam ex Auctore ad Herennium Wetstenius ad h. l. scite excitavit, permovere nonnullos librariorum aut

aut versionum auctores potuit, ut repetitionem revera superfluum contra exemplorum suorum fidem rescarent. Tandem jugulari ista verba potuerunt ab iis, qui animadverterent, deletis illis facilius tolli posse difficultates quasdam, quibus Evangelistarum narrationes de mulieribus resurrectionis Christi testibus obstructae sunt. Certe auctor recensionis occidentalis, ac is in primis qui cantabrigiensium textum recensuit, id interdum egisse videtur, ut mutando aliquantulum textum aut delendis vocabulis nonnullis objectionum adversus historiam evangelicam anfas praecideret; quod, ni fallimur, praesertim in passionis et resurrectionis dominicae historia aliquoties ab eo tentatum fuit. Idem studium perversum nostro quoque loco vel rescacandi ista verba, vel cupide saltim amplectendi et propagandi lectionem breviorē, si ea fortuito casu enata fuit, occasionem praebere potuit. Nam istud: *ὡς δὲ ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ*, indicare videtur, Jesum statim nec ullo interposito temporis spatio mulieribus obviam venisse vix e sepulcri spelunca egressis. Hoc vero repugnaret Joannis narrationi de Maria Magdalena, Jo. 20, 1—17. et Marci asseverationi, Magdalenam fuisse primam, cui Jesus post resurrectionem suam vivum se conspiciendum prae-buerit, Marc. 16, 9. Vix Evangelistarum narrationes conciliare inter se poteris, nisi sumas, quae apud Joannem et Marcum locis modo laudatis leguntur, prius evenisse quam ea, quae nostro commate (Matth. 28, 9.) de Jesu mulieribus obviam veniente traduntur. Cum igitur
huic

huic suppositioni verba, de quibus disputamus, ob stare videantur, manifesto patet, pleniorē lectionem admodum esse difficilem, imo apparen- ter falsam; breviorē vero non arridere non potuisse iis, qui ἐναντιοφανεῖας, quantum fieri posset, e textu eliminari optarent.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΔ

COMMENTARIUM CRITICVM

IN

MATTHAEI TEXTVM.

ΕΠΙΜΕΛΕΩΝ

COMMENTARIUM CRITICUM

MATTHAEI EVANGELII

In critico commentariolo, quem in graecum Matthaei textum conscripsimus, desiderarunt Viri docti nonnulli qualecunque iudicium nostrum super primi ac secundi capituli Evangelii istius authentia. Propositum quidem nobis tantummodo fuerat, in singulorum locorum lectiones, a vulgo receptis discrepantes, curatius inquirere, et ad libros Novi Testamenti a mendis, librariorum sive negligentia sive temeritate infectis, repurgandos symbolam nostram conferre, textusque a nobis aliter ac, ut speramus, rectius quam in vulgaribus editionibus constituti causas et rationes sic exponere, ut partim Viri harum rerum periti in negotio tam gravi ac arduo ea qua par est religione ac circumspectione versari nos intelligerent, partim etiam tirores haberent, in quo excutiendo et diligenter perpendendo vires suas exercere, et subtiliter de rebus criticis iudicandi facultatem ipso usu et saepe repetita canonum criticorum applicatione comparare sibi possent. Ab hoc vero consilio nostro istae de pericoparum verbosiorum authentia, origine et oeconomia disquisitiones, quippe quae ad aliud criseos genus, aliis legibus regendum, pertinent, paullo remotiores esse visae nobis fuerant. Attamen, ut Virorum doctorum monitis obtemperemus, nec tergiversari ac sententiam nostram dissimulare velle existimemur, de causa ista dudum controversa quid nobis vide-

videatur, ingenue exponemus, verum, ut fas est in *παρεργῶ*, paucissimis.

1. *Testimonia* veterum, quibus duo priora Matthaei capita dubia reddi queant, proferri possunt prorsus nulla. Leguntur ista capita in codicibus graecis, nisi manifesto mutili sint et laceri, omnino omnibus et in versionibus vetustis, quas quidem integras habemus, cunctis; nec ullum repertum adhuc fuit vestigium, quod proderet, in ulla istarum versionum pericopam hanc serius et ab alio interprete fuisse adjectam. Scio quidem, viris doctis nonnullis persuasum esse, in codice graeco Ebneriano seu Eschenbachiano, qui inter Weisteanianos est centesimus quintus, deesse caput Matthaei primum, textumque incipere capitis secundi commate primo, a verbis: Τοῦ δε Ἰησοῦ γεννηθέντος. Sed nisi me omnia fallunt *), primum caput in hoc libro, aequè ac in caeteris omnibus, omnino extat. Nec Schoenlebenius, qui singulari libello, Norimbergae 1738 excuso, notitiam hujus codicis dedit, genealogiam et narrationem de graviditate et partu Mariae abesse, textumque a verbis: Τοῦ δε Ἰησοῦ γεννηθέντος inchoare testatur, sed pag. 17. „primum, inquit, caput

*) Neutiquam fefellit me conjectura. Postquam enim haec scripseram et in Programmate, quo Academiae Jenensis nomine festum Pentecostes anni 1801 indicabatur, typis excudi curaveram, Gablerus V. V. omnia diligentius peruestigavit, et primum Matthaei caput in codice Ebneriano omnino inveniri testatus est in *Journal für theologische Literatur* 1801 part. 6, quo Lectores, plura de hac re scire cupientes, ablegamus.

putat A. his verbis incipit: Τοῦ δε Ἰησοῦ γεννηθέντος.“ Rectè! κεφαλαιον primum certissime ab istis verbis incipit. Sed hoc neutiquam Ebneriano libro proprium est, aut singulare, licet ipsi etiam Schoenlebenio fortasse visum ita fuerit; addit enim: „observavit Bengelius in sua editione, nullum hebraicum Matthaei codicem habuisse genealogiam, vel omnino duo capita prima;“ e quibus verbis apparet, putasse Schoenlebenium, istam capitum dispositionem, quam ex Ebneriano codice notaverat, non esse nullius momenti ad dirimendam de genealogiae authenticam litem. Sed erravit vir doctus, aut saltem verborum suorum ambiguitate alios in errorem perduxit. Qui enim manuscriptos Novi Testamenti codices complures tractavit, vel Stephanicam adeo Millianamve editionem curiosius perlustravit, non nesciet, in omnibus Novi Testamenti libris primam pericopam, a qua liber quisque orditur, negligi nec numerari in capitum apud Graecos usitatorum seu κεφαλαιων recensu. Sic in omnibus, quotquot κεφαλαιων notatione et τιτλοις instructi sunt, codicibus, Matthaei κεφαλαιων Α seu primum inscribitur περι των μαθων, et incipit Matth. 2, 1. Similiter Marci κεφ. Α, titulum prae se ferens, περι του δαιμονιζομενου, inchoat Marc. 1, 29. ac Lucae κεφ. Α. inscriptum περι της απογραφης incipit Luc. 2, 1. et Joannis κεφ. Α, περι του εν κανω γαμου, orditur a Jo. 2, 1. Quin in epistolis quoque plerisque eadem est των κεφαλαιων ratio. Primum v. c. epistolae ad Romanos κεφαλαιον incipit Rom. 1, 18. Tam singularis numerandorum των κεφαλαιων modi causam repetendam censemus e sectionum istarum

origine. Primum enim singulis libri cuiusque pericopis grandioribus lemma, argumentum paucis verbis exponens, praefigebatur, aut in ora sive superiore sive inferiore adponebatur; quae lemmata (seu *τιτλοι*) deinceps e codicum marginibus collecta et in catalogum redacta numerisque distincta fuerunt, velut in Mat-haeo: I. *περι των μαθων*. II. *περι των αναιρεθεντων παιδων*. III. *πρωτος Ιωαννης εκηρυξε βασιλειαν ουρανων*. IV. *περι της διδασκαλιας του Χριστου*. V. *περι των μακαρισμων* (quod capitulum totam orationem in monte habitam complectitur.) VI. *περι του λεπρου*, et sic porro. Atqui libri cuiusque initium generali inscriptione (v. c. *Ευγγελιον κατὰ Ματθαιον*, seu *Προς Ρωμαίους επιστολη*) instructum jam fuit. Hinc speciali lemmati in primo libri cuiusdam folio vix locus satis conveniens relictus esse putabatur. Atque sic accidisse videtur, ut primae libri cuiusque particulae in enumerandis κεφαλαις mentio fieret nulla. Ex quibus omnibus patet, Novi Testamenti librorum paene omnium initia fore refecanda, si eam sacri contextus partem, quae primum κεφαλαιον antecedit, in νοθειας suspicionem adducere fas esset.

Nec major vis ad dubiam reddendam saltim genealogiam inest latinis codicibus, ad quos nimis cupide provocavit praecipuus authenticitatis duorum primorum capitum oppugnator, *Jo. Williams*, in *a free enquiry into the authenticity of the first and second chapters of St. Matthew's gospel*. Edit 2. Lond. 1789. Nullus repertus adhuc fuit codex latinus, in quo Matthaei Evangelium tertio demum capite a ver-

verbis: *Εν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς κηρυσσων κ. τ. ε.* inciperet. Harlejanus quidem, numero 1775 insignitus, qui sexto aut septimo seculo scriptus, esse putatur, ad commatis 17 finem haec habet adposita: *Genealogia hucusque. INCIPIT EVANGELIUM SECUNDVM MATTHAEVM.* Verum haec non ipsius librarii calamo textui interposita, sed in margine ab alia recentiore manu adjecta sunt*). Alii latini codices, seculo 10. 11 aut 12, in Hibernia fere, exarati, genealogiam a Matthaei narratione auellunt, eamque prologis commati 18 praemissis anteponunt. Sed hi libri non solum aliorum latinorum multo antiquiorum et praestantiorum auctoritate, verum graecorum etiam, quotquot examinati adhuc fuere, syriacorum, copticorum, aliorumque codicum unanimi consensu confutantur, nec quidquam probant nisi hoc: fuisse medio aeo nonnullos, qui genealogiam non ipsius Evangelii (h. e. narrationis a Matthaeo elaboratae) partem, sed velut appendicem seu potius prologum esse opinarentur. Quae obscurorum hominum opinio qualiscunque, ad sola septendecim priora capituli primi commata spectans, neutiquam eo valet, ut de reliqua primi capituli parte et de secundi capituli authenticia vel minimum injicere nobis scrupulum queat; immo ne genealogiam quidem spuriam esse supponit, sed separatim duntaxat et ab Evangelii corpore se junctam servari vult, quippe quam Matthaeus ipse non concinnaverit, sed aliunde acceptam

D 2

ptam

*) Vide *Symbolas nostras criticas*, Tom. I. p. 309.

ptam suo de rebus ad Christum pertinentibus commentario praefigendam censuerit.

II. E veterum scriptorum de Evangelio secundum Hebraeos et de Nazarenorum Ebionitarumve Evangelii relationibus argumenta adversus primum Matthaei capitulum authenticam petere fas non est, donec longe quam adhuc quidem factum est explicatius et certius doceatur, non solum abfuisse primum ab istis libellis cum genealogiam tum nativitatis Christi historiam, (quod de solo Ebionitarum Evangelio idoneis testimoniis evictum esse videtur,) verum tam propinquo etiam cognationis gradu apocrypha ista Evangelia attingere commentarium Matthaei, ut probabili ratione colligi queat, quae in istis libellis praetermissa essent, in nostro quoque Evangelio lecta primum nequiquam fuisse.

III. Nec Virorum quorundam doctorum conjecturae de hebraico seu aramaeo quodam Evangelio, e quo tanquam e communi fonte nostra Matthaei, Marci et Lucae Evangelia derivata fuerint, ita comparatae sunt, ut ad decidendam de primo et secundo Matthaei capite controversiam adhiberi rite possint. Multis enim de causis dubitare licet, utrum consensus trium illorum Evangelistarum e tali repetendus sit fonte communi, qualem istud primum Evangelium (*Urevangelium*) fuisse fingunt. Ac si vel maxime huiusmodi Evangelium olim existisse concederemus, et praeterea largiremur, abfuisse ab eo cum genealogiam tum reliquam de partu Virginis et magorum adventu narrationem, minime tamen

men effici inde posset, bina ista capita ab alio quam ab ipso Evangelii nostri auctore adjecta postmodum fuisse. Si enim alius hoc additamento primitivum Evangelium amplificare potuit, quidni Matthaeo idem licuerit?

IV. Neque e Marci silentio de rebus omnibus, quae duobus illis capitibus continentur, consequitur, ab eo Matthaei exemplari, quo Marcus usus est, abfuisse, quaecunque intacta hic reliquit. Etsi enim persuasi sumus, Marcum in conscribendo suo Evangelio diligenter consuluisse Matthaei commentarium, et permulta ex eo in suum libellum transfudisse, negamus tamen, Matthaei epitomatores eum esse, aut id egisse, ut quicquid Matthaeus uberius narrasset, in compendium ipse redigeret. Proprio enim iudicio gnaviter usus, e Matthaei et Lucae Evangelii ea tantum decerpit, quae suis lectoribus inique consilio convenientissima esse arbitraretur; caetera, quamquam obvia et velut parata, ut v. c. orationem montanam, consulto praetermisit.

V. Non magis ad impugnandam capitum novorum *αἰσχυρισμὸν* provocare licet ad prima Lucae capita, in quibus non solum multa, quae Matthaeus habet, silentio praetermittuntur, sed nonnulla etiam narrantur, quae difficulter cum Matthaei relatione conciliari queunt, unde colligi posse videtur, exemplum Evangelii Matthaei, quo usus fuit Lucas, caruisse nostris duobus capitibus. Ex mea vero sententia, usus quidem omnino est commentario Matthaei, sed non toto et integro, qualem

lem nos habemus, verum vel usurpavit tantum excerpta quaedam, sive ab ipso olim collecta sive ab aliis cum ipso communicata, vel, quod similis vero mihi videtur, praesto ipsi fuit istius commentarii editio prior ac brevior, quae nondum omnia complectebatur, quae in posteriori *ἐκδοσει*, secundis Matthaei curis amplificata et locupletata, jam leguntur.

VI. Difficultates nec paucas neque exiguas in istis capitibus occurrere, ultro fatemur. Sed si pluribus adeo et multo gravioribus narratio premeretur difficultatibus, temere tamen inde concluderes, Matthaeo auctori eam non esse tribuendam. Nihil enim continet, quod Matthaeus scribere non *potuerit*. Fideliter autem de rebus, sexaginta circiter annis ante gestis quam scripto consignarentur, retulit relata ab hominibus, utcumque narrantibus, quae ante plura fortasse lustra ab aliis acceperant. Quapropter interpres peritus et sagax et tricus plerisque nullo negotio se expediet, dummodo, animum sedulo advertat ad fontes, e quibus quaevis narrationis particula hauriri potuerit aut debuerit. Sic, v. c. quae de stella perhibentur, aliunde innoscere non potuerant, quam e magorum, hominum piorum quidem at caeteroqui ignotorum, relatione, satis forsitan obscura ac confusa, quae per varias ambages ad Matthaei demum aures pervenit. Nec aliam Josephi genealogiam libello suo inferere potuit, quam suppeditatam a viri illius cognatis. Et sic in caeteris etiam. Matthaeus enim his, quae tempore nativitat^{is} Christi venerant, non

non interfuerat ipse, nec ex eorum qui interfuisse ore rescire ea facile potuit. Quare mirum videri debet nemini, si *haec* historiae ab ipso conscriptae pars obscuritate quadam laboret.

VII. Quod si vero difficultates in his capitibus obviae non sufficiunt ad probandam horum *ρογαίων*, nec est cur Fauſti manichaei moremur objectiones, *), quippe quae unice petitae sunt a difficultatibus illis, et maxime a genealogia, quam ab Evangelio distinguere ille vult.

VIII. Cum igitur parum roboris insit argumentis omnibus, adversus duorum istorum capitum authenticam prolatis, genuina ea esse censemus, ipsaque inde ab initio, cum primum in publicam lucem emitteretur Matthaei Evangelium, huic adhaesisse ac in autographo seu archetypo jam extitisse, nulli dubitamus.

IX. Itaque restat tantum ut inquiramus, utrum Matthaeus ipse sciscitando, ex testium fide dignorum ore collegerit narrata in his capitibus, eaque in hanc formam redegerit; an potius totam nativitatis Christi historiolum, prout eam hodie legimus, ab alio in literas jam relatam repererit, dignamque iudicaret, quam suo Evangelio praefigeret. Posterius viris doctis placuit haud paucis. Cum autem de duobus etiam Lucae capitibus prioribus similis quaestio exorta sit, de his paucula praemittere licebit

*) Vid. Augustinus contra Fauſtum Libro 2, cap. 1. et Lib. 23, cap. 2.

cebit dicendis de Matthaeo. Quod si enim probabili conjectura eo deducamur, ut Lucam verum istorum capitum auctorem esse intelligamus, vix erit, cur de Matthaeo secus ac de Luca sentiendum esse statuamus.

Duabus potissimum rebus narrationes, quae Lucam auctorem habent, ab aliorum ejusdem generis historicorum res gestas exponendi ratione differunt: primo. percrebra *apparitionum angelicarum* commemoratione, deinde, *oratiunculis*, narrationis filo intertextis, diligenter elaboratis et ad uniuscujusque, quem loquentem auctor inducit, personam miram sagacitate accommodatis. Quantoperè angelos in scenam producere Lucas amet, constat ex Evang. 22, 43. Act. 1, 11. 5, 19. 8, 26. 10, 3. 12, 7. 12, 23. 27, 23. Oratiuncularum autem exempla in Actibus Apostolorum occurrunt quamplurima, nimirum Petri, cap. 1, 15. 2, 14. 3, 12. 4, 8. 10, 34. 11, 4. 15, 7. Stephani, cap. 7, 2. Jacobi, cap. 15, 13. item 21, 20. Pauli, cap. 13, 16. 17, 22. 20, 18. 22, 1. 24, 10. 26, 1. ecclesiae hierosolymitanae, cap. 4, 24. Gamalielis, cap. 5, 34. Festi, cap. 23, 24. Tertulli adeo, cap. 24, 2. et *ὑπαρχατος* ephesini, cap. 19, 35. Atqui utraque ista nota velut characteristica primo etiam ac secundo Evangelii capiti manifeste est impressa, ubi *angeli* apparuisse perhibentur Zachariae, cap. 1, 11. Mariae, comm. 26. et pastoribus bethlehemiticis cap. 2, 9. *Oratiunculae* autem, his quae in Actis Apostolorum leguntur, si conformationem earum universam et structurae artificium spectes, valde similes, eventuum enarrationi crebro interponuntur. Hujus generis declamatiunculas capitum istorum auctor attribuit Mariae, cap. 1, 46. Zachariae, v. 67. Symeoni, cap. 2, 29 et 34, immo Gabrieli etiam, cap.

cap. 1, 15. aliisque angelis cap. 2, 10. Quae omnia cum prorsus Lucae ingenium redoleant et mirifice cum iis, quae de viri hujus sentiendi, cogitandi historiamque tractandi ratione aliunde cognita habemus, conveniant, capita ista omnino ab ipso elaborata, non aliunde arcessita esse, arbitramur. Nec obijci nobis potest styli differentia, quae intercedit inter prologum, comm. 1 — 14, a Luca ipso scriptum, et narrationem comm. 5 incipientem et usque ad cap. 2, 52 decurrentem, utpote multo magis praefatiuncula illa hebraizantem. Verum, re curatius pensitata, pericopam Cap. 1, 5 — 2, 52. non magis hebraizare inveniemus, quam reliquam Evangelii partem. Decantatum illud *ἐγενετο ἐν ταῖς ἡμέραις...* cap. 1, 5. reperitur etiam Luc. 6, 12. Act. 8, 1. 9, 37. *Ἐγενετο* autem illud hebraicum frequentatur apud Lucam v. c. Luc. 3, 21. 5, 1. 12, 17. 16, 22. etc. Act. 9, 32. 28, 17. aequae atque *ἐν ταῖς ἡμέραις* e. gr. Luc. 17, 26. 28. Act. 6, 1. 11, 27. et sic reliqua ad hebraeorum loquendi usum conformata. Praeterea dubitari vix potest, Lucam ante oculos positam habuisse historiolum de Joannis et Jesu Christi nativitate, hebraico haud dubie sermone exaratam, e qua hebraismi nonnulli transplantari potuerunt in eam narrationem, quam e rudi illa materiae ipse efformavit suoque modo exornavit.

Jam ad bina Matthaei capita quod attinet, etsi in iis minus forsitan luculenter quam in Lucae narratione auctoris vestigia se prodant, insunt tamen ipsis quoque indicia nonnulla, quae tantum sane valent, ut eundem auctorem et haec capita et reliquam Evangelii partem exarasse, facilius nobis persuaderi

patia-

patiamur, nec contrariae sententiae assensum praebeamus, donec ad eam stabiliendam ac vindicandam testimonia aut argumenta proferantur, iis quae supra examinavimus multo firmiora. Nempe cuique, bina illa capita (in quibus nec angeli vigilantibus apparent, nec declamando animi sui sensa homines in scenam quasi producti cum lectoribus communicant,) intentia mentis acie perscrutanti, ultro in oculos incurret, auctorem enim oraculorum propheti-
 crebris allegationibus et ad Jesum Messiam applicationibus qualibuscunque vehementer delectatum fuisse, (cap. 1, 22. cap. 2, 5. 15. 17. 23.) tam alte menti infixam habuisse opinionem, per somnium, κατ' ὄναρ (cap. 1, 20. cap. 2, 12. 13. 19. 22.) homines frequenter a provido Numine, quid facere quidve cavere debeant, admoneri. Utrumque hoc indicium optime in Matthaeum Evangelistam quadrat. Hic enim, ut inter omnes constat, multo quam caeteri Evangeliorum auctores saepius ad veterum vatum carmina provocavit, eaque de Christi sive factis sive rebus gestis utcumque, pro hermeneutices istius aevi conditione, interpretatus est. Sed et frequentes ἡγερτισμοὶ κατ' ὄναρ Matthaeo apprime convenire videntur. Hic sane solus in passionis Dominicae historia (Matth. 27, 19.) refert, Pilati uxorem marito, jamjam capitalem in Jesum sententiam e tribunali laturo, nuntiari curasse, multa se huius infantis hominis causa hac ipsa nocte perpeffam esse KAT' ONAP. Quod vocabulum, a nullo alio Novi Testamenti scriptore usurpatum, nec in septuagintavirali versione uspiam occurrens, apud solum Matthaeum, et quidem sexies, legitur. At dissimulare hic non licet, fuisse, qui hunc

hunc ipsum quoque Matthaei locum de praefidis romani conjugis, tamen in omnibus codicibus manuscriptis et versionibus veteribus absque ulla notabili varietate legatur, *τοδειας* suspectum reddere studerent^{*)}. Sed rationibus utuntur, ad obtinendum id, quod volunt, nequaquam sufficientibus. Observavit quidem Origenes^{**)}, Celsum mentionem non iniecisse somnii, quo ad intercedendum apud maritum suum pro insoute captivo permota fuerit foemina illa. Sed permultae hujus silentii causae excogitari facile possunt. Origenes sane, consulto testimonium nobilis matronae de Christi innocentia celasse (*ἐκὼν παρὰ πειψατο*) conjecit adversarium Christianorum insensissimum. — Praeterea haud negamus, contextam orationem aptius cohaerere, si versiculus ille 19, qui narrationis filum quodammodo disruptit, juguletur atque extrudatur. Ultro potius largimur, magis congruo loco collocari potuisse narrationem de somnio, nempe ante versum 15 vel post comma 23. Verum tamen duplici modo defendi potest ordo, quem Matthaeus tenuit. Primo enim non videmus quid obster, quominus nuntii ab uxore missi hoc ipso temporis momento, quod narrationis ordo supponit, advenisse credantur; quo admissio, Matthaeus, chronologicam rerum gestarum seriem religiose servans, immerito vituperaretur. Deinde vero comma 19 occasionem etiam praebere Matthaeo potuit, commemorandae hoc ipso loco historiologiae de somnio foeminae. Scili-

^{*)} Vid. Eichhorniani Repertorii, biblicae et orientali literaturae inservientis, tom. 9. pag. 139. et 155.

^{**)} Libro 2. contra Celsam, Opp. tom. 1. pag. 415.

Scilicet versu 18 monnerat Evangelista, Pilatum probe cognitum ac compertum habuisse, accusatum esse Jesum unice δια φθονος των ιουδαιων. Atque huic *mariti* iudicio de Christo, satis honorifico, commodè addi posse putavit, hominis quoque *conjugem* de innocentia Jesu fuisse persuasam. — Tandem infortias ire nolumus, narrationem de somnio posse primo obtutu incredibilem videri et fabulosam; sed re curatius expensa, nihil ei inesse deprehendemus, quod vero sit dissimile aut repugnans. Nam sumere omnino licet, praefidis conjugi non prorsus ignotum esse potuisse virum, qui dudum per omnium ora ferretur, cuius prodigiosa facta ad Herodis quoque aures pervenisse scimus, et qui nuperrime, numerosa comitante caterva, triumphali paene pompa urbem ingressus esset. Nec absona est conjectura, audivisse eam de Syndrii (quod multis de causis praefidis conjugi exolum esse poterat) capitali in istum virum odio et de nefandis machinationibus, quibus Judaeorum proceres iudicem paene invitum eo abripere vellent, ut mortis sententiam in hominem innocentem pronuntiaret. Quid igitur? si callida mulier somnium confinxit ominosum, ut hoc praetextu apud maritum, quem in vicino λιθοστρατω importunis Judaeorum clamoribus obtundi rescivisset, pro Jesu deprecaretur, iudicemque admoneret, ut ea qua pollebat auctoritate uteretur ad coercendos homines sanguinem innocui viri sitientes. Quin, ne opus quidem est, ut confictum fuisse somnium statuamus. Vere de periculis Jesu imminentibus somnizare potuit foemina. Nam procul omni dubio audiverat praecedente jam noctem illam vespere, quasnam technas adversus prophetam

Naza-

Nazaretanum firuerent Judaeorum procures. Profecto enim infcio praefide, tum in urbe praefente, fieri non potuit, ut extra urbis portas militaris manus ablegaretur, quae Iesum comprehenderet vinctumque adduceret. Si enim romanos milites adhibitos fuisse existimes, ultro patet, his, sine praefidis praefectum Synedri iussa exequi haud licuisse. Sin vero *σπειρω* et *χιλιαρχον*, qui una cum sacerdotum *ὑπηγεταῖς* Iesum adorti sunt, Jo. 18, 3, 12. de Levitarum, excubias quotidie in templi atriis agentium, cohorte et de *στρατηγῶ του ἱεροῦ* interpretari malis, tamen nisi in rei militaris constitutione hospes plane sis, concedes, ne horum quidem ex urbe in agrum excursionem latere praefidem in urbe degentem potuisse. Quodsi vero Judaeorum adversus Iesum consilia sanguinolenta praefidi vespere jam patefacta fuerant, hujus conjugem insequente nocte eadem de re somniasse, quis valde miretur, aut narrationem de tali somnio fidem superare, nec a Matthaeo in literas referri potuisse, putet?

Caeterum, ut e diverticulo ad propositam nobis de primis Matthaei capitibus quaestionem revertamur, utrumque Evangelistam, Matth. i et Luc. 3, genealogiam ita commentariis suis adjecisse, prout eam e domesticis scriniis cognatorum Iosephi aut Mariae accepisset, ac consequenter errores, si qui forte in adornanda alterutra tabula genealogica commissi esse videantur non Matthaeo aut Lucae, sed ignotis harum *βιβλων γενεσσεως Ἰησοῦ* auctoribus imputandos esse, jam quidem supra innuimus. Adde autem hic juvabit, tantum abesse, ut difficultates e genealogiarum dissensu exortae, alterutrius

authen-

authenticam suspectam reddere queant, ut potius haec ipsa *ἱστοριογραφία* novum argumentum ad vindicandam utramque suppeditare possit. Nimirum inde a primis seculis in conciliandis genealogiis tantopere dissonantibus omni virium intentione elaborarunt Christianorum doctissimi. Non solum Julius Africanus, sed intus ipse testatur *) jam ante eum alii, adeoque secundi saltem seculi scriptores, diversas tentarunt vias, quae exitum ex isto labyrintho pollicerentur tantopere desideratum. Omnes autem in gordio nodo variis adhibitis artibus solvendo misere se torserunt; nemo animum induxit, ense eum dissecare: quod profecto facillimum fuisset ac unicuique ultro in mentem venire et cupide at quoque arripi debuisset, si vel fando audisset, alterutrius genealogiae originem ac authenticam dubiam esse et controversam. Accedit, Clementem alexandrinum **) testari, e vetustiorum presbyterorum (secundi seculi hominum) traditione didicisse se, ea Evangelia, quae Christi genealogias exhibent, quoad scriptiois tempus reliquis esse anteponenda. Ergo utramque genealogiam in Evangeliorum codicibus reppererant isti presbyteri. Taceo Celsum, acerrimum Christianorum adversarium, cui prima Matthaei capita neutiquam incognita fuere ***),

*) Apud Eusebium hist. eccl. L. 1. cap. 7.

**) Apud Euseb., L. 6. c. p. 14.

***) Teste Origene (contra Celsum Libr. 2 §. 32. Orig. Opp. tom. 1. pag. 413.) Celsus „nimis insolenter, ait, τοὺς γενεαλογησάτας τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου οὐκ ὄντος (Adamo, Luc 3) καὶ τῶν ἐν Ἰουδαίῳ βασιλεῶν“ (Matth. 1.). Idem (ibid. L. 1. §. 66. p. 380.) Jesum quasi

et Iustinum Martyrem, aut quemcumque dialogi cum Tryphone auctorem statuere malis, qui prophetica oracula, Matth. 2, 6 et 18. laudata, ad eosdem eventus accommodat et iisdem omnino, quibus apud Matthaeum descripta leguntur, verbis excitat, quamquam in hebraico textu aeque ac in graeca των ὁ translatione, utrumque oraculum ab istis allegationibus, abverbum inter se concordantibus, admodum discrepet; ex quo consensu in dissensu (ut

alia

quasi interrogat: τί σε νηπιον εἶ ἐχον ἐν Αἴγυπτον ἐκκομίζεσθαι; . . . ἄγγελος μὲν ἦν ἐκ οὐρανοῦ, κελευων σε καὶ τοῖς σοῖς οἰκείοις φεγγειν. (Matth. 2, 13.) . . .

Deus duo ἤδη διὰ σε ἀγγέλους miserat. (Matth. 1, 20.)

12.) Alibi etiam (L. 5. §. 58. p. 62.) testatur Ori-

genes, Cellsum commemorasse το πῆρ της Μαρίας κρυφῶς ἐλθῆναι πρὸς τοῦ Ἰωσήφ ἀγγελοῦ (Matth. 1, 20.) καὶ πάλιν, ὑπερ τοῦ το βρέφους γεννηθέν καὶ ἐπιβουλευόμενον ἐκκρεσσάντας φεγγειν εἰς Αἴγυπτον (Matth. 2, 13.) Praeterea Origenes (L. 1. §. 34. p. 552.) tradit, Cellsum mul-

ta o Matthaei Evangelio commemorasse, velut τοῦ

ἀποστείλαντος ἄστερα ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ Ἰησοῦ. Sed mox (§. 58.

p. 373) ὁ παρὰ τῷ Κελσῷ, inquit, Ἰουδαῖος ἀντι τῶν ἐν

τῷ εὐαγγελίῳ Μαγῶν, Matth. 2, 1. Χαλδαίους φησὶν ὑπο

τοῦ Ἰησοῦ λελεχθαι κινηθέντας ἐπὶ τῇ γενέσει αὐτοῦ ἐληλυ-

θεῖναι, προκηνησαντῶς αὐτον, εἰς νηπιον, ὡς θεον (Matth.

2, 11.) καὶ Ἡρώδη τῷ τετραρχῇ τούτο δεδηλωμέναι (Matth.

2, 3.) τοὺς πεμφθέντας ἀποκτείνει τοὺς ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ

γεννημένους (Matth. 2, 16.) κ. τ. λ. sed addit Origenes,

nescire se, cur Cellsum το κινῆσαι τοὺς Μαγῶν

(scilicet ἄστερα) σεσιωπηκε. Nempe alio loco stel-

lae mentionem fecisse Cellsum, alio autem loco non

disertis verbis dixisse videtur, stellam fuisse id, quod

magos ad suscipiendum iter permoverat. Id vitio ei

hic vertit Origenes.

110

alia indicia mittamus,) liquido apparet, secundum Matthaei caput a dialogi auctore lectum omnino fuisse. Sed nolumus Celsi et Iustini testimonio pertinaciter urgere, quoniam suspiciari (licet non probare) aliquis posset, usurpasse viros istos non Matthaeum nostrum, sed incerti auctoris libellum singularem, nativitatis Jesu historiam complectentem, et postea demum Matthaei Evangelio adjunctum. Nec operam dare lubet excusando patrum, quos apostolicos vocare solent, silentio de iis, quae hisce capitibus continentur; admodum enim exigua est multis de causis istorum scriptorum auctoritas. Tandem neque ad Irenaeum et Tertullianum provocare opus est, cum nemo ignoret, Matthaei codicibus usos eos esse, qui priora etiam Evangelii capita complecterentur.

Jam si omnia, quae partim explicatius exposuimus, partim in transcurso tantum attingimus, mente simul complecti velis, assensum, ut speramus, lubens nobis praebebis, affirmantibus, a) extra omnem dubitationis aleam positum esse, graecum Matthaei Evangelium binis de quibus disputamus capitibus nunquam caruisse: b) validis argumentis evinci non posse, extitisse olim aliud Evangelium, graeci nostri velut fontem, a quo capita ista abfuerint; c) admodum probabile esse, Matthaeum capitum illorum verum fuisse auctorem, excepta tamen genealogia, quam, communitatam ab aliis, libello suo praefigere voluit.

Com-

COMMENTARIVS CRITICVS
IN
TEXTVM GRAECVM
EVANGELII MARCI.

Partic. II.

E

COMMUNIS CHIVIS

TRIVM GRACVM

IVANOVICH MALOI

Marc. I, 1. sq. Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς γεγραπται . . . τὰς τριβούλων αὐτοῦ. Ἐγενετο Ἰωάννης κ. τ. λ. Sic nonnulli; sed rectius alii: Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὡς γεγραπται . . . τὰς τριβούλων αὐτοῦ* ἔγενετο Ἰωάννης κ. τ. λ. Comma 2 referendum est ad comma 4, hoc modo: nuntius, ad praeparandas Domino vias missus et alta voce in deserto clamans, qualem Iesaias descripsit, talis igitur nuntius prodiit in deserto, Ioannes etc plane ut, inverso tantum ordine, Lucas habet: ἔγενετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννου . . . καὶ ἦλθεν . . . εἰς ἀφ᾽ ἑσῶν ἀμαρτιῶν ὡς γεγραπται κ. τ. λ.

VL 2. Loco ἐν τοῖς προφηταῖς scribendum est ἐν ἡσαΐᾳ τῷ προφητῇ. Sic enim (hoc tantum admisso discrimine, ut alii ἡσαΐᾳ alii τῷ ἡσαΐᾳ legant,) habent BDL. 1. 33. cum aliis 16. et versionibus vetustis omnibus, (si aethiopicam, slavonicam et arabicam in editione romana et waltoniana expressam, quae omnes minoris momenti sunt, et sabbidicam, hoc loco hiantem, excipias,) ac patribus

tam graecis quam latinis antiquissimis, inter quos commemorari potissimum merentur Origenes, quater locum sic excitans, Eusebius, licet lectionem improbens et librarii negligentiae attribuens, Irenaeus, non tantum in latina operum versione sed in graeci etiam textus fragmentis, Basilius et Hieronymus. E testium horum consensu liquido apparet, lectionem hanc primitus cunctis textus sacri recensionibus antiquioribus communem fuisse. Ac si nonnulli eorum, qui pro nostra lectione militant, velut coptica et philoxeniana versiones, non satis sibi constare videntur, et in diversis exemplaribus variant, dubitare tamen non licet, eam esse primitivam horum etiam testium lectionem, quae cum lectione proxime cognatorum concinit, discrepantem autem ab hac aliunde esse inveciam. Nec inconstantiam Victoris aliorumque scholiastarum, quales in codicibus Clarissimi Matthaei a. d. e. aliisque reperiuntur, qui mox ἐν ἡσαίᾳ τοῦ προφητῆς mox ἐν τοῖς προφηταῖς exhibent, quisquam mirabitur, qui reputare secum velit, huiusmodi scholiorum compilatores notationes suas plerumque conquisivisse ac saepe verbatim transcripsisse e pluribus commentatoribus anterioribus, qui diversis sacri textus ἐκδόσεσσι usi fuerant; e quo fonte uti discordantium interpretationum commixtio, ita etiam in allegandis textus verbis variatio promanavit. Non eadem quidem, at non multum tamen abfimilis est ratio allegationum Irenaei. Hic semel, ut diximus, graece et latine habet ἐν ἡσαίᾳ τοῦ προφητῆς; verum alibi latinus ejus interpres bis habet: in prophetis, ac grae-

graecum etiam scholion, asservatum in Cl. Matthaei codice e, ex Irenaeo profert *ἐν τοῖς προφηταῖς*, eo ipso in loco, ubi in aliis scholiorum libris legitur *ἐν ἡσαΐα τῷ προφήτῃ*. Sed a) quod ad hocce scholion attinet, credibile est, scribam, qui codicem Mt. e. exaravit, scholion accommodasse ad textum sacrum, in eodem codice *ἐν τοῖς προφηταῖς* exhibentem; quamobrem alii eorundem scholiorum codices, qui licet in contextu vulgare *ἐν τοῖς προφηταῖς* haberent, tamen in scholio ex Irenaeo petito *ἐν ἡσαΐα τῷ προφήτῃ* repraesentarunt, genuinam scholii lectionem incorruptam servasse videntur. Nec b) binorum Irenaei locorum latine tantum superfluum discrepantia a priore illo loco, quem graece aequè ac latine hodiernum legimus, nobis obstat. Nam si vel maxime graecum Irenaei textum fideliter ab interprete in latinum sermonem conversum esse concedamus, contra etiam tu largiri nobis debetis, improbable nequiquam esse, Irenaeum ipsum, qui prophetica oracula nostro loco non e solo Iesaja sed partim quidem e Iesaja partim vero etiam e Malachia decerpta esse hand ignoraret, semel quidem Marci textum curate ad verbum descripsisse, alibi vero eundem liberius et ad rem, ut videtur, accommodatius expressisse ac *ἐν ἡσαΐα τῷ προφήτῃ*, quod difficultate non careret, *ἐν τοῖς προφηταῖς*, nulla obscuritate laborans, commutasse. — Quae omnia rite qui perpendere voluerit, fatebitur, tot testium antiquorum, insignium et e diversis familiis oriundorum, auctoritate satis firmiter iuncti lectionem, quam defendimus. Sed

ad

ad alium adhuc ejus vindicem, eundemque longe gravissimum, provocare possumus, ad Porphyrium scilicet, notissimum illum et acerrimum Christianorum adversarium, quem sacros ipsorum libros interdum criticis adeo argumentis impugnasse scimus. Hic, pro more suo, Marcum et Christianos propterea vituperavit, quod nostro loco imperite Jesaiae attribuerentur, quae alium haberent auctorem. Ad telum hoc avertendum varia adhibita fuere artificia. Nonnulli interpretando subvenire Marco studuerunt, alii lectionem a Porphyrio in medium prolatam et exagitatam negarunt genuinam esse, et Jesaiae nomen vitio scribarum additum fuisse contenderunt. Hic vides vel ipsa incunabula lectionis vulgaris, vel causam saltem, propter quam ea tam studiose arrepta et longe lateque propagata fuerit. Verum simul intelligis quoque, vana nobis commenta narrasse, qui lectionis ἐν ἡσυχίᾳ τῷ προφῆτῃ ortum e codicibus vel ab Origene vel e scholiis antiquis interpolatis repeterent. Quis enim libro sic corrupto Porphyrium, Origene fere coevum, jam usum esse credat? Quaerere praeterea possemus, quatenam causa impellere potuerit Origenem, ut textum facillimum temere mutando redderet admodum impeditum et speciosis objectionibus obnoxium? Tandem fatemur quidem, nonnullos e codicibus, ἐν ἡσυχίᾳ τῷ προφῆτῃ exhibentibus, scholiis esse instructos; sed tantum abest, ut eam ob rem suspecta nobis videri debeat ista lectio, ut potius hac ipsa lectione et aliis similibus non paucis valde se nobis commendat hoc codicum genus,

nus, quod, quamquam non ab omni corruptionis labe immune, saepe lectiones praeclaras servavit, paucis quidem sed antiquissimis auctoritatibus fultas, et interna etiam bonitate excellentes, quas in vulgaribus libris frustra quaeres. — Caeterum explicatu difficile non est, quo acciderit modo, ut solum Iesaiam nominaret Marcus, etsi verba ab ipso laudata e Malachiae oraculo et Iesaiæ carmine essent conflata. Nempe Evangelista, ut solet, parallelas Matthaei (cap. 3. 3.) et Lucae (cap. 5. 4.) locos ante oculos positos habuit, in quibus cum propheticum dictum sub Iesaiæ nomine prolatum reperiret, animum induxit ut in suum etiam commentariolum eundem locum propheticum, laudato itidem vatis nomine, transferret; cui rei cum intentus esset, ac fortasse jam scripsisset *ὡς γέγραπται ἐν ἱσυχίᾳ τοῦ προφῆτη*, in mentem ei venit aliud oraculum similis fere argumenti, ad quod Jesum ipsum in tractanda eadem de Joanne baptista materia provocasse, testibus Matthaeo cap. 11. 10. et Luca cap. 7. 27., meminerat. Itaque nec alterum hocce oraculum intactum relinquere voluit. Cum vero verba ab ipso laudata nec cum hebraico Malachiae textu, neque cum graeca τῶν ὁ versione, sed exactissime cum Matthaei et Lucae allegatione consentiant, probabile est, eum non ex ipsis prophetae fontibus sed ex istorum Evangelistarum rivulis hausisse, in quibus cum vatis nomen indicatum sit nullum, suspicari licet, Marcum vel recordatum non esse, quisnam carminis auctor esset, vel facili memoriae lapsu sibi persuasisse, ab eodem auctore qui

alte-

alterum protulerat, hoc quoque fuisse profectum. Arque sic evenisse videtur, ut oraculum, quod Marcus ut ita dicam *ἐν τῷ ὄρει* reperisset, quodque obiter tantum in transcurso attingere vellet, cum Iesaiano quasi coalesceret et sub Iesiae nomine proferretur.

Ibid. in fine commatis post τῷ ὄρει οὗ textus vulgaris addit *ἐν τῷ ὄρει οὗ*, quod Matthæus etiam cap. 11, 10. ac Lucas cap. 7, 27. in suis Malachiani dicti allegationibus habent. Quare cum Marcus, ut modo monebamus, ex illis Evangelistis oraculum hoc mutuatus esse videatur, speciose dicere posses, cum verba quoque *ἐν τῷ ὄρει οὗ* una cum caeteris inde accepisse, recurrentem autem voculam οὗ occasionem praebuisset, ut ea e codicibus nonnullis exciderent. Sed in praetermittendis illis verbis, quae e Matthæo et Luca irrepere facile poterant, tam vetusti codices, interpretes et patres, diversas textus recensiones repraesentantes, conspirant, utre textu eliminanda ea esse censeamus. Sic ut iudicemus, movet nos in primis codicum latinae versionis antehieronymianae antiquissimorum et cantabrigiensis libri consensus cum Origene, disertis verbis testante, Marcum haec non adiecit. Sed hic ipse Origene locus obscurus et in Operum ejus editione corruptus est; id quod viros doctos nonnullos decepit, ut Origene sententiam, menti ipsius profus repugnantem, obrunderent. Placeat igitur, quae ea de re olim in dissertatione de codicibus Evangeliorum Origenianis pag. 42. scripsimus, qui libellus

bellus paucis lectoribus ad manus jam erit, hic repetere. „Origenis tomò 6 in Joannem §. 14. comparatur Marc. 1, 2. cum Mat. 3, 1. Si Huetium atque Benedictinos editores audimus, verba ἐμπροσθεν σου a Marco addita fuisse putavit Origenes. Verum corrupta quorundam codicum lectio fefellit editores aequè ac interpretem latinum, Ferrarium. Verba Origenis ex editione Ruzeorum hæc sunt: Ὅπερ ἐποίησεν ὁ Ἰωάννης cap. 1, 23. ἐπιτεμνομενος ὁ παρεθετο ῥήτον, El. 40, 3. τοῦτο ἐπ' ἄλλης κεφαλῆς ὁ Μάρκος καὶ αὐτὸς ἐνεφάνεν. ὁ μὲν γὰρ προφήτης φησὶν — τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ὑμῶν· ὁ δὲ Μάρκος — τὰς τρίβους αὐτοῦ. τὴν δὲ ὁμοίαν ἐπιτομὴν πεποιήται καὶ ἐπὶ τοῦ — κατασκευασθε τὴν ὁδὸν σου ἐμπροσθεν σου παρεθετο (lege Ὅτι παρεθετο, post σου excidit οὐ) γὰρ το πρᾶξιμνον το· ἐμπροσθεν σου. Emendationem Origeniani textus a nobis hic propositam tumentur non solum codices commentariorum Origenianorum Bodlejensis et Barberinus, qui particulam negantem retinuerunt, sed etiam contextus verborum, negationem postulans. Si enim verba ἐμπροσθεν σου a Marco addita esse indicare voluisset Adamantius, ἐπιτομὴν hoc loco Evangelistam fecisse nullo modo dicere potuisset. Imo totus in hoc est, ut ostendat, Evangelistas nonnunquam in compendium redegisse oracula prophetarum. Praeterea in praefatione commentarii in Joannem §. 14. p. 15. et tomò 6 ejusdem commentarii §. 14. p. 126. A. eundem hunc Marci locum recitans, το· ἐμπροσθεν σου itidem omittit. — Bene observarat Grabius in animadversionibus suis

suis in Irenaei libr. 3. cap. 10. (al. 11.) verba illa
 (quae etiam ab Irenaei interprete neglecta fuere,) in
 codice Origenis non extitisse; sed locum istum
 commentariorum Origenianorum, de cuius vera
 lectione disputamus, parum probabili interpreta-
 tione consentientem suae nostraeque sententiae
 reddere conatus est. Scilicet verba: παρεθετο το
 προκειμενον το· εμπροσθεν σου de Malachia in-
 telligenda esse putavit, orationis συναφεια mani-
 festo repugnante. Caeterum non ignoro, tomo 6,
 in Joh. §. 14. p. 125. E. addi το· εμπροσθεν σου:
 sed editoris, Ruai junioris, negligentia id irre-
 pisse, nullus dubito. Nam in editione Huetii
 omittitur, nec indicavit Ruaeus codices manu-
 scriptos, ad quorum fidem textum Huetianum
 mutaverit. — Semel tamen, nempe contra Cel-
 sum libro 2. §. 4., posuit Origenes εμπροσθεν
 σου. Sed tum vel alio codice, sive in textu sive
 in margine e Vet. Test. (aut etiam e Matth. 11.
 seu Luc. 7.) interpolato, usus est, vel memoriter
 (confusus trium Evangelistarum ejusdem oraculi
 allegationibus) locum excitavit. Ibidem certe post
 αγγελου του ευαγγελιστου addidit etiam ημων, quod ne-
 mo facile in codice Origeniano extitisse dixerit. —
 Neque Victoris Antiocheni me movet auctoritas,
 ut Origenem in suo codice εμπροσθεν σου repe-
 risse credam. Victor quidem in Biblioth. Patrum
 max. tom. 4. p. 370: *Ut Marcus, inquit, compen-
 dii gratia duas prophetias conflavit in unam, ita, ut
 Origeni placet, loco illi Malachiae: ecce ego mitto
 angelum etc. illud: ante te vel ante faciem tuam
 adjecit.* Sed hinc nihil efficitur, quam Victo,
 rem

rem corrupto tomorum Origenianorum exemplari
 usum esse; id quod corruptionis antiquitatem,
 non vero lectionis bonitatem evincit." Haec scri-
 pseram ante triginta hos annos, cum latina tan-
 tum commentarii Victoriani versio typis extaret
 excusa. Nunc vero graecus etiam ejusdem tex-
 tus, e codice manuscripto cum tribus aliis collato,
 studio Clariss. Matthaei, Mosquae 1775. prodit,
 in quo longe alia quam in latina ista metaphrasi
 leguntur. Nempe loco verborum, latine modo a
 nobis excitatorum, graece haec habentur: ἐπι-
 τεμνομενος οὖν ὁ εὐαγγελιστής, ὡς ὑπο ἡσυχίου
 εἰρημενας τὰς δυο χρησεις παρέθηκε. τὴν δὲ ὁμοίαν
 ἐπιτομὴν πεποιηται καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδοῦ ἐγὼ ἀπο-
 στέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κα-
 τασκευασε τὴν ὁδὸν σου· τὰ ἔμπροσθεν σου πα-
 ρασκεύησας. Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ, οὐ μόνον αὐτός,
 ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ ὁμοίως ποιοῦσιν,
 ἐπιτεμνομενοὶ τὰς προφητικὰς ῥήσεις. Quae
 apud Victorem proxime locum hunc praecedunt,
 ad verbum fere descripta sunt ex Origenis tom. 6
 in Joannem §. 14. p. 126. A et B. Ipse autem hic
 locus Victorianus, cum graece tum latine a nobis
 exhibitus, sensum utcumque exprimit eorum, quae
 apud Origenem eadem pagina, B et C, sequun-
 tur, et a nobis etiam paulo ante graece transcrip-
 ta sunt. Jam si latinam Victoris metaphrasin, a
 Theodoro Peltano Societatis Jesu theologo confe-
 ctam, cum graeca editione a Celeb. Matthaei pro-
 curata, et utramque cum Origenis loco compara-
 mus, deprehendimus, 1) graecos Victoris codi-
 ces confirmare istud Ὅτι παρέθετο τὸ προκειμενον
 το·

τοῦ ἐμπροσθεν σου, quod Origeni vindicavimus; huic enim aequipollet Victorianum: τοῦ ἐμπροσθεν σου παρὰ σιωπῆσας; deinde vero patet etiam a) Pelianum consentire cum vitiosa lectione Ru-aei: παρεθετο (loco οὐ παρεθετο), et magis adhuc cum latino tomorum Origenis interprete, Ferrario. Nimirum Pelianus habet: „illud ante te vel ante faciem tuam ADIEGIT (Marcus,) siquidem in prophetæ contextu isthæc non leguntur;“ Ferrarius autem: „ADDENS, ante te, quod positum non fuerat a propheta.“ Sed additamenta ista latina; „in prophetæ contextu hæc non leguntur,“ seu: „positum hoc non fuerat a propheta,“ a graecis tam Origenis quam Victoris codicibus, qui utriusque auctoris metaphrasibus latinis præferri sine dubio debent, prorsus absunt. Quæ omnia si æqua lance trutinemus, pronuntiare non dubitabimus, Origenem non legisse illud ἐμπροσθεν σου. Atqui cum Origene concinunt BL (item P, C autem mutilus est), 102. Copt. Aeth., hoc est, alexandrinorum præstantissimi. Eandem vero lectionem tuentur etiam occidentales potiores, scilicet D, Italæ codices insigniores, Syra hierosol., Irenæi interpres, Hier. et Aug. Consentientibus ergo alexandrinis et occidentalibus, ac calculum suum adjiciente Syro quoque interprete, lectionem breviorē et a similibus Matthæi et Lucae locis dissonantem, genuinis annumeramus.

Vf. 16. Si recensum codicum, vel ἀδελφον του σιμωνος vel ἀδελφον αυτου του σιμωνος legentium infli-

institimus, manifestum sit, perpaucos esse, qui vulgari ἀδελφον αὐτου patrocinentur, et inter hos, praeter cantabrigiensem, nullum reperiri ex insignioribus. Vix igitur pro genuino haberi potest, sed e Matthaei 4, 18. aut alijs locis similibus, velut Matth. 10, 2. Luc. 6, 14. irrepsisse videtur. Verum nec ἀδελφον αὐτου του σιμωνος probare possumus, quippe quod e reliquis duabus lectionibus constatum est, ac unice juniorum testium fide, quales sunt EPHRS mosq. V. caeterique gregarii libri cum Goth. Syr. philox. et Slavon. fulcitur. Restat igitur ἀδελφον του σιμωνος, quod vetusti ac boni codices, nec non Copt. Arm. et unus alterve Italiae liber commendant. Mutatum autem fuit in ἀδελφον αὐτου, facile e Matthaeo huc traductum, quia repetitio nominis σιμωνος et supervacanea esse et aures offendere videbatur.

VI. 27. Τι ἐστι τοῦτο; τις ἡ διδασκαλία ἡ καμνη αὐτῆς; ὅτι καὶ ἐξουσιάζει καὶ τοῖς πνευματικοῖς τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει, καὶ ὑπακούουσιν αὐτῇ. Locus corruptus, ni fallimur, cuius lectio nativa, in nullo hodie superstes codice, difficulter ad liquidum perducere poterit. Unicae hae certum est, Marcum, qui in tota hac pericopa cap. 1, 21 — 28, vestigijs Lucae cap. 4, 31 — 37, preesse insiluit, verbis istis idem dicere voluisse, quod apud Lucam xl. 36. legitur: τις ὁ λόγος οὗτος; ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυναμεί, ἐπιτάσσει τοῖς ἀκαθάρτοις πνευματικῇ, καὶ ἐξέρχονται. Aique phrasis a Luca usurpata; τις ὁ λόγος οὗτος; ambigua est. Ex hebraica loquendi consuetudine significare potest vel: τι ἐστι τοῦτο; vel

vel etiam: *τις ἡ διδασχὴ αὐτῆς*; Mirum autem est, duas ejusdem phraeos explanationes in Marci textu extare conjunctas: *τι ἐστὶ τοῦτο*; *τις ἡ διδασχὴ ἡ καινὴ αὐτῆς*; Ex nostro quidem sensu Evangelista non utrumque, sed alterutrum scripsit; imo fieri vix potuit, ut ambas interpretationes in unum sic conflaret. Inquirendum igitur est, utra Marci esse videatur, utra aliunde invecta? Quod ut rite dijudicari queat, tenenda sunt quae sequuntur: 1) Nullus extat codex, nec ulla versio, quin mentionem faciat *της διδασχης*; contra vero *τι ἐστὶ τοῦτο* abest non solum a vetustissimis occidentalibus, sed etiam a versionibus arabicis et armenicis, et ab Evangelistariis nonnullis, non raro antiquas et bonas lectiones exhibentibus, ac hoc quidem loco eo minus inspectis, quod omissio verborum: *τι ἐστὶ τοῦτο*, non ad ea referri potest vitia, quae Lectionariis peculiaria esse aut in his primum oriri solent. 2) *Τι ἐστὶ τοῦτο*, ὅτι τοῖς πνευμασι ἐπιτασσει; multo magis glossema sapit, quam subobscurum et explicatu difficile: *τις ἡ διδασχὴ ἡ καινὴ αὐτῆς*, ὅτι τοῖς πνευμασι ἐπιτασσει; non istud, sed hoc interpretamento occasionem praebebat. 3) Cum in eadem pericopa Lucas (cap. 4, 32.) *λογος* usurpasset pro *διδασχῇ*, et Marcus isto loco verba Lucae: *ἐν ἐξουσίᾳ ἣν ὁ λογος αὐτοῦ*, satis commode reddidisset: *ἣν διδασκίων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων*, in eam facile opinionem deduci Marcus potuit, nostro quoque commate sensum verborum: *τις ὁ λογος οὗτος*, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ ἐπιτασσει, recte sic exprimi posse: *τις ἡ διδασχὴ ἡ καινὴ αὐτῆς*, ὅτι κατ' ἐξουσίαν ἐπιτασσει.

σει.

— Quae omnia cum ita sint, conſicimus, omiſſo:
 τί ἐſτί τοῦτο; retinendum eſſe in textu: τις ἡ δι-
 ῥαχη κ. τ. ῶ.

Cap. II, 17. Verba εἰς μετανοίαν e textu exclu-
 denda eſſe cenſemus, auctoritate antiquiorum et
 praeſtantiorum codicum graecorum e diverſiſſimis
 familiis oriundorum et cum omnis generis verſio-
 nibus vetuſtis conſentientium. Vide quae de hac
 lectionis varietate ad locum noſtro parallelum,
 in vulgariſ libris ſimili ratione interpolatum,
 Matth. 9, 13. diſputavimus. Ut in Matthaeum
 ita in Marcum quoque irrepiſit additamentum hoc
 e Luc. 5, 32. et ex Evangeliftariis e Luca corrup-
 tis. Hoc enim Marci commate finitur praelectio
 eccleſiaſtica verbis: οὐκ ἤλθον καλεσαὶ δικαίους,
 ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετανοίαν. Hinc etiam
 plerique codices textus perpetui, qui praelectio-
 num publicarum initia et fines adpoſitis vocabulis
 ἀρχὴ et τέλος notare ſolent, poſt μετανοίαν de-
 mum adſcriptam habent ſiglam τς. Verum primi-
 tus ne Evangeliftaria quidem agnoviſſe iſtud εἰς
 μετανοίαν, teſtem habemus codicem moſqueniſem
 ſeculo octavo caractere majuſculo exaratum, in
 editione Matthaeiana litera V, in Weiſſenſiana au-
 tem numero 87 inſignitum. Hic enim liber, per-
 petuum (ut vulgo aiunt) textum exhibens, jam
 poſt ἁμαρτωλοὺς et ante εἰς μετανοίαν (quod ipſe
 tamen habet,) interponit ſiglam τς. anagnoſma-
 tis finem ſignificantem; indicio manifeſto, nota
 fuiſſe librario Evangeliftaria, admodum ſane ve-
 tuſta, in quibus το· εἰς μετανοίαν clauſulae lectio-

nis

nis adfuturum nondum fuerat. In omnia autem, quotquot curatius examinata sunt, sequioris aevi lectionaria, utut satis vetusta et ipsa, irrepsit additamentum illud e Luca, e quo similiter aliud anagnosma depromptum fuerat, quod terminabatur verbis: οὐκ ἐληλυθα καλεσθαι δικαίους, ἀλλ' ἀμαρτω-
λους εἰς μετανοίαν. Tandem ex interpolatis lectionariis corruptio propagata fuit in plerisque perpetui textus codices vulgares. Temere vero putarunt nonnulli, εἰς μετανοίαν primum in scholiis graecis neglectum, ac deinceps hanc ipsam ob causam in Novi Testamenti codicibus, textum scholiis illis circumdatum exhibentibus, jugulatum, atque sic in aliis quoque sive graecis libris manuscriptis sive versionibus omisum fuisse. Ulro fatemur, inter codices verba controuersa omittentes reperiri nonnullos scholiis instructos. Sed negamus, a textu ea abesse propterea quod in scholiis non attinguntur; imo potius in scholiis haud explicata esse autumamus, quia scholiastes in suo textu ea non inuenit. Facile quilibet intelliget, quomodo scholia textui ipsis stipato velut praesidii loco inservire, eumque suo comitatu contra nonnulla corruptionis genera quasi praemunire potuerint. Ac innumeris profecto locis codices scholiis instructos cum antiquissimis ac optimis et libris et versionibus concinere videmus, ubi ingens caterva caeterorum juniorum librorum ab ipsis dissonat. Sed tantum abest ut hoc sive codices scholiis ornatos sive alios, partim alexandrinos partim occidentales, cum scholiorum libris conspirantes, suspectos nobis reddere debea,

beat, ut hoc ipso potius consensu utrumque hoc codicum genus de meliori nobis commendetur; qua de re alibi (vide v. c. Marc. 1, 2.) Lectores jam admonuimus. Sed idem iterum iterumque inculcare haud nos piget, ne secus sentientium et vetustissimos codices propter solum cum scholiorum libris *concentum* ex his *depravatos* esse clamantium perversis sententiis, sexcenties repetitis, tirones in errorem gravissimum abripi se patiantur. Nec nobis occinat aliquis tritum illud: scholia foecundas esse errorum matres. Hoc enim non nescimus. Sed arbiter peritus et incorruptus, lectionum discrepantium origines et genealogias ac testium affinitates curiose non solum sed absque ira etiam et studio peruestigans, corruptiones in scholiis prognatas et ex iisdem latius serpentes facile discernet ab aliis lectionibus, siue probis siue reprobandis, scholiorum libris *communibus* cum aliis pervetustis codicibus aut versionibus. Posterioris generis lectiones pleraeque primis jam aerae christianae seculis extiterant et ex istius aevi codicibus innotuerant priscis scholiorum auctoribus; neque tamen ideo absque ulteriore examine praecipitanter quisquam eas admittet ac defendet, qui tertio saltim seculo ineunte codices mirum in modum jam inter se discrepasse, ac consequenter dissentientium alterutrum corruptum fuisse, non ignorat.

VI. 18. In priore commatis parte *καὶ οἱ Παρισίαι*, quod bonae notae codices sat multi et plures versionum familiae tumentur, praefarendam vide-
 Partic. II, F tur

itur vulgari και οί των Φαρισαίων. Hoc enim librarios nimis festinantes e posteriore ejusdem versiculi parte praeripuisse censemus. Objici quidem nobis posset, vulgarem lectionem temere tentatam fuisse, ne ejusdem phraseos post paucula verba repetitio delicatulas offenderet aures. Verum si hoc in animum induxisset interpolator, posteriore potius quam priore loco phrasin immutaturus fuisset.

VI. 19. Largimur quidem verba: ὅσον χρόνον μεθ' ἑαυτῶν ἔχουσι τον νυμφιον, οὐ δυναται νηστευειν otiosa paene esse post praecedentem interrogationem: μη δυναται, ἐν ᾧ ὁ νυμφιος μετ' αὐτῶν ἐστι, νηστευειν; Concedimus etiam, ista: ὅσον χρόνον, et: μεθ' ἑαυτῶν ἔχουσι haud abssimilia esse interpretamentis, quibus homines male seduli formulas: ἐν ᾧ, et: μετ' αὐτῶν ἐστι illustrare voluerint. Imo non sine veri specie suspicari posses, primitus eandem sententiam in aliis libris interrogando, in aliis negando fuisse expressam, postea vero geminam formulam, idem enuntiantem, coaluisse. Attamen textum vulgo receptum retinemus, quoniam in propatulo est, veram omisii hemistichii posterioris causam in ὁμοιοτελευτῇ positam esse, id quod eo credibilis tibi apparebit, si reputare tecum volueris, paucos tantum testes omissioni favere hosque fere omnes cognatione quadam inter se esse conjunctos. His autem Syrus interpres perperam annumeratur. Hic enim vocabulā, de quorum ἀθθεντιῶν disceptamus, omnino in textu suo legit. Sed, ut saepe liberiori in-

interpretationis genere delectatur, nostro quoque loco missis multorum verborum ambagibus unica particula negante: *nequaquam*, sensum satis commode reddi posse existimavit.

VI. 21. Αὐτοῦ post πληρωμα e Matthæo fortasse tractatum huc fuit. Augent hanc suspicionem alii codices, qui loco αὐτοῦ legunt ἀπ' αὐτοῦ, atque hoc mox ante mox post πληρωμα ponunt. Nihil tamen definimus. Liquido enim apparet, variis modis tentatum fuisse textum, quo clarior redderetur ac faciliior.

Cap. III, 5. Ὑγις ὡς ἡ ἄλλη procul dubio e Matth. 12, 13. huc invectum est, unde etiam ad parallelum Lucae locum similia assumenta accessere. Damnantur verba illa unanimi consensu omnium recensionum antiquiorum, quarum nulla primitus ea agnovit, uti nec ulla extat versio vetus, (nisi fortasse Slavonica,) quae cum textu vulgari concinat. Caeterum valent hic etiam, quae paulo superius ad cap. 2, 17. de scholiorum codicibus et Evangelistariis scipsumus. Notatu inprimis dignum est, mosquensem codicem V. hoc quoque ut illo loco eademque ratione testari. antiquiora Lectionaria nondum admisisse istud Ὑγις ὡς ἡ ἄλλη, quod feriore demum aevo irrepluit.

VI. 21. Obscuritas loci variis commentatorum explicationibus, nec non interpretamentis, quibus ipse adeo textus in libris nonnullis depravatus fuit, occasionem praebuit. Sed nihil immutandum

dum est; omnia enim, recte intellecta, bene se habent. Οἱ παρ' αὐτοῦ sunt qui cum Jesu erant, discipuli et amici ejus, qui una cum ipso (vñ. 19.) ἤρχοντο εἰς τὸν οἶκον. Hi igitur ἐξήλθον κρατῆσαι αὐτόν, ut ex hominum turba ac tumultu in domum secum abducerent Jesum, quem quiete et cibo maximopere indigere putarent; nam μὴ ἔδυνάτο μὴτε ἄρτον φάγειν vñ. 20. Quin, quod magis adhuc sollicitos ipsos reddebat, (ἐλεγον scil. τινες ἐκ τοῦ ὄχλου,) fuerant qui dicerent, (ὅτι ἐξέστη,) mentis suae non amplius compotem esse Jesum, sed nimio zelo abreptum nimiaque omnium virium intentione debilitatum et oppressum velut insanire. Quod cum audissent scribae hierosolymitani, rem omnino sic se habere contenderunt; utique in favorem, inquebant, versus est, ἐξέστη, δαίμονιον ἔχει καὶ μαννεται, (Jo. 10. 20.) imo haud vulgari δαίμονιῳ, sed ipso Beelzebub, daemonum principe, agitur, et hujus ope alios daemones e sedibus suis expellit etc. Multo aliter locum hunc intellexit auctor recensionis, quae in codice D et in versione Italica superest. Nempe hic ἐλεγον retulit ad τοὺς παρ' αὐτοῦ, et cum id quod ἐλεγον οἱ παρ' αὐτοῦ, scilicet ὅτι ἐξέστη, hostili animo prolatum esse putaret, collegit inde, τοὺς παρ' αὐτοῦ fuisse inimicos Jesu, nimirum (coll. vñ. 22.) τοὺς γραμματεῖς καὶ τοὺς λαοπούς, qui Jesum voluerint κρατῆσαι, prehendere et captivum detinere. Istud autem ἐξέστη, cujus loco fortasse in suo codice jam ἐξίστατο seu (quod in cognatis libris 13 et 69 superest) ἐξίσταται invenit, e loco Matthaei parallelo (12, 25.) ἐξί-

ἐξίσταντο πάντες οἱ ὄχλοι καὶ ἔλεγον* μὴτι οὗτος ἐστὶν ὁ υἱὸς δαυὶδ; explicandum, et consequenter active seu transitive, ut ajunt, accipiendum esse autumavit, atque sic effinxit mirum istud: ἐξεσταται αὐτούς, ac latine: *exsentiat eos*, h. e. plebem ab ore ipsius pendentem tanta dictorum factorumque suorum admiratione percellit, ut in officio ac debita Synedrio obedientia contineri populus nequeat, sed in eo jam sit, ut regem Israëlis proclamet Nazaretanum suum prophetam. Confer, si lubet, Millium ad h. l. qui recte vidit, ex perversa verborum Matthaei comparatione (ergo non escholiis!) profluxisse errorem temerarii illius hominis, qui hic et alibi textum exemplaris sui (vetustissimum sane et praestantissimum) ad suas opiniones refingere ausus est.

VI. 29. Loco κρισεως alii habent ἀμαρτηματος, alii ἀμαρτίας, alii νολασεως. „Disensus corruptorum, inquit cl. Matthaei, corruptionem prodit.” Egrege! sed hoc norant omnes, non posse ista vocabula simul esse genuina; quaerebatur vero, *quaenam* e pluribus lectionibus sit primitiva, *quaenam* ex corruptione orta? id quod ex mero disensu definiri nullo modo potest. „Alii enim, ait idem vir clarissimus, aliter Latinum (scil. *peccatum* seu *delictum*) reddebant.” Sed unde quaeso Latinus, unde Coptus et Armenus et Gothus, unde hi omnes suum hauserunt „*peccatum*”? Fortasse pro more suo scurras eos appellabit vir doctissimus et nugatores mente captos. Verum conviciis nil efficitur. Nec persuaderi quisquam si-
bi

bi patietur, vocem *peccatum* interpretamentum esse aut glossema aut scholion, quo quis sensum vocis *κρίσις* clariorem reddere voluerit. Nam *κρίσις αἰώνιος*, seu *κρίμα αἰώνιον*, quod Hebr. 6, 2. legitur, *judicium aeternum*, (aut si mavis *judicium seculi futuri*, *κρίσις του αἰῶνος του μελλοντος*,) *condemnatio* (*κατακρίσις*) *aeterna*, tam clara sunt, ut nulla illustratione, nullo interpretamento indigeant; non magis saltem quam *κολάσις αἰώνιος* Matth. 25, 46. aut *ὁλεθρος αἰώνιος* 2 Thess. 1, 9. Igitur iterum quaerimus, per quamnam ambages interpretes isti deferri potuerint in phrasin inusitatam, latinis auribus inauditam, et obscuram „*aeternum peccatum*“, si in graecis exemplaribus suis invenerunt *αἰώνιος κρίσις*? Contra vero si sumamus primaevam lectionem fuisse *ἁμαρτημα* seu *ἁμαρτία*, plana sunt omnia et extricata. Etenim non solum manifestum est, interpretes supra laudatos recte et ad literam quae graece legerant in patrium sermonem vertisse, sed patet etiam, *κρίσις* (h. e. *κατακρίσις*) aequae atque *κολάσις* meris interpretamentis annumerari debere. Utrum vero *ἁμαρτημα* an *ἁμαρτία* antiquius sit et magis genuinum, in dubio positum manet. Usitatissima vox *ἁμαρτία* a festinantibus librariis loco rarius occurrentis *ἁμαρτημα* arripi, sed contra etiam *ἁμαρτημα* e praecedente commate traduci huc potuit. Caeterum etsi *αἰώνιον ἁμαρτημα* alibi nusquam legitur, nostro tamen loco verba proxime antecedentia efformandae hujus loquendi formulae ansam Marco praebere potuerunt. De peccatore, qui *οὐκ ἔχει ἀφεσιν εἰς*
τον

τον αἰωνα haud inepte dici posse videbatur, ἐνοχον αὐτον εἶναι αἰωνίου ἀμαρτηματος, h. e. ut Matthaei verbis utamur, peccati, quod non remittetur οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰωνί οὔτε ἐν τῷ μελλόντι. Αἰώνιον enim non solum denotat id, quod in sempiternum durat, sed usurpatur etiam de rebus, quarum effectus nunquam sunt cessaturi, ut λυτρώσις αἰωνία Hebr. 9, 12. Praeterea de ἀμαρτίᾳ dicitur etiam μένειν αὐτήν, si reatus et poena manent nec remittuntur, Jo. 9, 41. Ergo ἀμαρτήμα αἰώνιον interpretari etiam poteris ἀμαρτήμα μένον εἰς τὸν αἰωνα.

VI. 32. Dubia res est, utrum καὶ αἱ ἀδελφαί σου in textum admittendum, an ab eo arcendum sit. Pro lectione pleniore militans plura: a) ὁμοιοτελευτον, quod innumeras omissiones haud probandas peperit, b) silentium Marci, com. 31. Matthaei (cap. 12, 46. 47.) et Lucae (cap. 8, 19. 20.) de sororibus, quod efficere potuit, ut in transcribendo Marci versu 32. negligenterentur, quae nec Matthaeus attigisset, nec Lucas, neque Christus commatibus Marci proxime sequentibus, 33 et 34, neque Marcus ipse in narrationis initio vs. 31.; c) mentio ἀδελφῆς, comm. 35. et Matth. 12, 50. a Jesu injecta, unde, parum firma quidem argumentatione, at non sine omni specie tamen colligi posse videbatur nonnullis, sorores etiam una cum matre et fratribus Jesum compellere voluisse, d) consensus recensionis occidentalis (in codice D, versione Itala et Philoxenianae translationis margine, cui non raro occidentales lectiones allitae sunt,) cum constantinopolitanae recensionis libris permultis, inter quos

quos sunt vetustiores fere ac meliores hujus familiae codices, AEEFGMS, et mosquensis V, quibus concordat Slavus interpres et, si quidem ad hanc classem referre eum velis, Gothus. E contrario breviorum lectionem, hoc est vulgarem, defendunt 1) omnes cum codices tum versiones alexandrinam textus recensionem sequentes, ut BCL, Copt. Arm. Aeth. Philox. in textu, quibus consentiunt (ut alibi saepe) 1. 15. 33. 69. 106. alii, 2) Syrus interpres cum sequacibus suis Arabe et Persa, 3) dimidia fere pars codicum constantinopolitanam recensionem exhibentium, Evangelistaria, (quorum nonnulla tamen hoc anagnosmate carent) et Vulgata versio latina. Praeterea 4) occidentalis recensio, sicubi contra aliorum testium vetustorum et gravium (ut h. l. alexandrinorum) unanimem consensum *pleniori* lectioni favet, nulla paene auctoritate pollet. Deinde 5) verba *καὶ αἱ ἀδελφαὶ σου* vel e comm. 35. ubi Iesus discipulas suas honorifice sorores appellat, vel e Marci 6. 3. et Matth. 13. 56. unde Iesum omnino *ἀδελφὰς* habuisse constat, irrepere facile potuerunt. Tandem 6) dubitarunt viri docti, utrum populi judaici moribus, ne dum sequioris sexus pudori satis conveniens, et hujus habitatione verisimile videri queat, foeminas, tanto hominum concursu facto, mediae turbae immiscere se voluisse. Mater quidem adeundi filii sui causa advenerat: verum nec sola, sed comitantibus *τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ*; neque temere, si quidem vana non sit nonnullorum conjectura, rumore a malevolis sparso, *ὅτι ἐξῆστη ὁ Ἰησοῦς*, per-

permotam eam fuisse, ut nulla interposita mora advolaret, quo filio opem ferret eumque secum abduceret. At *οἱ ἀδελφοί*, in historia evangelica alias nunquam in Jesu aut matris comitatu comparentes, cur hoc tali tempore ultro accurrerint, nec dum Jesus domum reversus esset expectarint, nemo facile dixerit. — Omnibus utrinque ponderatis, pleniorlem lectionem non damnamus quidem, at breviorlem praeferre tamen malimus.

Cap. IV, 12. *τα ἁμαρτηματα* glossema redolet, ut omnes emunctioris nasi critici facile sentient. Praeterea variant libri; in plerisque legitur *τα ἁμαρτηματα*, in nonnullis autem *τα παραπτώματα*, qui disensus additamentum prodit, quod facillime profecto e locis similibus, quorum innumeri in Evangeliiis reperiuntur, desumi potuit; sed *ἀφίεναι*, simpliciter quamquam positum, denotat etiam *peccata remittere*, ut Luc. 23, 34. Respuit assumentum recensio alexandrina, (in BCL Copt. Arm. et apud Origenem,) cujus auctoritatem elevare non potest occidentalis recensio, utpote suppositiciis additamentis abundans; imo e codice et antiquissimo latino veronensi suspicari licet, ne occidentales quidem istud *τα ἁμαρτηματα* semper et ubique agnovisse. Confer etiam quae ad Matth. 19, 35. scripsimus. Itaque multae ac graves in promptu sunt causae, cur verba illa insiticia et aliunde inducta esse judicemus, prorsus nulla autem, ob quam assentiri debeamus clarissimo Matthaei, qui Origenem ista primum jugulasse, hancque textus

tus corruptionem deinceps in plures codices et versiones diseminatam esse, nobis narrat. Argumentatur scilicet Vir cl.: post hoc seu cum hoc, ergo propter hoc. Ac si hujus generis observationes nonnullis locis allevit, deinceps ad easdem, quasi hujusmodi animadversionibus suis res ad liquidum perducta jam sit, provocare solet, ut ad hunc ipsum locum nostrum et alibi sexcenties fecit; si vero incorrupto judicio singula loca, ad quae lectores ablegat, curate examines, longe aliter rem se habere plerumque deprehendes. Talia de locorum innumerorum (interdum ne corruptorum quidem) ex Origene, aut scholiis, aut vulgata versione corruptione commenta, rei criticae universae valde pestifera, graviter repellere oportet. Sat multi patent corruptionum fontes indubii; ficticiis opus non est.

Alii habent *εν ταις καρδιας αυτων*, (forsitan e Matthaeo,) alii *απο της καρδιας αυτων*, (e Luca,) alii *εις αυτους*, alii *εν αυτοις*. Fortasse haec omnia aliunde sunt accersita et majoris claritatis causa adjecta. Matthaeus quidem, simpliciter cum scripisset *αρπαζει το εσπαρμενον*, recte addidit *εν τη καρδια αυτου*. Sed ad Marci *αιρει τον λογον τον εσπαρμενον* necesse non erat ut aliquid, ad vitandam ambiguitatem, adjiceretur; sensus enim neutiquam est ambiguus. Caeterum, si quaeratur, quatenam e quatuor lectionibus modo excitatis genuina prae reliquis aut vetustior saltem esse videatur, praetulerim *εν αυτοις*, quod non solum alexandrini antiquissimi

tuen-

tuentur, sed subobscurum etiam ac inusitatum videri poterat. Si Marcus scripsisset vulgo receptum: αἶρει τον λογον τον ἐσπαρμενον ἐν ταις καρδιαις αὐτων, nemo conjectando assequi posset, quid sit quod librarii in declaranda clarissima sententia certatim elaborarint, et multo adhuc minus mente comprehendere quisquam posset, quonam sive consilio sive fortuito casu ἐν ταις καρδιαις αὐτων in ἐν αὐτοις mutatum sit, cum eadem verba apud Matthaeum cap. 13. 19 ab omnibus librariis, glossatoribus, interpretibus et commentatoribus incontaminata et intacta fuerint relicta.

VI. 18 Tanta hic est in libris manuscriptis et versionibus confusio, ut certum iudicium de lectione genuina ferri vix queat. In vulgari textu legitur; καὶ οὗτοι εἰσιν οἱ εἰς τας ἀκανθας σπειρομενοι, οὗτοι εἰσιν οἱ τον λογον ἀκουοντες: quae lectio, propter bis repetitum καὶ οὗτοι aures vehementer offendens, facile caeterarum omnium fons, ac consequenter primitiva videri posset; sed cum nullius paene codicis auctoritate fulciatur, defendi nequit. Longe maxima codicum pars, servato priore οὗτοι εἰσιν, omittit posterius. Sed hi omnes, una cum Gotho et Slavo, ad unam eandemque familiam, constantinopolitanam scilicet, pertinent, nec alios secum concordantes habent praeter solos codices 69. 106. 131. 157. et Philoxenianum interpretem. Facillima quidem esset haec lectio ac commatibus praecedentibus 15 et 16 maxime conformis; sed non tantum hanc

hanc ipsam ob causam, verum propterea etiam suspecta est, quod probabili conjectura augurari licet, graecissantes librariorum ad evitandam *κακοφωγίαν* delevisse posterius *οὔτοι εἰσιν*, quod absque ullo sensus detrimento abesse non solum poterat, sed vocabulorum quoque structuram impediens sermonisque contextionem turbabat. Versa vice *οὔτοι εἰσιν* posterius retinetur, expulso priore, a constantinopolitanis nonnullis, sed paucis, quibus se adiungunt codices 1. 13. 124. (passim, ut h. l. a suis cognatis deviantes,) Syrus, Arabes et Armenus. Verum hi testes nequaquam sufficiunt ad vindicandam lectionem, caeteroqui facillimam et intellectu pronam. Tandem restant utriusque recensionis vetustissimae, alexandrinae et occidentalis, codices praestantissimi BDL ^{a)} cum Copto ^{b)} et Latino. Hi loco prioris *οὔτοι εἰσιν* habent *ἄλλοι εἰσιν*, posterius autem *οὔτοι εἰσιν* intactum relinquunt; unde sequens prodit textus, in nuperriima Novi Testamenti editione Goetscheniana jam exhibitus: *Καὶ ἄλλοι εἰσιν οἱ εἰς τῆς ἀκανθᾶς σπειρομένοι· οὔτοι εἰσιν οἱ τὸν λόγον ἀκούοντες κ. τ. ε.* Haec lectio et antiquitate sua, et testium gravissimorum consensione, et ipsa indole sua summopere nobis se commendat. Ipsa enim ceu
ge-

a) Etiam codex C, in quo emendator posterius καὶ οὔτοι erasit, primitus procul dubio cum cognatis suis B et L conspiraverat.

b) Coptus a caeteris hic laudatis eo tantummodo differt, quod *οὔτοι εἰσιν* posterius, tanquam superfluum, omisit.

genuina posita, caeterarum omnium origines cui-
libet in oculos incurrunt. Nimirum in locum του
ἄλλοι εἰσι e locis simillimis et proximis vl. 15 et
16. facillime et, si librariorum ingenium spe-
ctes, paene necessario irreplit οὗτοι εἰσιν. Jam ve-
ro enatum inde duplex οὗτοι εἰσιν displicuit scri-
bis et lectoribus. Hinc nonnulli prius, plerique
vero posterius praetermittendum esse putarunt.

VI. 24 et 25 scripsisse videtur Marcus: ἐν ᾧ μετρώ
μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν. Ὅς γὰρ ἂν ἔχη, δο-
θήσεται αὐτῷ. Ad primitivum hunc textum du-
plex interpretamentum in margine accessit; alte-
rum ad ὑμῖν, alterum ad δοθήσεται. Ad vocem
ὑμῖν annotabatur: ὑμῖν τοῖς ἀκουουσιν, ad δοθη-
σεται autem: προστεθήσεται. Utrumque glossema
ad illustrandum sensum satis erat appositum. Isto:
τοῖς ἀκουουσιν, scite significabatur, tritum illud ve-
riverbium: ἐν ᾧ μετρώ μετρεῖτε, μετρηθήσεται
ὑμῖν, alio hic sensu accipiendum esse, quam Matth.
7, 2. ubi aequipollet τῷ ἐν ᾧ κριματι κρινετε,
κριθήσεσθε. Nostro vero loco utique refertur ad
τοὺς ἀκουοντας, ut abunde patet ex antecedente
admonitione: βλέπετε, τι (apud Lucam, πῶς)
ἀκουετε. Nimirum ὁ ἔχων ὅτι ἀκουειν, solus
potest ἀκουειν vl. 9. Unicuique impertit magister
pro ratione mensurae, qua quisque utitur et quam
quasi assert ad excipienda magistri praecepta; do-
ctoris munere fungens necessario institutionem su-
am attemperare debet ad discipuli captum; hic
enim nil amplius capit quam capere potest. Quod
ad alterum attinet glossema, indicabatur eo, no-

va

va *augmenta* (v. c. cognitionis) concedi posse nemini, quin prius data studiose servarit. — Jam quomodo e binis illis interpretamentis cum vulgaris textus tum omnes quae in codicibus reperiuntur discrepantes lectiones ortum duxerint, nullo negotio intelliges. In codice D glossēma *προσθεθησεται* in locum vocis *δοθησεται* vl. 25, ad quam spectabat, substitutum; nihil autem in commate 24 mutatum aut adjectum est. Contra, apud alexandrinus idem glossēma e margine *alieno* loco in textum commatis 24 irrepsit, additamenti speciem prae se ferens: ἐν ᾧ μετρη μετρεῖτε, μετρηθησεται ὑμῖν, καὶ προσθεθησεται ὑμῖν. Alterum vero glossēma: τοῖς ἀκούουσιν abest adhuc ab hac recensione, quae etiam *δοθησεται* vl. 25. servavit. Cum enim *προσθεθησεται* ad comma praecedens referendum esse putaretur, in versu 25 nil innovatum fuit. Tandem constantinopolitani ex utroque glossēmate additamentum conflarunt, quod vulgaris textus commati 24 post *μετρηθησεται ὑμῖν* affuit: καὶ προσθεθησεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν. Plura autem sunt, quae spuria haec esse produnt. Sedem enim non habent fixam et stabilem. In vulgari textu extant post *μετρηθησεται ὑμῖν*, apud Armenum autem post *ἀκούετε*, et in codicibus 13 et 69 bis leguntur, semel post *ἀκούετε*, ac iterum (omisso tamen *τοῖς ἀκούουσιν*) post *μετρηθησεται ὑμῖν*. Similis inconstantia cer- nitur in voce *τοῖς ἀκούουσιν*. Alii habuerant olim *τοῖς πιστευουσιν*, quod Gothus interpres et codex latinus brixienſis exprimunt; alius autem graecus liber (mosq. 10.) substituit *αὐτοῖς*.

VI.

Vf. 40. Loco: *τι δειλοι εστε ουτω; πως ουκ εχετε πιστιν;* in potioribus cum alexandrinis tum occidentalibus legitur: *τι δειλοι εστε; ουπω εχετε πιστιν;* quae lectio simplicitate sua commendatur. Pro *ουπω* scripsit aliquis *ουτω* quod, cum commodum sensum non praeberet, alii, collatis pluribus codicibus, utrumque conjunxerunt: *ουτως; ουπω*. Hic vero simillarum vocum concursus, auribus ingratus, in causa fuit, cur nonnulli (scilicet alexandrini et occidentales) *ουτω* delerent, alii autem, (constantinopolitani, quos ubique fere editores Novi Testamenti secuti sunt,) servato *ουτω*, sequens *ουπω* mutarent in *πως ουκ*. Sed breviori adhuc via ad errorum omnium fontem deducit nos lectio codicum 1. 13. 69. 131 et Armeni: *τι δειλοι εστε ουτω; ουπω εχετε πιστιν;* hanc enim si primitivam Marci scripturam esse sumas, necesse non est, ut duplicem librorum errorem singas, e quo demum istud *ουτω ουπω* enatum sit. Utut haec sunt, *ουπω* praefertimus vulgari *πως ουκ*, lectorum autem iudicio permittimus, utrum *ουτω* retinere an delere malint. Caeterum *ουπω* Marci stilo aequae convenit ac *πως ου*. Cap. 8, 17 habet *ουπω vos ιτε;* et ibidem vf. 21. *πως ου συνιτε;* Attamen posteriore etiam loco sat multi et egregii codices habent *ουπω* aut *πως ουπω*.

Cap. V. 9. Vulgaris lectio: *και απενεργη λεγων λεγων*, facile genuina videri tibi posset. Pronum enim est ad conjectandum, concursum vocabulorum *λεγων λεγων* textum variis modis tentandi oc-

ca-

cessionem delicatulis librariis praeuisse. Sed nullus e codicibus *vetustissimis* isti lectioni faveret; praestantiores potius, non alexandrini tantum sed alii etiam, habent: και λεγει αυτω λεγων, quod, veterum quoque versionum consensu firmatum, vulgari lectioni praeferendum esse putamus. Verum primitus scriptum fortasse fuerat και λεγει λεγων, quod cum plerorumque aures offenderet, alii (velut alexandrini) intercalarunt αυτω, alii autem (nempe occidentales) λεγει mutarunt in απεκριθη, unde porro, temere conflato απεκριθη et λεγει, enatum est vulgare απεκριθη λεγων.

Ib. praetulerim fere λεγων, quod h. l. codices BCDL et 69 et Matth. 26, 53. ac Luc. 8, 30. iidem codices DL, convenienter Rabbiorum scribendi ac pronuntiandi modo *), habent, vulgari λεγων. Non igitur *illa* forma ad latinorum, sed *haec* potius ad graecorum loquendi usum adaptata esse videtur.

VI. 11. Editores perperam excudi fecerunt προς τα ορη loco προς τω ορει, quae est codicum tantum non omnium lectio. Unus tamen, nimirum eximius codex 1, prorsus verba haec omittit, quae ab aliis post χοιρων, ab aliis post μεγαλη, ab aliis post βοσκομενη rejiciuntur. Hae transpositiones nonnihil ponderis addere videntur codici 1, ista jugulanti. Nec quisquam negabit e Lucae εν τω ορει facile apud Marcum προς τω ορει effingi potuisse. At retinenda tamen haec vocabula, omif-

*) Vid. S. Rev. Paulus in Commentar. ad h. l.

omissionisque causam in ipsis transpositionibus quaerendam esse, existimamus. — Caeterum Cl. Matthaei ad h. l. „Wetstenius, ait, ex Alexandrino notat, *προς τω ὄρει*, et ex eodem omitta, *προς τα ὄρη*. Griesbachius ex eodem hoc loco notat *προς τω ὄρει*. Uter *mentitus est*?“ Nemo mentitus est; vir humanissimus scilicet ipse erravit errorem facillime evitandum hancque ob causam vix condonandum. Si enim per pauculas lineolas pergere legendo dignatus fuisset, suis oculis, ut est oculatissimus et propter stupendam in legendis et excerpendis libris assiduitatem et ἀντιβειν celebratissimus, non videre non pōtuisset; prorsus eodem modo, quo Ipse lectionis varietatem et vocabulorum trajectionem notavit, Wetstenium quoque idem notasse. Scilicet vir cl. primum scripsit: „*προς τα ὄρη* absunt c bis e. f. 10.“ Paucis vero interjectis addidit: „Post *βοσκομεν* addunt *προς τω ὄρει* c bis e. f. 10.“ Num ergo vir veri, ut credere par est, amantissimus strenuusque mendacii vindex, *mentitus est* Ipse? Absit! sed idem fecit, quod ante ipsum Wetstenius, temere mendacii accusatus, fecerat, hoc tantum discrimine, quod Wetstenius, ut omnem quantum posset *errandi occasionem* praecideret, eo loco, quo illud *προς τω ὄρει* post *βοσκομεν* poni indicavit, disertis verbis adjecit: „*transponitur*.“ At nihilo tamen fecius in errorem incidit vir nimio zelo abreptus; nec in hunc de quo locuti modo sumus, solum, sed praeter hunc in alium simul. In eodem enim animadversionum suarum in hunc locum versu, quo verba mox lauda-

ta: „*προς τα δεξ*“, absunt c. bis. e. f. 10“ leguntur, porro sequuntur haecce: „*Mirabile est, Evangelitaria c. f. satis vetusta, sed aliquot seculis recentiora meis b et h, crebrius consentire cum codicibus scholiis instructis, (quales sunt e et 10). Credo attentos lectores id jam dudum animadvertisse. Sed Griesbachius ne a me quidem monitus id animadvertet aut certe animadvertisse dissimulabit. Ad haec omnia attentus Criticus attendere debet.*“ Confidimus, tironum in Novi Testamenti Crisi vel mediocriter exercitatorum, aut hujus saltem Commentarii critici lectorum fore neminem, quin quod isti declamationi reponat in promptu habeat. Ni fallimur, sic respondebit: „Ne minime quidem mirabile, sed tritum ac pernulgatum et omnibus criticae artis peritis notissimum est, codices seculis aliquod recentiores aliis, saepe *textum* exhibere multo vetustiorum eo, qui in libris longe antiquiore *manu* scriptis extat. Nec magis mirabile est, nonnulla Evangelitaria crebrius consentire cum codicibus scholiis instructis; neque tandem mirabile videri cuiquam potest, utrumque codicum genus, Evangelitaria puta et scholiorum codices, servasse non paucas lectiones bonas et vetustas, et in hujusmodi lectionibus saepicula consentire cum codicibus omnium quotquot supersunt antiquissimis. Credo enim attentos lectores jam dudum animadvertisse, anagnosmatum aequae ac scholiorum compilatores nequaquam produxisse novum textum, sed transcripserunt eum ex antiquioribus libris; quamobrem illorum cum his consensio nemini mirabilis videri debet. Sed

cl.

cl. Matthaei ne monitus quidem id animadverteret, verum solitam cantilenam cantare perget; quae vero animadverterit dissimulaturum eum esse, nemo absque Viri injuria dixerit. Utut vero hoc est, certe ad ista omnia attentus Criticus attendere, at non unice tamen attendere, sed recte iudicandi etiam facultate pollere, eaque absque ira et studio, ac quod in hoc rerum genere minime postremum est, modeste uti debet."

Ib. *μεγάλη* insititium esse videtur. Abest enim a plurium familiarum bonae notae codicibus ac versionibus, et varias formas in diversis libris induit. Facile confingi potuit vel e commatis nostri 13 clausula, vel e Matthaei et Lucae *χοῖροι πολλοὶ* seu *ἱκανοὶ*.

VI. 12. *πάντες οἱ δαίμονες* omittitur in vetustissimis et optimis alexandrinae familiae libris et in cognata his versione coptica. Quod ad *πάντες* attinet, in omittendo hoc vocabulo consentiunt cum alexandrinis non solum occidentales, sed alii etiam libri hand gregarii et Syrus. Hoc ergo omnino delendum est, quippe quod seriore demum tempore, nec in alios quam in constantinopolitanos eorumque cognatos aut sequaces, et ex his in paucos alios irrepsit. Verum valde suspectum etiam est *οἱ δαίμονες*. Et si enim a solis alexandrinis haec vox abest, plura tamen sunt, quae eam admodum dubiam reddant. In aliis enim locum mutat, in aliis conversa legitur in *τα δαίμονα*. Praeterea si *πάντες*, ut modo diximus,

primitus abfuit, causa aderat nulla, ob quam οἱ δαίμονες, quod nec offendere quemquam neque festinantis librarii effugere oculos facile poterat, negligere aut jugularetur. Contra vero si genuinus textus caruit isto οἱ δαίμονες, mancus esse evidebatur et hiulcus, difficilis atque obscurus. Cui malo ut mederetur librarius aliquis, adiecit οἱ δαίμονες; alius vero deinceps, quo mirabilius loqueretur Evangelista, (teratologiis enim summo opere delectabatur istud hominum genus,) superaddidit πάντες.

VI. 13. Lectionis varietatem in commatis hujus clausula attente perlustraturus, dubitare vix poterit, in verbis: ἦσαν δὲ ὡς δισχίλιοι· καὶ ἐπνιγόντο ἐν τῇ θαλάσῃ spurium aliquod latere additamentum. Nobis quidem suspecta prae reliquis sunt vocabula ἦσαν δὲ, quibus ex auctoritate testium pergravium deletis, verborum quidem structura paulo fit durior ac impeditior, at salvus tamen manet sensus. Itaque credibile est, nimium claritatis studium procreasse istud assumentum, uti mox ineunte versiculo sequente idem in causa fuit, cur ex βοσκόντες αὐτοὺς fieret βοσκόντες τοὺς χοίρους.

VI. 14. Ἠλθον praetulerim vulgari ἐξήλθον. Narratio: ἦλθον ἰδεῖν . . . καὶ ἐρχονται videbatur ταυτολογίας vitio laborare. Sed prius ἐρχεσθαι significat proficisci, ire, abire, exire, quo sensu verbum hoc saepissime occurrit. Ne vero lectores minus attenti haerent dubii, quatenam h.

1. sit vocabuli vis et potestas, librarii substituerunt interpretamentum ἐξελθον, quod paralleli Lucae ac Matthaei loci suppeditabant.

VI. 15. Τον ἐσχηκιστα τον λεγωνα omittunt (cum paucis aliis) occidentales, qui alias huiusmodi duriores loquendi formulas minime reformidare aut fastidiose respuere solent. Itaque aliae et graviores subsunt causae, cur ista verba abint. Nostro quidem iudicio, dubia saltem sunt.

VI. 23. Repudiamus hic auctoritatem codicum alexandrinorum et occidentalium, quamquam consentientium in και ζηση. Ortus est perantiquus hic error ex falsa persuasione, και ζησεται (quod isto tempore nondum interfectionis aliquo signo ab antecedentibus vocabulis separatum erat,) cum proximo ὁπως (feu ἵνα) σωθη conjungendum, ideoque in και ζηση mutandum esse.

VI. 26. In tanta discrepantium lectionum varietate, praestare caeteris videtur τα παρ' αὐτης. Quavia fere pagina libristii, praesertim antiquiores spirituum et accentuum signis nondum satis adnieti, αὐτης et αἴτης permutarunt, itemque ἐαυτης et αὐτης promiscue usurparunt. Hinc in hoc lectionum variantum genere, testium non gravitas solum sed numerus etiam spectandus est.

VI. 33. Praefero vulgarem lectionem ἐρχεται alteri ἐρχονται, quamvis huic alexandrini ac occidentales

tales faveant multi, at non omnes tamen. Propter mentionem trium discipulorum Jesum comitantium in proxime antecedentibus injectam, ἐρχεται rei narratae parum convenire videbatur, eamque ob causam in ejus locum librarii substituerunt ἐρχονται. Viri docti, qui ἐρχονται defendunt illudque propter sequens καὶ θεωρεῖ in ἐρχεται mutatum fuisse opinantur, posterioris lectionis originem non satis declarasse nobis videntur. Nam si sumas, Evangelistam scripsisse: καὶ ἐρχονται . . . καὶ θεωρεῖ . . . καὶ εἰσελθὼν λέγει κ. τ. ε, nulla tamen in hoc sermonis contextu inest difficultas aut obscuritas, quae ad refingendum textum impellere quemquam potuisset. Omnia enim bene cohaerent. Marcus Jesum una cum discipulis advenisse primo tradidit, ac deinceps narrare perrexit, quae Jesus ipse viderit, dixerit, perpetraverit.

Ib. KAI facillime ante ΚΑΑΙΟΥΤΑΣ, librariorum festinantium oscitantia, e textu excidit.

VI. 40. Probabile est, ὁ δὲ ortum esse ex αὐτός δὲ. Aures enim offendeat αὐτοῦ· αὐτός δὲ. Hinc mutatum fuit,

Ib. ἀνακειμενον, consentientibus utriusque recensione antiquioris codicibus ac versionibus praestantioribus, delendum esse censemus. Ipsa codicum, sex diversis modis ellipsin explentium, inconstantia assumentum prodit.

Cap.

Cap. VI. 3. ὁ τεκτων, ὁ υἱὸς Μαρίας. Locus hic jam tempore Origenis, Jesum in Evangelis ab ecclesia receptis τεκτων dici disertis verbis negantis, corruptus e parallelo Matthaei loco erat ab hominibus, opinantibus, parum honorifice de Jesu loqui, qui τεκτων eum appellarent aut impiorum Nazaretanorum dicerium repeterent. Sed paucos tantum codices paucasque versiones invasit ista corruptio, quae duplici indicio sese ipsa prodit. Nimirum 1) qui a vulgo recepto textu dissonant, multifariam inter se dissentiunt, aliis legentibus: οὐχ οὗτος ἐστὶν ὁ υἱὸς Μαρίας, aliis: οὐχ οὐ ἐ. τεκτωνος (scilicet ὁ τοῦ τεκτωνος); ὁ υἱὸς (scilicet ὁ υἱὸς καὶ) Μ. aliis: οὐχ οὐ ἐ. ὁ τεκτωνος (scilicet ὁ τοῦ τεκτωνος) υἱός, καὶ Μ. Deinde 2) nulla lectionum variantium in medium modo prolatarum, ullius vetustae recensionis primitiva fuit lectio: imo, ne ulla quidem extat codicum familia, cujus cognati ac affines unanimi concentu in ulla istarum lectionum conveniant.

VI. 11. Nulli dubitamus, sententiam illam, ἀμην λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἐστὶν Σοδομοῖς ἢ Γομορρῶσις ἐν ἡμέραις κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐνεῖναι, e rextu esse amandandam, quippe manifesto e Matthaeo huc traducta et propter consensum veterum alexandrinorum (BCL. Copt. Arm.) cum occidentilibus (D. It. Vulg.) eo confidentius delenda est, quod causa probabilis excogitari potest prorsus nulla, ob quam praetermissa aut consulto jugulata videri queat, contra vero assumentis origo in
apri-

aprico posita est. Certe errant, qui ad elevandam testimonium modo laudatorum fidem ad Syri ac codicis A ab istis dissensum provocant. Etenim Syrus et A plane alias textus recensione exhibent, ab alexandrina aeque ac ab occidentali diversas, hisque juniores et multis sequioris aevilectionibus, interpretamentis, glossematibus, ellipsis complementis, interpolationibus majoris claritatis causa factis, assumentis e parallelismo petitis, aliisque hujusmodi naevis passim foedatas. Syrus quidem interpret graeco codice usus fuerat, omnibus quos superstites habemus, multo vetustiore sane ac puriore. Verum enim vero emunctioris naris criticis dudum suboluit, syriacam versionem haud superesse integram ac incorruptam, sed inde a multis seculis longe a nativa sua indole discessisse. Quae multorum doctorum virorum mentibus quondam infederat satis explosa nunc est opinio, e latina potissimum translatione corruptam esse syriacam. Certe alibi latent fontes, e quibus labem ea contraxit, nimirum in *graecis* codicibus seculo circiter quarto aut quinto exaratis et antiquioribus constantinopolitanae recensione libris non multum absimilibus, nec his praestantioribus. Ad tales libros multis in locis prisca versio syriaca relicta fuit *). Sic enata est nova ejus recensio,

con-

*) Alibi jam, ad illustrandam hanc magni momenti rem, monuimus, idem contigisse veteri versioni latinae in codice brixienti; scilicet criticus nescio quis, valde diligens nec indoctus, versionem latinam a capite ad calcem

constantinopolitanae graecae multis in lectionibus aemula, et consequenter cum vulgaribus adeo libris nostris (praesertim in epistolis) saepe concordans, ab alexandrinis vero et occidentalibus, siue hi inter se consentiant siue dissonent, valde diversa. Ex his jam manifestum erit, perperam a cl. Matthaei ad h. l. dictum esse, e Syra intelligi, hanc versionis latinae Vulgatae corruptionem (sic enim appellat genuinam quam defendimus lectionem) aliquanto esse recentiorem, omninoque Syram contra Vulgatam magnum pondus habere. At haec omnia, nostro quidem iudicio, valde a vero abhorrent, nec licet quae e diverso genere sunt inter se comparare. Potes conferre singulos ejusdem familiae testes inter se, ut suum cuique pretium statuatur, ac unus per alterum redarguatur aut emendetur; potes etiam alteram familiam comparare cum altera, v. c. alexandrinam cum constantinopolitana, aut hanc cum occidentali; id quod eo conducit, ut discas, partim, quaenam familia generatim spectata alteri antecellat cum anti-

qui-

cem conformavit *graeo* libro, iis quos interpres olim adhibuerat longe juniore, passim interpolato, et ad antiquiorum Constantinopolitanorum textum, nominatim eum quem Ulfilas expressit, propius non raro accedenti. Simili modo hodierna etiam latina versio, quam *Vulgatam* appellant, relictæ est ad graecos codices toto coelo differentes ab iis, ex quibus *prisca* latina versio, Italia vulgò dicta, confecta fuit. Unde consequitur, horrendae confusionis multorumque errorum auctores esse eos, qui generatim de latina versione aut de Vulgata loqui solent. Priscam enim latinam semper a Vulgata sollicite discernere oportet.

quitate tum bonarum et probabilium lectionum copia, partim, quaenam familia principatum teneat in judicandis singulis mendarum generibus, e. gr. omissionibus, additamentis, glossematibus, graecismi affectatione etc. Hoc igitur, quem monstravimus, modo cum plurium familiarum tum singulorum unius ejusdemque familiae codicum inter se comparatio institui potest ac debet. Nequaquam autem licet inter se committere *singulos* familiarum *diversarum* testes, nec unius familiae testem cum familia alia, illi velut peregrina. Sic v. c. Syrae dissensus non imminuit latinae versionis, praesertim praeae seu itaee, fidem, nec alexandrinae recensionis auctoritas decrementum patitur, si ab ea discrepet Vulgata recentior. Contra vero codicis B aut versionis armenicae pondus elevatur, si ab illo codices CL, et ab hac Coptus aut BCL dissident. — Supereſt, ut de codice A, cujus mentionem supra injecimus, paucula addamus. Hic liber, quoniam Alexandriae olim reperi- tus esse traditur, alexandrinus vulgo nominatur, quamquam in epistolis tantum et Actis Apostolorum alexandrinam textus recensionem exhibeat. Quoad *Evangeliorum* autem textum, de quo hic differimus, ad prorsus aliam codicum familiam pertinet, nimirum ad *constantinopolitanam*, cujus quodammodo antesignanus est, et suppres habet Wettstenianos K et M. Occurrunt quidem in eo (praeter interpolationes haud paucas, quas nec ignoramus neque probamus,) lectiones multae, vix in paucis constantinopolitanis obviae, sed plerumque in alexandrinis, interdum etiam in occi- den-

dentalibus, reperiundae; cujus autem rei causa in eo posita est, quod isto tempore, quo codex A conscriptus est, christiani in patriarchatu constantinopolitano degentes libris utebantur, nondum ab alexandrinis tantopere discrepantibus *) quam codices sequenti aevo exarati. Nimirum post seculum sextum perpauci graeci libri in alexandrina dioecesi descripti sunt, uti nec in occidentalibus provinciis multi fuere scribae, qui graecis libris exarandis operam darent. Hinc evenit, ut recensio utraque priscam paene formam retineret **). In Graecia vero adjacentibusque regionibus innumeri librarii continuo in multiplicandis codicibus

*) Imperator Constantinus M. quinquaginta codices τῶν βιβλίων τοῦ βασιλέως a peritis calligraphis elegantissime describi et Constantinopolim mitti iusserat, ejusque rei curam Eusebio Caesareensi (magno textus Origeniani, h. e. alexandrinae recensiois admiratori) demandaverat. Euf. in vita Constantini 4, 36. 37. Hinc intelligitur, qui fieri potuerit, ut quarto seculo alexandrinae lectiones in constantinopolitanos libros passim immigrarent.

**) Commemoratione tamen dignum est, Constantis Imp. jussu Athanasium, Alexandrinum episcopum, πρυτανὴν τοῦ βασιλέως procurasse, quae in provincias Constantis imperio subjectas, h. e. in Occidentem, deportata fuerunt. Athan. apologia ad Constantium §. 4. Vides, qua via in occidentalis etiam recensiois veteris codices nonnullos alexandrinae quaedam lectiones irrepere potuerint. Ac si praeterea memoria repetas perpetuum fere commercium, quod arianarum et nestorianarum concertationum tempore alexandrini praefules cum romanis pontificibus aliisque Ita-

bus desudarunt *), et textum in constantinopolitana ecclesia inde ab initio receptum a gravioribus

Italiae et Galliae episcopis habuerunt, mirari desines, quid sit quod Novi Testamenti exemplaria reperiantur, quorum textus miris modis ex alexandrina et occidentali recensione commixtus est, quod v. c. in fahidica versione factum esse constat.

*) Ex his observationibus historicis, extra omnem dubitationis aleam positis, planissime perspicitur causa, cur omnes paene bibliothecae manuscriptis libris instructae abundant ingenti codicum Novi Testamenti, textum in constantinopolitano patriarchatu vulgo receptum exhibentium, copia, perpauca vero reperiantur, sive alexandrinum sive occidentalem textum repraesentantes. Profecto si Graeciae regiones quinto aut sexto seculo a barbaris gentibus, bonis literis inimicis, fuissent oppressae, ac si versa vice Aegyptus cum Palaestina, item Italia cum Gallia libertatem suam et simul cum hac literarum florem ac graecae linguae (praesertim in sacris faciendis) consuetudinem conservassent, codices jam haberemus constantinopolitanos perpaucos, alexandrinos plurimos, occidentales multos. Quod si vero negari nequit, codicum e quaque familia nunc superstitum numerum pendere duntaxat e causis externis et fortuitis, populorumque conversionibus ac literaturae vicissitudinibus, negari etiam non potest, solo numero codicum pro lectione quaqua militantium nil effici, sed attendendum esse ad diversas eorum familias, harumque, si singulatim spectentur, pondus, sin comparentur inter se, consensum; ante omnia ergo inquirendum esse, quaenam quoquo loco sit *nativa* seu primitiva familiae ejusque lectio, qua explorata cunctisque familiis inter se collatis genuinum textum facile vel vindicabit vel restituet criticus, dummodo simul animum advertat ad ea veri falsive indicia, quae in

bus non solum mendis purgare sed eum magis etiam magisque, ut scilicet ipsi opinabantur, expolire faterentur. Sic autem necessario diffimilior ei, quem olim harum regionum incolae christi-

in ipsa lectionum conditione seu qualitate posita sunt et discernendis bonis ac probabilibus a pravis et ex corruptione ortis inserviunt. Firmus ergo et inconcussus stat flabitque canon criticus hicce: *Contra duos tresve testes vetustos alexandrinus cum uno et altero occidentali consentientes in lectione, quae pro nativa utriusque recensione haberi potest nec aliis de causis suspecta est, NIL valent sexcenti, imo sexies mille codices constantinopolitani.* Itaque coeunt, qui aliquid dixisse sibi videntur, si codices Evangeliorum BCDL una cum vetustissimis versionibus refutari pronuntiant omnium graecorum librorum consensu. Quasi vero graeci non sint libri ex Alexandria oriundi, ubi inter Christianos graecae litterae diu ante floruerunt, quam in Graecia Christianus ullus eruditionis fama inlaresceret. Tandem ex his quae modo disputavimus manifestum sit, tempus et operam et oleum perdere, qui novos indices constantinopolitanae recensione codices conquirunt, eosque summa sedulitate perveſtigant, ut aliquot variantes lectionunculas, vel nullius pretii vel ex multis aliis libris dudum in vulgus notas, corradant; qua obscura diligentia fines Critices non magis proferuntur, quam Veteris Test. textui quidquam novi ornamenti accederet, si quis hoc nostro tempore post Kennicotum et Rossium ex hebraicis masoreticae recensione codicibus nondum examinatis aliquot lectiones ab edito textu discrepantes, v. c. matres lectionis (ut vocant) aliasve huius generis delicias nobis propinaret. Celebrerrimus Moldenhaweri, cui Scorialenses codices perlustrare contigit, exemplum imitentur viri docti, qui-

christiani usurparant, indies evadere ac simul pedetentim longius ab alexandrina recensione recedere debuit. Atqui codicis nostri A textus Evangeliorum, si universum ejus habitum spectes, magis ab alexandrino et occidentali textu diffidet quam a constantinopolitano, puta vetustiore; recte ergo pro constantinopolitano habetur, et antiquior est quam textus Wettstenianorum EFGH, Vaticanus S et Mosquensis V, quamvis hi castigatiores sint. — Ex his, quae paulo superius de recta testimonii inter se comparandorum ratione, et deinceps de textus, qui in codice A continetur, indole differimus, facile de hujus libri auctoritate et usu statuere poteris. Nempe codex A, ubi discrepat ab alexandrinis aut occidentalibus, horum fidem non minuit; ubi vero cum ipsis concinit, novum pondus eis addit. Praeterea corrigi quidem possunt interdum naevi, quos contraxit, ex reliquis constantinopolitanis; sicubi autem in lectionibus vetustis et probabilibus consentit cum aliarum veterum familiarum codicibus primariis, nil contra

bus ad bibliothecas graecis codicibus Novi Test. manuscriptis infructas aditus patet. Si de re critica ad Novi Test. textum spectante bene mereri cupiunt, excutiant quidem bibliothecarum loculos, sed eo tantum consilio, ut tentando explorent, utrum fortassis invenire queant codices nonnullos N. T. adhuc intactos, qui aliam quam constantinopolitanam recensione exhibeant. Tales si repererint libros, hos, sepositis reliquis omnibus, diligenter cum Elseviriano f. Wettsteniano textu conferant, et quae ex ipsis excerpserint, benevole cum literario orbe communicent.

tra eum valet universa constantinopolitanorum caterva. Denique et Syrus et Vulgatus codicis A lectionem assensione sua firmant, dissensu autem non redarguunt.

VI. 14. Quae Marcus h. l. et comm. 16 de Baptistae manibus e Scheol reversis et jam per Iesum mirabilia facta patrantibus Herodem statuisse tradit, non satis cum Lucae de eadem re narratione concordare videntur. Hinc vir doctus nuper, praeceuntibus codicibus BD. 6. et Itala, colatoque Luca, singularem numerum verbi ἐλεγεν in pluralem ἐλεγον (archaice in D. ἐλεγοσαν) convertit, ac praeterea textum sic: ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης (Φανερόν γὰρ ἐγενετο) τὸ ὄνομα αὐτοῦ, interpunxit, commati autem 16 interrogationis signum adposuit, ut Herodem dubitanter haec pronuntiasse patefieret. Fatemur, optime sic inter Marcum et Lucam convenire. Attamen nil in textu innovandum esse censemus. Plurale verbum ἐλεγον unice occidentalium fide nititur; in B vero et 6. ex oscitantia librorum, ε et ο (ut saepe fit) permutantium, irrepsisse videtur. Ac si vel maxime in B consulto ἐλεγον scriptum esset, refutaretur tamen hic codex a cognatis suis. Nam praeter eum alexandrinus nullus sic legit, nec certe recensionis huius primitiva haec fuit lectio. Tacemus, quae contra vocabulorum structuram supra propositam moneri possent.

VI. 16. Marcus, nostro quidem iudicio, scripsit: ὃν ἐγὼ ἀπεκεφαλίστα [Ἰωάννην], οὗτος ἡγερέθη ἐκ νεκρῶν. Haec lectio, simplicitate sua commendabilis, nec a Marci usu loquendi abhorrens, (vid. cap. 3. 35. vel etiam cap. 12. 10.) firmatur praestantiorum utriusque recensionis vetustioris codicum consensu. Cum vero proxime sequatur αὐτός, facillime festinantes librarii hanc vocem arripuerunt, eamque in locum τοῦ οὗτος substituerunt. Hinc enata est lectio codicis 33 et Origenis, quam plures etiam versiones exprimunt: ὃν ἐγὼ ἀπεκεφ. Ἰωάννην, αὐτός ἡγερέθη. Hanc lectionis varietatem notavit aliquis in codicis sui margine. Alius, marginali illa nota deceptus, utramque lectionem conjunxit: ὃν ἐγὼ ἀπεκ. Ἰωάννην, οὗτος αὐτός ἡγερέθη. Tandem ab aliis ἐστὶν intercalatum fuit: ὃν ἐγὼ ἀπεκ. Ἰωάννην, οὗτος ἐστὶν, αὐτός ἡγερέθη.

Versus 53. variis modis interpolatus est. Nam non solum οἱ ὄχλοι post ὑπαγοντας, et αὐτον (pro quo in permultis legitur αὐτους) post ἐπεγνωσαν inserticia sunt, sed ad finem etiam commatis duo accedere additamenta, quorum alterum in alexandrinis, alterum in occidentalibus libris textui olim assutum fuit, nunc autem ambo conjuncta in vulgari textu extant. Nimirum in occidentali recensione comma nostrum, omiſſis verbis καὶ προηλθεν αὐτους, sic terminabatur: συνεδραμον ἐκεῖ, καὶ συνελθεν πρὸς αὐτον ἢ συνελθεν αὐτου, unde nonnulli porro exsculperunt συνεσηλθεν πρὸς αὐτους ἢ προσηλθεν πρὸς αὐτους,

codex A vero ex proxime antecedentibus repetiit *συνεδραμον προς αὐτον*: quae librariorum in variando illo *και προηλθεν αὐτους* sedulitas ac inconstantia haud dubius serioris interpolationis index est. Ab occidentali familia et ab his, qui additamentum ab illa inculcatum in varias transfuderunt formas, prorsus discordant alexandrini, nimirum BL (C hoc loco hiat.) Copt. et Arm. Hi, *omisso και συνηλθεν προς αὐτον*, comma nostrum sic *finiverunt*: *συνεδραμον ἐκει, και προηλθεν αὐτοις* I. *αὐτους*, quae posterior phrasis ab aliis in *και προςηλθεν αὐτους*, ab aliis aliter mutata fuit. Tacemus plures alias codicum discrepantias. Sed notatu maxime dignum est, superesse testes binos, Euthymium, tam editum quam manuscriptum, et codicem latinum colbertinum, qui, sprelis cunctis istis assumentis, nil habent praeter *συνεδραμον ἐκει*. Hanc lectionem, omnium simplicissimam, quam Persa etiam, prout in bibliis polyglottis editus est, in suo codice invenisse videtur, caeteris omnibus praeferendam esse confidenter pronuntiarem, nisi superesset alia, isti eam ob causam fortasse anteponenda, quoniam ex ipsa, tanquam communi fonte, cunctarum reliquarum origo facilius adhuc derivari potest. Nimirum codex 1, per antiquarum lectionum plenus, et praestantiora Italiae exemplaria hanc habent commatis nostri clausulam: *συνεδραμον, και ηλθεν ἐκει*. Quis est, quin intelligat, ex isto *και ηλθεν* facillime oriri potuisse cum *και προηλθεν* tum *και συνηλθεν*, illud apud alexandrinos, hoc apud occiden-

Partic. II.

H

ta-

tales, et ex duobus his glossematibus prognatas esse caeteras inter se dissidentes lectiones omnes. Nec multum a codice 1 discedit Syrus, quamvis in hoc glossematum prima quasi flamina jamprehendantur. Habet enim συνεδραμον, και προηλθον αυτον εκει. Similiter fere vetustissimus veronensis latinus: *concurrerunt ibi et convenerunt illuc*. Ex his vero patet, voculam εκει non eundem semper locum occupare. In plerisque non solum vulgaribus, sed in alexandrinis etiam ac occidentalibus libris, imo in Euthymio quoque cohaeret cum συνεδραμον. At codex 1 cum Syro et quidam priscæ latinæ versionis libri rejiciunt istud εκει post και ηλθον s. προσηλθον. Quin nonnulli Italiae codices bis expresse runt εκει, hoc fere modo: *concurrerunt illuc, et venerunt illuc*. Atque hinc colligi posse putabis fortasse, illud quoque και ηλθον, mox ante mox post εκει possum, initium esse. Nos quidem libenter lectori cuique optionem permitimus, utrum cum Euthymio: συνεδραμον εκει, an cum codice 1 συνεδραμον και ηλθον εκει legere malit, et hoc duntaxat defendimus, nec και προηλθον αυτους neque και συνηλθον προς αυτον, multoque minus utrumque simul conjunctum, genuinum esse.

VI. 36. Admodum probabile est, vulgarem textum: *αγορασωσιν εαυτοις αρτους· τι γαρ φαγωσιν ουκ εχουσιν*, glossematibus esse contaminatum. Loco istorum verborum primarii utriusque recensionis vetustioris codices ac interpretes habent: *αγορασωσιν εαυτοις τι φαγειν* seu αγορασω-

ἑαυτοῖς τι φαγῶσιν. Iam subobscurum illud τι φαγῶσιν, quod mox in τι φαγῶσιν transiit, explanare aliquis studuit, in ora adscribendo: ἄρτους seu cibos. Paulo post, ut fieri assolet, glossema cum textu coaluit. Hinc Vulgata: *emant sibi cibos, quos (ascas, quas) manducant.* Deinde accessit scholion: οὐ γὰρ (sc. ὅτι αὐτοὶ οὐκ) ἔχουσιν, quod mox in textum immigravit, uti videre licet in codice veronensi, qui singula corpusculi recens nati membra, nondum quidem apte coagmentata at juxta se tamen posita, commonstrat: *emant sibi panem, (ἄρτους) quod manducant; (τι φαγῶσιν) quia hic non habent.* His e glossemate et e scholio ita confarcinatis, facilis jam patebat in textum vulgo receptum transitus.

Vf. 51. Καὶ ἐθαυμαζον abest ab alexandrinis et a codicibus nonnullis, qui vetustas lectiones saepius quam alii servarunt; apud Syrum autem locum mutat. Ergo suspectum est.

Vf. 53. Καὶ προσωρμισθησαν deest in occidentilibus et in Sro Perpeiram! Omissa haec fuere, 1) ob recurrens καὶ in καὶ προσωρμισθησαν. Καὶ, id quod librarios, eos praesertim, qui e codice στιχηῶς exarato textum exscriberent, facile fefellerit; 2) quia prorsus supervacanea esse putabantur; praecedit enim ἦλθεν ἐπὶ τὴν γῆν Γενησαρετ, et sequitur καὶ ἐξελθόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ πλοίου: non opus, nedum ineptum esse videbatur, his interponere pleonasticum καὶ προσωρμισθησαν,

3) apud Matthaeum quoque nulla τοῦ προσε-
 μιζεσθαι mentio injicitur; tandem 4) offendit
 fortasse librarios etiam vocabulum raro obvium
 ac minus notum, quippe quod in Novo Testa-
 mento nusquam, praeter hunc solum locum, oc-
 currit, nec in graeca LXX interpretum versione
 reperitur. Tot tanque luculentae causae cum in
 promptu sint, e quibus facillime intelligi queat,
 qui evenerit, ut verba ista praetermitterentur a
 scribis nonnullis, assentiri non possumus cl. Mat-
 thaeio, sedulo inculcanti, eam solummodo ob-
 rem neglecta illa esse, quoniam interjacent inter
 praecedentis anagnosmatis finem et subsequenter
 initium. Sed multo adhuc magis a vero abhor-
 rent, quae Vir celeb. inde consequi commentus
 est. Pergit enim: „Quae cum ita sint, (h. e.
 cum omisso, de qua hic sermo est, non aliunde
 quam ex Evangeliorum et talium textus per-
 petui codicum, qui anagnosmatum ἀρχας et τε-
 λη in ipso textu notare solent, conditione ac dis-
 positione derivanda sit.) colligo, Cantabrigiensem
 (Wetstenianum D) haud adeo vetustum esse. Nam
 vetustissima lectionaria (mosquensia) b. et h.
 lectione Marc. 6. 45 — 53. plane carent. Nec
 codex V (mosquensis, qui anagnosmatum ἀρχας
 et τελη textui alias adpingit) hanc lectionem
 notat. Ergo ex hujus aetatis codicibus non po-
 tuit corrumpi (Cantabrigiensis, sed librarius qui
 eum scripsit deceptus fuit per Lectionaria satis
 recentia). Omnino autem in aetate codicum con-
 stituenda vehementer in nonnullis codicibus (qui-
 bus Vir cl. infensus est) peccatum est a superioribus
 (No-

illa verba, sed ex antecedente commate suppleant
 οἱ (ἀνδρες) τῆς γῆς ἐννησασετ. Caeterum addi-
 tamentum istud, uti nullius est pretii, ita nul-
 lius etiam momenti et commemoratione vix di-
 gnus est.

Cap. VII. 2. Ἐμεψαντο genuino textui adiectum
 ab iis fuit, qui periodi versu 2 inchoatae apo-
 dosin versu demum 5 sequi, commata autem 3 et
 4 parenthetica esse, non animadvertentes, deesse
 aliquid opinarentur, quod adponi debeat, ut ora-
 tionis contextio rite procedat. Primum igitur Oc-
 cidentales, prae caeteris ad supplendum et au-
 gendum textum prouisi, adiecere κατεγνωσαν,
 quod vituperarunt verterunt. Deinde Constantino-
 politani senioris aevi similiter interferuerunt Vul-
 gare ἐμεψαντο. Antiquiores autem Byzantini,
 nec solum cod. A, sed etiam codd. E H et mos-
 quensis V, quibus Gothum annumerare liceat,
 additamento isto nondum inquinati sunt, quod
 nec Alexandrini, ut e codd. B L (C hiat) 102 et
 vers. copt. ac aeth. patet, admisserunt. Quid?
 quod ne omnes quidem Occidentales interpolati
 sunt; antiquissimus enim latinus codex veronensis
 lectionem breviorē servavit, quae etiam in cod.
 graeco 157. cum occidentalibus plerumque consen-
 tiente, superest. Imo Syrum quoque primitus ad-
 ditamento, quod in ejus versionem postea irrepfit,
 caruisse admodum probabile sit ex Arab. polygl. et
 erpen. et e Pers. polygl. Itaque satis superque gravis-
 simorum testimonio auctoritate suffulta est lectio, quae
 jam in se spectata omnibus ἀνθεντικῶς indicibus ex-
 cel-

cellit, nexusque sermonis hic est: ἰδόντες τις τῶν μαθητῶν ἐσθιοντάς ἄρτους, ἐπειτα ἐπερωτώσιν αὐτὸν κ. τ. ἔ. Sed ne illud quidem ἐπειτα extra omnem dubitationem positum est. Pro eo enim Alexandrini et Occidentales, consentiente Syro, exhibent καί, quod simplicius est et alibi etiam non raro inchoandae apodosis inservit. In hujus voculae locum majoris claritatis causa substitutum a nonnullis fuit significantius ἐπειτα, licet hoc vocabulum apud Marcum alias nusquam legatur, nec ab ullo librorum Novi Test. auctore sensu eo, qui hoc loco (praesertim jugulato τῶ ἐμφαντο) admitti deberet, usurpatum fuerit.

VI. 3. πυγμή procul dubio genuinum est. Aurium errore enatum ex eo est in codicibus nonnullis Occidentalium, velut in D, πυμή, quod, cum sensu carere videretur, nonnulli hariolando verterunt primo f. prius, alii momento, alii, conjicientes πυγή et hoc pro πυγῶν f. πυγῶς accipientes, inde exsculperunt crebro f. subinde. Syrus autem, vertens sedulo, non verbum verbo reddere voluit, sed sensum, pro suo more, expressit.

VI. 5. Vulgari ἀνιπτοῖς χερσίν praetulerim equidem κοίταις χερσίν. Hoc enim non tantum potiorum codicum alexandrinorum et occidentalium consensu roboratur, sed interna etiam veri specie nitet. Quid enim causae fuisset, cur Marcus, lectoribus rerum judaicarum minus gnaris scribens, commate 2 discipulos Iesu narraret commedisse κοίταις χερσίν, addita interpretatione τούτ' ἐστὶν ἀ-

γί-

νιπτοῖς, adjectaque uberiore ritus iudaici explanatione οἱ γὰρ Φαρισαῖοι κ. τ. ε. nisi in animum jam induxisset, ipsissima mox referre verba Pharisaeorum, discipulos apud magistrum accusantium: διατι κοιναῖς χερσὶν ἐσθίουσιν οἱ μαθηταὶ σου; Certe, si vl. 5. scripisset διατι ἀνιπτοῖς χερσὶν ἐσθίουσι; etiam comm. 2 scribere debuisset εἶδον ἀνιπτοῖς χερσὶν ἐσθιόντας, nec solum inutile ac supervacaneum sed ineptum paene fuisset. vocabulo κοιναῖς vl. 2. uti, quod auctor ipsa lectoribus suis tam obscurum esse sciret, ut illud sine adposita explicatione intelligere nequirent. Contra vero, si comm. 5 scriptum fuisse ponas: διατι κοιναῖς χερσὶν ἐσθίουσιν; omnia optime cohaerere deprehendes, ac liquido tibi apparebit, necessario etiam vl. 2. commemorandas fuisse κοινὰς χεῖρας, adjuncta tamen vocis κοινὸς significatione in scholis Phariseorum usitata et quasi technica.

VI. 9. loco τηρῆσθε, quod opponitur τῷ ἀθετεῖτε, occidentales habent στησθε. Cum στησαι Rom 3. 31. opponatur τῷ καταργεῖν quod prorsus synonymum est nostro ἀθετεῖν, et Hebr. 10, 9. contrarium sit τοῦ ἀναιρεῖν, ut Rom. 3, 31. τοῦ οὐχ ὑποτασσέσθαι, lectio στησθε merito suspecta nobis esset, si ea apud Alexandrinos aut Byzantinos reperiretur; recte enim luculentioris antitheseos causa in textum invectam eam esse judicaremus. Sed reperitur ea potissimum in Occidentalium monumentis, in quibus concinnioris graecorum vocabulorum antitheseos ratio haberi so.

solet nulla. Hinc *στησητε* probabilem esse lectionem statuimus.

VI. 14. *παντα* e mox sequente *παντες*, quod nimis festinantis librarii oculi fortasse praeripuerant, oriri potuit. Cum vero *παλιν* et *παντα* facillime confundantur, nil definimus, quamquam *παλιν* eo etiam defendere possemus, quod parum convenienter positum videri debebat librariis, qui in praecedente narratione nihil de priore aliqua populi convocatione legissent. Sed sine dubio ante prandium, cuius mentio facta est VI. 2, Iesus populum docuerat, et nunc post prandium, finitaque disputatione cum Phariseis VI. 5 — 8, eundem iterum convocabat. Vide etiam quae de frequenti vocis *παλιν* apud Marcum usu mox ad cap. 8, 1, differemus.

Verbum 16, a solis Alexandrinis praetermissum, omnino retinendum esse arbitramur.

VI. 17. *ἐπερωτων αὐτον την παραβολην*, tamquam phrasin inusitatam et duriusculam, probabilibus lectionibus annumerare haud dubito. Pauci quidem, sed partim ex alexandrina partim ex occidentali stirpe oriundi testes eam tuentur. Scilicet *ἐπερωτων αὐτον την ἐξηγησιν της παραβολης*. Metonymice dictum, ut Matth. 13, 18. *ἀκουσατε την παραβολην του σπειροντος*, h. e. accipite jam parabola ante vobis propositae *sensum*.

VI. 19. vulgare *καθαριζον*, pro quo Alexandrini et
ve.

vetustiores Byzantini nonnulli habent καθαρίζων, retinere malimus. Saepissime enim librarii ο et ω permutant. In hujus generis locis, praesertim subobscuris et a communi loquendi usu recedentibus, codicum numero aliquid dandum est, nisi graves rationes ex ipsa lectionis indole petitaee obstant.

VI. 24. και σιδωρος e Matthaeo (collato etiam Marc. 7. 31.) huc translatum esse videri possit. Sed qui h. l. verba illa omittunt, iidem fere (accidentibus tamen aliis nonnullis) commate 31. loco ἐξελθων ἐκ των ὁρίων τυρου και σιδωρος, ἤλθεν εἰς την θαλασσαν της γαλιλαιας, exhibent ἐξελθων ἐκ των ὁρίων τυρου, ἤλθε διὰ σιδωρος εἰς την θαλ. της γαλ. Amborum locorum, nostra ex sententia, eadem est ratio. Servata lectione vulgari versu 31, retinendum etiam serit versu 24 και σιδωρος. Contra vero, mutato illic και σιδωρος in διὰ σιδωρος, rectius a nostro commate aberit και σιδωρος. Utra autem commate 31 praefenda sit lectio, iudicatu est difficile. Διὰ σιδωρος tuentur non solum potiores utriusque recensitionis vetustioris codices, sed pleraeque etiam versiones, scil. Copt. Aeth. — It. Syr. hieros. Vulg. — et praeter has arabicae translationis recensitiones tres, e quarum concentu probabile redditur, olim in Peshito quoque sic lectum fuisse. Accedit, credibile esse, 1) και σιδωρος e loco parallelo Matth. 15, 21, primum in comma nostrum 24 irrepisse, atque hinc in comma quoque 31 propagatum esse, 2) librariis ac scholiastis lectionem

διὰ

διὰ σιδωνος ideo displicuisse, quia absonum ipsis videretur, de finibus Tyri versus lacum Genesareth profecturum iter fecisse per Sidonem. Sed absonum id neutiquam fuisset. Ex universo enim narrationis nexu apparet, Iesum insidias Pharisaeorum, qui ab Hierosolymis advenerant vl. 1. evitatarum, e Judaeorum regionibus in vicinorum Ethnicorum (vl. 26.) ditionem consulto secessisse, ac commorationis suae locum celari voluisse vl. 24. Cum vero ne in Tyriorum quidem terris latere se posse intellexisset vl. 24., ulterius Sidonem versus progressus est. Itaque ἐξελθὼν ἐκ τῶν ὁρίων τυροῦ, ἦλθε διὰ σιδωνος elapso aliquo tempore εἰς τὴν θαλάσσαν τῆς γαλιλαίας, neque tamen Capernaum aut in aliam urbem, ubi cunctis notus esset, concessit, sed ἀνὰ μέσον τῶν ὁρίων δεκαπολεως aliquamdiu degit. Quibus omnibus rite expensis, lectionem ἦλθε διὰ σιδωνος haud improbabilem esse arbitramur, licet cogi ex his quae diximus nequeat, eam unice veram esse.

Vl. 30. Et si in multis codicibus insignibus et in plerisque versionibus ordine inverso legitur: εὗρε τὴν θυγατέρα βεβλημένην ἐπὶ τῆς κλινῆς, καὶ τὸ δαιμονιον ἐξέληλυθός, nihil tamen in textu mutamus. Si enim illam lectionem primitivam fuisse statuas, causam asserre poteris nullam, qua permoti librarii narrationem admodum planam et perspicuam in alium redegerint ordinem. Sin vero Marcum sic uti in editionibus nostris legimus scripseris, statim perspicies, quid sit, quod librarios et interpretes offenderit. Nimirum aegre ferebant

ἵστα-

ὕστερον πρότερον, quod narrationi inesse putabant. Quippe mater non invenit το δαιμονιον ἐξεληλυθός, sed invenit τὴν θυγατέρα βεβλημένην ἐπὶ τῆς κλινῆς (sedatam ac tranquillam, cf. Marc. 5, 15) atque hinc intellexit, daemonium quo antea puella ἤλαυνετο, (coll. Matth. 8, 29. 27. et Marc. 5, 3. 4. 5.) jam ex ea exivisse. Caeterum versiones in judicandis hujusmodi lectionibus multo minus ponderis quam in aliis habent.

Vf. 32. Μογίλαλος, quod h. l. in libris editis plerisque et manuscriptis vetustioribus, ut et apud LXX interpretes in editionibus Heerwageniana, Wecheliana, Romana et Grabiana Ies. 35, 6. ac apud Aquilam, Symmachum et Theodotionem Exod. 4, 11. (ubi LXX. verterunt δυσκωφός) invenitur, denotat hominem aegre ac difficulter loquentem. Veteres medici, notante Stephano in Lexico graeco, μογίλαους appellarunt τοὺς ἀγκυλογλωσσούς, hoc est eos quorum lingua impedita est, quia vel ulcus sub lingua cicatricem duriorē obduxit, vel etiam membranulis duriusculis lingua est adstricta. Ab his μογίλαοις distinxisse videntur veteres τοὺς μογγούς, id est eos, qui submissa tantum voce, non autem clara et sonora loqui possunt, λεπτοφωνούς, seu (quod de Mose Exod. 4, 10, et 6, 30. LXX interpretes usurparunt,) ἰσχυροφώνους. Μογγοὶ vero dici etiam poterant μογγίλαοι, quod vocabulum hoc nostro loco in multis codicibus graecis, maxime junioribus, reperitur. Fortasse vero μογγοὶ seu μογγίλαοι appellabantur etiam tali linguae aut oris vitio laborantes, quo im-

impediebantur, ne distincte certos quosdam sonos edere literasve aut syllabas nonnullas recte pronuntiare possent. Hoc sensu famosissimus Petrus, monophysitarum alexandrinorum caput et, inde a promulgato a Zenone Imp. henotico, Alexandriae archiepiscopus, Moggi seu Mongi cognomine insignitus fuisse videtur; Liberatus saltim in Breviario suo causae Nestorianorum et Eutychianorum, cognomen illud interpretatur *blasfus*. — Iam si quaeras, uira lectio, *μογιλαος* aut *μογιλαος*, genpina sit? interrogare vicissim licebit, utrum fortuito casu librarios in addenda aut demenda literula lapsos esse, an vero consulto lectionem eos immutasse, statuas? Si ex mera librorum oscitantia scripturae diversitatem, sensu manente eodem, ortam esse sumas, operae vix pretium erit ea de re contendere; quamquam equidem fatear, malle me antiquissimorum codicum, alexandrini, vaticani, cantabrigienfis, vel auctoritatem sequi. Sin ambo ista vocabula vi ac potestate differe, ac de industria alterum pro altero positum esse putes, praeferimus *μογιλαος*. Nam si *μογιλαος* est qui ἀγκυλογλωσσῶ laborat, in hunc optime quadrant verba, quibus comm. 35. sanatio hominis describitur: ἐλύθη ὁ δεσμός τῆς γλώσσης αὐτοῦ, populusque minus ad rem accommodatae de *blasfi* quam de hominis *difficulter* loquentis curatione comm. 37. exclamasset: τοὺς ἀλλήλους ποιεῖ καλεῖν. Nempe *ἀλαλος* accipi hic potest uti *ἀδυνάτον*, non solum quod ullo modo fieri nequit, sed etiam quod arduum ac *difficile* est, significans. Fraudi librariis, ni fallimur,

mur', fuit vox ὁρθως in και ἐλαλει ὁρθως comm.
 35. cujus sensum nimis prementes, consequi
 ex ea putarunt, hominem a Christo sanatum non
 μογιθαλον fuisse, sed μογγιθαλον. Sensus autem
 esse videtur: difficultate loquendi (τω δεσμῳ)
 sublata, non solum promte, sed recte etiam ac
 distincte loqui potuit.

Cap. VIII. 1. *παμπολλου*, vocabulum bene graecum,
 quod vero in Novi Test. libris nusquam nisi hoc loco
 reperitur, suspectum est. Oriri potuit vel e graeco-
 rum librariorum, *παλιν πολλου*, quod in 14 codici-
 bus veteribus et bonis extat, cum *παμπολλου* con-
 fundentium oscitantia, vel etiam e Lectionariis, ne-
 cessario vocem *παλιν* in anagnosmatis principio
 omittentibus. Certe in pluribus Evangelistariis
 nec *παλιν πολλου* legitur neque *παμπολλου*: non-
 nullatamen exhibent vulgare *παμπολλου*, quod in
 hoc librorum genere, in primis autem in iis tex-
 tus perpetui apographis, quae lectionum ecclesia-
 sticarum initia in margine habent adjecta, facili-
 lime ex *παλιν πολλου* enasci potuit, si librarius,
 talem codicem usui ecclesiastico accomodans, in
 textu quidem *παλιν πολλου*, in Lectionario autem,
 unde anagnosmatum initia petebat, *πολλου* in-
 veniebat. E binis lectionibus, ante oculos ipsius
 simul obversantibus, praececidit *παμπολλου*, ex
 utraque quodammodo constatum et omisso *παλιν*
 quaedam quasi vestigia, quod ad sonum spectat,
 servans. Mirabilis est cl. Matthaei ad h. l. *ani-*
madverso „Crediderim, inquit, nullum codicem
 hic habere *παλιν πολλου* praeter eos, qui ex Vul-
 gata

gata sunt corrupti. Illi enim istud Latinissimum et Italissimum *iterum* reddiderunt *παλιν*." Sed unde, quaeso, illud Latinissimum et Italissimum *iterum* pervenit in codices latinos non solum, sed in versiones etiam copt. aeth. arm. arab. goth.? Aut quibus argumentis evincet Vir cl. istud *iterum* prius in latinis, quam *παλιν* in graecis libris extitisse? Nonne multo probabilius est, latinum aequè ac caeteros interpretes mox laudatos isto *iterum* fideliter expressisse graecum *παλιν*? Quid? quod *παλιν* Marci ipsius stilum sapere videtur. Solet enim Noster, similia iis quae antea narraverat traditurus, hocce *παλιν* frequentitare; id quod permultis exemplis doceri potest. Vide sis cap. 2, 1. coll. 1, 21. cap. 2, 13. coll. 1, 16. cap. 3, 1. coll. 1, 21. cap. 3, 20. coll. vi. 7. cap. 4, 1. coll. 3, 7. cap. 5, 21. coll. vi. 1. cap. 8, 13. coll. vi. 10. cap. 10, 1. coll. 9, 14. rel. Quin, vix in ullo ad hoc de quo sermo nobis est genus pertinente Marci loco illud *παλιν* frustra quaeres. Quid ergo? nonne probabile tibi videbitur, nostro quoque loco Evangelistam pro suo more adposuisse *παλιν*, quo lectores ad aliam ablegaret narrationem nostrae longe simillimam, quam paullo superius cap. 6. 34 — 44. literis consignasset. At librarii, inquires, scribendi modum auctoris imitaturi, illud *παλιν* in textu fortassis intercalarunt! Verum enim vero hoc hominum genus ab huiusmodi *animadversionibus* subtilioribus et vere criticis aequè alieni sunt, ac clarissimas *animadversionis* ad examen hic revocatae auctor, quem gravibus somniis de spectris latinissimis et italissimis

ac

ac de Egregoris vulgatis et occidentalibus et alexandrinis imo etiam de hermaphroditis alexandrino-vulgatis perpetuo misere vexari, dolemus.

VI. 2. Loco ἤδη ἡμέραι τρεῖς, προσμενουσι μοι καὶ οὐκ ἔχουσι τι φαγωσιν, in codice cantabrigienfi et multis Italae libris legitur: ἤδη ἡμέραι τρεῖς εἰσιν, ἀπο ποτε ὥδε εἰσι, καὶ οὐκ ἔχουσι τι φαγωσιν. Non sine aliqua veri specie conjicere possis, utramque lectionem: προσμενουσι μοι et εἰσιν ἀπο ποτε ὥδε εἰσι, insiticiam esse, primitivum autem textum breviorē fuisse nempe hunc: ἤδη ἡμέραι τρεῖς, καὶ οὐκ ἔχουσι τι φαγωσι *). Sed
re

*) In priore mea Novi Test. editione in margine interiori hanc suspicionem brevissime siglis sic expresseram: § — προσμενουσι μοι. § — εἰσιν, ἀπο ποτε ὥδε εἰσιν. Hujus siglae vim ac potestatem pagina praefationis XXI. sic declaraveram: „§ — aut § — innuit, magis minusve probabile esse, verba, sic notata, esse e numero additamentorum, diversimode in diversis recensionibus textui adjectorum.” Itaque siglis istis neutiquam ambiguis indicaveram: posse quidem conjicere aliquem, verba προσμενουσι μοι additamenti eodem jure annumeranda esse, quo verba in alia recensione obvia: εἰσιν ἀπο ποτε ὥδε εἰσιν pro insitiis habeantur ab omnibus; mihi autem istam de jugulandis verbis προσμενουσι μοι conjecturam minus probabilem videri, eamque ob causam simplici tantum obelo, § —, non § —, usum me hic esse. Utut vero plana haec erant et perspicua, nihilo tamen secius cl. Matthaei ad h. l. „Frustra, inquit, Griesbachius hic in interiori margine commendat εἰσιν ἀπο ποτε ὥδε εἰσιν.” Ego vero a commendanda ista lectione longissime abfui. Meo au-

tem

re curatius perpenſa, nihil expungendum, ſed lectionem primo loco a nobis excitatam omnino defendendam eſſe exiſtimamus. Nimirum phraſis inuſitata: ἡδὴ ἡμερῶν τρεῖς προſμενουſι μοι καὶ (quam optimi codices apud Matthaeum aequè ac apud Marcum tuentur,) offendit librarios, qui triplici modo corrigere eam tentarunt. Iuniores codices et vulgares editiones habent ἡδὴ ἡμερῶν τρεῖς προſμενουſι μοι, καὶ etc. Vaticanus autem exhibet ἡδὴ ἡμερῶν τρεῖσιν προſμενουſι, καὶ etc. Tādem Cantabrigienſis, ut diximus, offert ἡδὴ ἡμερῶν τρεῖς εἰſιν, ἀπο ποτε ὡς εἰς, καὶ etc. Omnium harum discrepantiarum origines facillime derivantur e lectione ἡδὴ ἡμερῶν τρεῖς, προſμενουſι μοι, καὶ etc. quae hoc ipſo indicio genuina eſſe cognoscitur.

VI. 7. nonnulli ante εὐλογηſας, alii poſt εὐλογ., alii ante παραθεῖναι, alii poſt παραθ. ponunt αὐτὰ (ſcil. ἰχθυδια) ſ. ταῦτα ſ. καὶ αὐτὰ ſ. καὶ ταῦτα. Hac inconstantia librariorum additamenta iſta omnia ſuſpecta redduntur. Si Marcus ſcripſit: καὶ εἶχον ἰχθυδια ὀλίγα, καὶ εὐλογηſας εἴτε παραθεῖναι, aſſumentorum omnium origo manifeſta eſt.

Er-

tem jure judicem deprecor Virum, qui ne ſiglarum quidem a me uſurpatarum et accurate explicatarum ſignificationem cognitam habet ac perſpectam. Caeterum in ſecunda editione non ab hujus ſolum ſiglarum ſed ab aliarum etiam iſti ſimilium uſu prorsus me abſtinui, ne nimia diverſarum notarum (quamquam haud inutilium) multitudine lectoribus taedium crearem.

Partic. II.

I

Ergo brevissima lectio hoc quoque loco primitiva esse videtur. Quamcunque enim e caeteris genuinam esse statuas, ut primum reliquarum ortum declarare tentes, mox fateri debebis, difficulter fieri id posse.

VI. 13. εἰς το πλοῖον (seu, ut alii rectius legunt εἰς πλοῖον) quamvis absit a solis Alexandrinis, tamen valde dubium est. Ellipseos enim supplementum ultro offerebat comma 10; causae vero cur ista verba omissa sint, apparent nullae. Videri quidem posset, saltum fecisse librarios a πάλιν ad πλοῖον, atque sic excidisse εἰς πλοῖον. Sed huic conjecturae calculum nostrum adjicere nequimus, quoniam in codicibus ista verba omittentibus vocula πάλιν non ante εἰς πλοῖον sed ante ἐμβαζ posita est.

VI. 17. ETI post συETE sola librariorum incuria excidisse, ex eo probabile fit, quod in ejus locum alii ὅτι alii οὕτω substituerunt. Cantabrigiensis in graeco textu praetermisit ἐτι, sed in latina versione exprelit οὕτω.

VI. 22 solus Cantabrigiensis cum nonnullis Italiae codicibus et Gotha βηθανιαν exhibent pro βηθσαιδαν, quae lectio minime quidem, ut nonnullis visa fuerat, absurda est, id quod ven. Paulus in suo Commentar. ad h. l. acute demonstravit; verum parum tamen probabilis nobis videtur. Nam primo, si, ut h. l., nomina duarum urbium, praesertim majusculis literis scripta, facillime a libraritis mu-

permutari possunt, ea lectio multo est altera potior, inquam plures codicum familiae et, quae maximi in hoc discrepantiarum genere momenti sunt, versiones paene omnes consentiunt. Deinde Bethsaida seu Julias, in orientali litore lacus Genesareth versus septentrionem sita, media fere interjacet inter Dalmanutham, seu Magdalam, Marc. 8. 10. coll. Matth. 15. 39. et Caesaream Philippi Marc. 8. 27. Matth. 16. 13. Ex quo consequitur, ipsam narrationis seriem favere lectioni *Βηθσαι-δαν*. Tandem, cum Dalmanuthae non minus quam alibi (Marc. 7. 1.) Phariseos insidias sibi struere animadvertisset Jesus, nulla aut exigua interposita mora nave eadem, qua advenerat, Marc. 8. 10. 13. 22. reversus esse videtur eo, unde venerat, hoc est in desertum, Marc. 8. 4. quod, nisi nos omnia fallunt, erat desertum Bethsaidae, Luc. 9. 10. ubi bis panes distribuerat populo. Marc. 6. 35. et cap. 8. 1. coll. cap. 7. 31. Ergo, nisi a vero aberrat conjectura nostra, το *περαν* commate nostro 13. erit litus septentrionale lacus, vicinum deserto Bethsaidae, et oppositum meridionali litori, cui adjacet Dalmanutha. Itaque nave profecturus Dalmanutha Bethsaidam, totum quam late patet lacum trajicere debet.

VI. 24 lectionem vulgo receptam, *βλεπω τους ανθρωπους, ως δενδρα, περιπατουντας* praetulerim alteri *βλεπω τους ανθρωπους, οτι ως δενδρα ορω περιπατουντας*, quamquam in multis vetustiac bonis tam alexandrinae quam byzantinae familiae libris obviae. Illam enim tuentur occidentalis

recensionis testes antiquiores ac potiores una cum versionibus, si gothicam excipias, omnibus. Praeterea minus commode dictum esse videbatur: *video homines tamquam arbores ambulantes*. Quare ut clarior evaderet sententia, inde effinxerunt: *video homines*; nam *video formas* proceras *arboribus* quidem *similes*, (quas ab arboribus discernere nequeo,) at *loco sese moventes*, unde humanas eas esse figuras colligo. Sed brevius, licet paullo obscurius, dici etiam poterat: *video homines* eosque *ambulantes*, at *velut arbores*, h. e. non satis distincte. Tandem quaedam quasi vestigia mutatae sensum lectionis occurrunt in duobus cl. Matthaei codicibus, quorum alter $\delta\tau\iota$ addidit, omisso tamen $\delta\epsilon\omega$, alter $\delta\epsilon\omega$ inculcavit, neglecto $\delta\tau\iota$.

VI. 25. tanta est circa verba $\kappa\alpha\iota \epsilon\pi\omicron\iota\eta\sigma\epsilon\nu \alpha\upsilon\tau\omicron\nu \alpha\nu\alpha\beta\lambda\epsilon\upsilon\alpha\iota$ in antiquissimis codicibus lectionis discrepantia, ut inde non parum ponderis accedat versioni syriacae ista prorsus omittenti. Loco illorum verborum vetustissimus codex C habet $\kappa\alpha\iota \epsilon\nu\epsilon\beta\lambda\epsilon\psi\epsilon$, quod in eodem hoc commate mox recurrit. Atqui si sumas, absque istis $\kappa\alpha\iota \epsilon\pi \alpha \alpha\nu\alpha\beta\lambda$, Mirum scripsisse: $\pi\alpha\lambda\iota\nu \epsilon\pi\epsilon\theta\eta\eta\epsilon \tau\alpha\varsigma \chi\epsilon\iota\rho\alpha\varsigma \epsilon\pi\iota \tau\omicron\upsilon\varsigma \omicron\Phi\theta\alpha\lambda\mu\omicron\upsilon\varsigma \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon \kappa\alpha\iota \alpha\pi\omicron\kappa\alpha\tau\epsilon\sigma\tau\alpha\theta\eta$, $\kappa\alpha\iota \epsilon\nu\epsilon\beta\lambda\epsilon\psi\epsilon$ u. t. l., omnium discrepantiarum origines explicare promptum tibi erit. Nimirum librarius, cum $\omicron\Phi\theta\alpha\lambda\mu\omicron\upsilon\varsigma \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ scripsisset, praepropere arripuit $\kappa\alpha\iota \epsilon\nu\epsilon\beta\lambda\epsilon\psi\epsilon$ *), sed errorem suum statim ani-

*) Sic versio perlica polygl. omittit $\kappa\alpha\iota \epsilon\pi\omicron\iota\eta\sigma\epsilon\nu \alpha\upsilon\tau\omicron\nu \alpha\nu\alpha\beta\lambda\epsilon\upsilon\alpha\iota$ $\kappa\alpha\iota \alpha\pi\omicron\kappa\alpha\tau\epsilon\sigma\tau\alpha\theta\eta$.

animadvertens perrexit και ἀποκατεστάθη, και ἐνεβλεψε κ. τ. λ. quae est lectio, ut diximus, codicis C. Verum bis repetitum illud και ἐνεβλεψε male habuit librarios aut lectores. Ergo alii prius immutarunt, alii posterius. Scilicet e prioribus fecerunt και διεβλεψεν, vel και ἤρξατο ἀναβλεψαι, vel και ἐποίησεν αὐτοῦ ἀναβλεψαι, vel, conflatis duabus lectionibus, και ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλεψαι, και διεβλεψεν. Qui vero posterius (antequam prius illud immutatum esset) corrigendum esse putarunt, in locum ejus substituerunt ὥστε ἀναβλεψαι, vel και ἀνεβλεψε etc.

Ibid. ἀπαντα legitur in codicibus praeflantioribus et in versionibus paene omnibus. At magis tamen vulgatum ἀπαντας nobis placet, tamquam obscurius, utpote ad remotius ἀνθρώπους referendum. Nempe homines, quos antea viderat quidem, sed non τηλαυγώς verum ὡς δένδρα, hos omnes nunc ἐνεβλεψε τηλαυγώς. Librarij vero non contenti eo quod Marcus scripsisset, sed amplificare rem cupientes, ex ἀπαντες fecerunt ἀπαντα, velut ἐμφατικωτέρων et Christo honorificentius.

Vf. 34. vulgare εἰσεῖν e loco Matthaei parallelo in Marcum, uti etiam in Lucam, irrepsit. Fortasse ipsa etiam phrasis ἀκολουθεῖν ὀπίσω τινος displicuit nonnullis.

V. 35. post ἀπολεσθ in vulgaribus editionibus exta την ψυχην αὐτοῦ, in plerisque libris manuscriptis την ἑαυτοῦ ψυχην, et in cod. D ex emendatione

αυ-

αὐτὴν. Atque hoc αὐτὴν absque dubio lectum etiam fuit in eo libro e quo D. descriptus est. Hinc librarius, qui codicem D. exaravit, salu facto ab ἀπολεσει αὐτὴν ad ἀπολεσῇ αὐτὴν, omiserat totam ῥησιν: ὅς δ' ἂν ἀπολεσῇ αὐτὴν, supplementam deinceps a correctore. Tantis codicum in re levi disensus suspicionem movet, genuinam lectionem superesse forsitan apud solum Origenem, qui omissis istis omnibus simpliciter posuit: ὅς δ' ἂν ἀπολεσῇ. Ellipsin alii aliter expleverant. Τὴν ψυχὴν αὐτοῦ facile e Matthaeo aut Luca peti poterat. Sic mox οὗτος ex eodem Luca, et commate sequente ἀνθρώπος e Matthaeo aut Luca in Marcum immigravit.

Cap. IX. 5. loco ὡς χιῶν Origenes e Marco laudat ὡς τὸ Φῶς, quod etiam in Evangelistariis nonnullis reperitur; neutrum vero agnoscunt plures testes vetusti ac graves ex alexandrina familia oriundi. Quid? quod ultima quoque commatis verba, οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκαναί, ab antiquissimo codice latino vercellensi prorsus absunt, in aliis autem non uno modo immutata fuere. Hinc non sine aliqua veri specie suspicari possis, Marcum scripsisse tantummodo: τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο στιλβόντα, λευκὰ λιν, ad quae verba, illustrationis et amplificationis causa, addiderint nonnulli ὡς τὸ Φῶς (e Matthaeo), plerique ὡς χιῶν (e Matth. 28, 3), quidam οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκαναί, seu ὡς οὐ δύναται τις λευκαναί ἐπὶ τῆς γῆς; seu οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται οὕτω λευκαναί, seu qualia
quis

quis non potest facere, (e scholiis), alii, ut interpretes perficus in polygl., ut homines intuitum non possent ferre, (ex alio scholio), alii denique, constatis duobus additamentis, ὡς χιων, οἷα γραφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκαναί, quae lectio est vulgo recepta.

VI. 16. praeferimus ἐπῆρωτησεν αὐτούς, scil. τοὺς συζητούντας, tam γραμματεῖς quam μαθητάς. Hos igitur omnes interrogavit: τί συζητεῖτε πρὸς αὐτούς seu ἑαυτούς id est πρὸς ἀλλήλους, seu ἐν ὑμῖν, inter vos, quia phrasi occidentales sensum ambigui πρὸς αὐτούς declarare voluerunt. In ἐπῆρωτησεν αὐτούς consentiunt vetustissimi alexandrini et occidentales. Ac quis quaeso definitum ac nulla obscuritate laborans ἐπῆρωτησεν τοὺς γραμματεῖς, si hoc primitus in textu extitisset, mutasset in vagum illud et anceps ἐπῆρωτησεν αὐτούς, quod lectorem incertum relinquit, quorsum referri debeat, utrumne ad γραμματεῖς, an ad μαθητάς, an ad utrosque, an vero ad τὸν ὅχλον.

VI. 19. contra vulgo receptum ἀποκριθεὶς αὐτῷ, quod in junioribus potissimum libris reperitur, veteres familiarum omnium antiquarum codices et versiones defendunt lectionem difficiliorem ac obscuriorem ἀποκριθεὶς αὐτοῖς. Respicit autem hoc αὐτοῖς, ni fallimur, ad αὐτούς commate 16. Iis quos interrogaverat τί συζητεῖτε, nunc, postquam pater daemoniaci totam rem exposuisset, respondet, eosdemque graviter reprehendit. Hunc

ora.

orationis nexum non animadvertentes librarii, ex
 αὐτοῖς fecere αὐτῷ, quasi soli patri, qui comma-
 tibus proxime praecedentibus gravissimum filii
 morbum descripserat, respondisset Iesus. Offert
 siquidem praestantissimus codex C, quocum alii
 nonnulli consentiunt, lectionem utraque illa faci-
 liorem; omisso scilicet pronomine habet tantum
 ἀποκριθεὶς λέγει, plane ut apud Matthaeum et
 Lucam legitur. Sed non solum haec cum locis
 parallelis consensio, verum in primis etiam hoc
 lectionem istam breviorē et faciliorem suspectam
 reddit, quod causa proferri potest nulla, cur in
 mentem cuipiam venerit textui temere inculcare
 sive subobscurum illud αὐτοῖς, sive toti narra-
 tioni parum conveniens αὐτῷ. Itaque speciosa
 quidem sed parum probabilis esse nobis videtur
 ista codicis C lectio.

VI. 20. ἰδὼν loco ἰδὼν aequae ac omisso vocis εὐθεως
 atque verborum transpositio το πνευμα εὐθὺς arbi-
 trariae textus emendationes sunt, eo consilio fa-
 ctae, ut πνευμα arctius cohaereat cum ἰδὼν, et
 minus vitata verborum structura vitetur. Sed
 bene textus habet. Quum miser ille homo vul-
 tum intueretur Iesu, (indignabundi ac velut mi-
 nantis) perterritus tanti viri adspectu, statim
 gravem morbi accessionem sensit, spasmisque tam
 vehementibus conquassatus fuit, ut praeceps hu-
 mi procumberet.

VI. 21. pro παιδιοθεῖν in librorum nonnullorum
 textum irrepsit glossema ἐκ παιδος. Postea, le-
 ctio-

noctione utraque in unam conflata, exortum est ἐν
παίδιοθεν.

VI. 22. το ante πυρ prorsus repudiandum censere-
mus, nisi ultro se offerret nobis conjectura, το
sublatum esse, quo exactius εἰς πυρ responderet se-
quenti εἰς ὕδατα. Verum cum pauci ex antiquis-
simis et praestantioribus libris lectioni εἰς το πυρ
faveant, minus probabilibus eam annumeramus.

VI. 23. Ad praecedens: εἰ τι δύνασαι, βοηθήσον.
optime quadraret: εἰ δύνασαι, πιστεύσαι (i. e.
πιστεύσον) ut πιστεύσαι esset προπαροξύτονον,
non, ut in vulgaribus editionibus reperitur, προ-
περισπωμένον. Fatemur autem, πιστεύσαι in
forma media nusquam occurrere in Novo Testa-
mento. Nonnulli olim loco: το, εἰ δύνασαι πι-
στεύσαι, sensu satis commodo legisse videntur τι.
(seu τι το) εἰ δύνασαι; unde in versionibus non-
nullis superest: Quid est, si quid potes? aut: Quid
est quod dicis: si quid potes? Verum in graeco co-
dice nullo reperiri hoc adhuc potuit. Ergo vel
servanda erit vulgaris lectio: εἰ δύνασαι πιστεύ-
σαι (seu interrogative, εἰ δύνασαι πιστεύσαι;) vel,
omisso ex auctoritate veterum aliquot codicum et
versionum πιστεύσαι, legere debebis: εἰ δύνασαι;
hoc sensu: tunc dubitans, si potes, ais? Sed sic
quoque oratio esset contorta et ab auctoris nostri
stilo abhorrens. Paullo lenius, ex nostro quidem
sensu, flueret sermo, si absque interrogatione enun-
ciaretur: εἰ δύνασαι quasi: tu, si potes, ajebas; ego
verò optimo tibi iure regero idem illud, si potes:

nam

nam

nam qui potest credere, in ejus gratiam nil non potest fieri.

Vf. 28. retinendum in textu est *ὅτι*, quod interrogationi h. l. inservit, plane ut commate 11: *ὅτι* λεγουσιν οἱ γραμματεῖς, *ὅτι* Ἥλιαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον; et in aliis Novi Testamenti et versionis τῶν ὁ locis. Matthaeus eodem sensu scripsit: *διὰ* τι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό; et τι οὐκ οἱ γραμματεῖς λεγουσιν κ. τ. ε. Hinc illud *διὰ* τι a Matthaeo usurpatum in haud paucos (bonae caeteroqui notae) libros nostro commate irrepit.

Vf. 38. in textu vulgari legitur: εἶδομεν τινα ἐν τῷ ὀνόματι σου ἐκβαλλόντα δαιμονία, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν, καὶ ἐκώλυσε μὲν αὐτόν, *ὅτι* οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. Sed veteres Alexandrini, consentiente Syro, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν omittunt; ab occidentilibus autem abest *ὅτι* οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. Qui utrumque defendere cupiunt, non sine aliqua veri specie, praetunte Erasmo, praetexere possunt, consulto alterutrum a sciolis librariis jugulatum esse, ut tautologia vitaretur. Verum enim vero, cum inter antiquissimos testes nullus omnino sit, qui utrumque simul exhibeat, quidni conjicimus potius, neutrum a Marco scriptum fuisse? quam suspicionem firmare quodammodo videtur Syra philoxeniana, quae omisso ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν, habet quidem *ὅτι* οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν, sed asteriscum, additamenti indicem, hisce verbis praefigit. Ac facillimo sane negotio utriusque στιχοῦ sortus e parallelo Lucae loco derivari potest. Et enim

enim Lucas scripsit: *εἶδομεν . . . ἐμβαλλόντα (τα) δαίμονια, καὶ ἐκώλυσαμεν αὐτόν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν.* Iam si sumas, Marcum, omiſſis quae partim ab alexandrinis partim ab occidentalibus absunt, scripsisse: *εἶδομεν . . . ἐμβαλλόντα δαίμονια, καὶ ἐκώλυσαμεν αὐτόν,* dubitare vix poteris, librariorum, ut est hoc hominum genus, pronos fuisse ad supplendum e Luca quod ad faciliorem narrationis intelligentiam in Marco desiderabant. Cum vero additamentum e Luca petiit orationi nostri Evangelistae annectere jam vellent, accidit (quod in additamentis fieri solet), ut non uno eodemque loco adherent. Nonnulli (scil. Alexandrini) servato Lucae ordine *post* καὶ ἐκώλυσαμεν αὐτόν id collocarunt, alii vero (Occidentales) *ante* ista verba, leviter mutato *ὅτι* in *ὅς*, inculcarunt. Quid? quod adhuc in codicibus perantiquis haud obscura supersunt vestigia, quae docere nos possint, unde et quam via in Marcum illa immigraverint. Nimirum Lucas usus est phrasi *ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν.* Atqui haec, originis suae proditrix, in Marco reperitur adhuc apud occidentales non solum, sed etiam apud alexandrinorum saltem unum. Scilicet Cantabrigiensis (graece et latine) ac vetustissimus Vercellensis, omittentes *ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν,* servarunt Lucae phrasin *ὅς οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν:* codex autem L quoad singulas paene literas concinit cum Luca; habet enim *εἶδομεν . . . ἐμβαλλόντα δαίμονια, καὶ ἐκώλυμεν* (sic quoque apud Lucam in hoc codice legitur loco *ἐκώλυσαμεν*) *αὐτόν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν.* Postea vero *li-*
bra-

brarii plerique in locum του μεθ' ημων substituerunt usitatus ημων, id quod non in Marci tantum textu evenit, sed in ipso adeo Luca similiter tentatum fuit in codicibus F. 23. 69. aliisque. Sed ἀκολουθῶς Evangelistae hic scripserunt ἀκολουθεῖ ημιν. Nam discipuli non hoc volunt: iste non sectatur nos, sed hoc potius: non nobiscum sectatur te. Quae omnia curate secum reputare qui volet, largietur nobis, valde probabile esse, neutram istarum ῥησεων profectam esse a Marco. At objicies fortassis, illam breviloquentiam quam Marco hic vindicare conati sumus, parum videri consentaneam scribendi generi huic viro proprio: solere enim eum, quae narrare decreverit, copioso sermone persequi ac quantum fieri potest plenissime describere, nec περιστάσεις ab aliis commemoratas negligere, sed novas potius addere. Nos quidem scite haec observata esse, ultro concedimus, et hanc ipsam ob causam cum nemine decertaturi sumus, qui alterutrum suspectarum ῥησεων in textu servare malit. Iam vero si optio detur, utra eliminanda, utra retinenda sit, equidem praetulerim posteriorem ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ημιν priori ὅς οὐκ ἀκολουθεῖ ημιν. Textus enim sic constitutus optime ad Lucam consonaret, cujus vestigiis Marcum in hac narrationis particula inhaesisse, nullus dubito.

Ibid. in multis legitur ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου, quod vel e comm 37 et 39 invecum vel e Luca huc traductum est. Alii consentiunt in vulgo receptum ἐν τῷ ὀνόματι σου, quae formula in aliis locis per-

mu-

multis reperitur. Sed plerique absque alterutra praepositione exhibent tantum το ἐνοματι σου. Hoc probamus, quamvis sola fere constantinopolitanorum suffragia id tueantur. Etenim nulla aderat causa, cur ἐν vel ἐπὶ, si Marcus alterutrum scripserat, delendum cuiuspiam potnerit videri. Nec ab hac sententia ferenda absterret nos alexandrinarum et occidentalium, vulgari et usitationi ἐν faventium, auctoritas. Quantumvis enim magni hos faciamus, a vitiis tamen, siue alterutri recensitioni propriis siue utrique communibus, neutiquam prorsus immunes eos esse probe scimus.

VI. 40. quamvis iterum dissentientibus alexandrinis, at tamen concordantibus inter se occidentalibus et vetustioribus byzantinis, legendum esse putamus καὶ ὑμῶν ὑπερ ὑμῶν. Nam si fortuito graecorum librorum errore ὑμῶν et ἡμῶν bis permutata fuisset sumas, maximum ad tollendas de primitiva lectione dubitationes pondus habere debent veteres versiones, quae magno consensu (si armenicam et philoxenianam marginem excipias) bis exhibent ὑμῶν. Sin vero dedita opera textum immutatum esse ponas, tunc quoque potior erit lectio ὑμῶν. Nam primo simile proverbium est illud: qui non est contra nos, est pro nobis. Ejusmodi autem verberba prima persona saepius quam secunda enunciarī solent. Hoc fallere potuit librarios, qui saepe forsitan in rebus ad se pertinentibus hac ipsa sententia, vel etiam altera huic opposita et doctrinae Christi adversa: qui non est pro nobis, contra nos est, uti fuissent. Deinde comma praecedens

videns fraudi esse potuit nonnullis. Ibi Iesus de se locutus erat et primae personae pronomen bis usurpaverat. Offendere igitur poterat subitaneus ad secundam personam transitus aures fastidiosiores. Denique apud Lucam, quamquam ibi etiam ὑμων habeant editiones vulgares et codices permulti, sine omni tamen dubio legendum est ὑμων, quod non solum vetustiores et praestantiores libri obtinentur, sed ipsa adeo orationis connexio defendit. Nam nulla interposita alia sententia cohaerent: μη κωλυετε· ὅς γὰρ οὐκ ἐστὶ κατ' ὑμων, ὑπὲρ ὑμων ἐστίν. Atqui si Lucas sic scripsit, apud Marcum quoque sic legendum esse, credibile est. Hunc enim illius vestigia premere commate 58, supra monuimus. Versu quidem 39 e sua penu promit nonnulla sibi peculiariora; sed jam in commate 40 ad ducem suum, Lucam, redit, eumque κατὰ πόδα sequitur.

VI. 41. Loco vulgo recepti ἐν τῷ ὀνόματι μου, ὅτι χριστοῦ ἐστε, legendum esse censemus, ἐν ὀνόματι ὅτι χριστοῦ ἐστε, eo nomine quod s. propterea quod Messiae affectae estis. Locutionem hebraizantem, quam non intelligerent, librarii graeci mutarunt in notissimum illud et persaepe in Evangeliiis obvium ἐν τῷ ὀνόματι μου. Sed Syrus et Arabs, quorum testimonium in hac iudicanda graecorum codicum discrepantia maximi momenti est, genuinam lectionem, cuius sensum facillime perspiciebant, servarunt. Quin, ne Matthaeus quidem in recitanda cap. 9, 42 hac ipsa, de qua disputamus, sententia usus est illo: ἐν τῷ ὀνό-

ὀνοματι μου, sed scripsit: εἰς ὄνομα (i. q. ἐν ὀνοματι) μαθητου, cui simillimum est nostrum ἐν ὀνοματι ὅτι (μαθηται) χριστου ἐστε. Praeterea si Marcus verbis id exprimere voluisset quod vulgaris lectio ei tribuit, usurpasset potius formulam ἐπὶ τῷ ὀνοματι μου ut vl. 37 et 39 ac cap. 13, 6. vel δια το ὄνομα μου ut cap. 13, 13. quam ἐν τῷ ὀνοματι μου, quae posterior phrasis nusquam apud Marcum reperitur nisi cap. 16, 17. in Evangelii clausula, de cuius authenticia non sine causa dubitatur. Legitur quidem capite etiam 11, 9. εὐλογημενος ὁ ἐρχομενος ἐν ὀνοματι κυρίου: sed solemnis haec acclamatio admodum dissimilis est nostrae phrasi. Porro, tritissimum illud ἐν τῷ ὀνοματι μου nemini obscurum videri, nec quemquam offendere aut ad interpolandam textum incitare poterat; contra vero minus usitatum ἐν ὀνοματι ὅτι ad tentandam emendationem librariorum provocabat. Tandem satis patet, quomodo vulgaris lectio sensum exorta sit. Nempe primum additum fuit μου tantum, *) quod omnes paene codices, ne occidentalibus quidem exceptis, invaluit; multo demum post accessit etiam in libris nonnullis, sed paucis, articulus τῷ.

VL. 42 vel λιθος ὄνικος e Matth. 18, 6. vel λιθος μυλικος e Luc. 17, 2. ubi vetusti quidam libri sic legunt, tractatum huc fuit. Sed mirum

*) Armenus cum ἐν ὀνοματι simpliciter positum in textu quo utebatur reperiret, vertit: in nomine hoc; id quod lectionem a nobis defensam confirmat.

caniturum est profecto, eosdem fere codices, qui apud Lucam *μυλκος* habent loco vulgaris *ἐνικος*, apud Marcum pro vulgo recepto *μυλκος* exhibere *ἐνικος*. Itaque utroque loco arbitrariae esse videntur istae vocum permutationes. Quae cum ita sint, satius esse putamus, plurimorum hic sequi codicem auctoritatem.

VI. 43 et 45 post verba *εἰς τὴν γενναν* legitur *εἰς το πῦρ το ἀσβεστον*. Sed hoc ε. τ. πῦρ τ. ἀσβ. comm. 43 a paucis, comm. 45 ab aliquanto pluribus omittitur. Facile quisque intelligit, alterutro loco id potuisse addi, quo alterum comma similiter alteri redderetur; sed deleri etiam potuisse, ut ne verborum eorundem repetitione molestia crearetur lectoribus. Cum vero neutro loco sat multi plurium familiarum codices in omissionem consentiant, et tota haec pericopa ita comparata sit, ut in singulis ejus partibus vix breviloquentia, sed multo magis copiosae orationis redundantia expectari queat, nos quidem commate utroque verba illa fervare malimus. Si qui tamen sint, qui ea semel tantum legenda existiment, suaserimus, ut comm. 43 intacta maneant, et comm. 45 configantur. Nam posteriore loco in pluribus quam priore libris ac versionibus omissa sunt, ac proniores erant librarii ad repetenda commate 45 quae paulo ante scripserant et recenti memoria tenerent, quam ad praeoccupanda commate jam 43, quae pluribus demum interjectis *-στιχοις* sequerentur. — Versu 47 universa orationis structura simillima est commatum

tum 43 et 45 conformationi. Sed h. l. post *εἰς τὴν γέννησιν* non legitur *εἰς τὸ πνε το ἀσβεστον*, sed *τοῦ πνεος*. Solus codex F vl. 47 exhibet *εἰς τὴν γέννησιν, το πνε το ἀσβεστον*, quod mirum sane est, quia idem hic codex vl. 43 et 45, repudiata caeterorum librorum omnium lectione, hoc ipsum *τοῦ πνεος*, quod versu 47 spernit, his inculcaverat. Nisi vero omnia nos fallunt, mere arbitrariae hae sunt mutationes nec ad certam aliquam normam conformatae. Majoris autem momenti hoc nobis esse videtur, quod illud *τοῦ πνεος* deest in Occidentalium et Alexandrinorum nonnullorum libris; quin ultro concedimus, facile id e Matthaeo huc immigrare potuisse. At nihilo tamen secius ingenue fatemur, nondum liquere, quid Marcus scripserit. Etenim tam singularis est hujus pericopae (vl. 43—50) conditio et omnium ejus partium symmetria, ut in recensendo ejus textu criticus admodum caute ac modeste versari debeat. — Hanc ipsam ob causam in medio relinquimus, quid statuendum sit de commatibus 44. 46 et 43 ubi eadem sententia iisdem verbis ter repetita legitur. Ultimo quidem loco genuinam eam esse, nemo dubitat. Verum commata 44 et 46 omissa fuere ab alexandrinis; at solis.

Versus 49 cum criticos tum interpretes valde exercuit. Occidentales omittunt prius hemistichium, Alexandrini nonnulli posterius: illi, saltu facto a *πας* ad *πας*, hi ob *ὁμοιοτελευτον*. Itaque utrumque commatis membrum servandum est. Quod vero ad singula verba attinet, nec codices cum

Partic. II.

K

ver-

versionibus, nec doctorum virorum conjecturae quidquam offerunt, quod bonae frugis et ad dispellendam loci obscuritatem idoneum sit. Ex nostra quidem sententia, nullae hic sunt critici partes, sed interpret ingeniose dicta ingeniose declarare debet.

Cap. X. 1 legimus ἐρχεται εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας δια τοῦ περὶ τοῦ Ἰορδάνου. Etsi vero ex Occidentalium potissimum familia nonnulli omiserunt vocabula δια τοῦ, et Alexandrini in eorum locum substituerunt καὶ, tamen, in hac recensitionum antiquissimarum cum inter se tum a vulgari textu dissensione, receptam lectionem servandam esse censemus. Omissioni occasionem praebuit locus Matthaei, cap. 19, 1. nostro respondens; mutatio autem vocularum δια τοῦ in καὶ consulto facta fuit ab iis, qui ex Ioannis narratione cap. 10, 22 et 40. noverant, Iesum neutiquam *per* Peraeam venisse in Iudaeam, sed potius primo versatum esse in Iudaea, atque hinc deinceps concessisse in Peraeam. Marcus vero, itinerum istorum seriem non satis accurate callens, subobscura Matthaei verba: ἦλθεν εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας περὶ τοῦ Ἰορδάνου, sic intelligi et clarius enuntiari posse existimavit ἐρχεται εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἰουδαίας ΔΙΑ τοῦ περὶ τ. Ἰ. Recte de hoc loco iudicasse nobis videtur S. Rev. Paulus in commentar. tom. 2. p. 778 sq. edit. 2.

VI. 6 in αὐτοῖς ὅσους facile excidit ὁ Θεός, praesertim cum nec Matthaeus id habeat.

VI.

Vf. 12 lectio Occidentalium: *ἐὰν γυνή ἐξελεθῇ ἀπο
 του ἀνδρος καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ* exorta est e studio
 mitigandi phrasin duriolem et parum, ut vide-
 batur, adaptatam rei: ἡ γυνή ἀπολυεῖ τον ἀνδρα.
 Maritus quidem ἀπολυεῖ uxorem, sed uxor, dis-
 cedens a marito eumque temere deferens, vix
 putabatur recte dici posse ἀπολυεῖ τον ἀνδρα. In
 hoc omnes, ni fallimur, facile consentient. Ve-
 rum id valde est mirum, pro *ἐὰν γυνή ἀπολυσῇ τον
 ἀνδρα αὐτῆς καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ* priscos Alexandrinos
 habuisse *ἐὰν αὕτη* (scil. γυνή) ἀπολυσασα τον ἀνδρα
 αὐτῆς γαμησῇ ἄλλον. Cum enim prius illud optime
 conveniat structuræ verborum commatis proxime
 antecedentis, *ἐὰν ἀπολυσῇ την γυναῖκα αὐτοῦ καὶ
 γαμ.* ἄλλ. nemo facile dixerit, qua re permotus
 quisquam vf. 12 ἀπολυσῇ καὶ transmutarit in ἀπο-
 λυσασα. Contra vero si ponas, ἀπολυσασα fuisse
 lectionem antiquiorem, pronum est ad intelligen-
 dum, ἀπολυσῇ καὶ tractum huc fuisse e com-
 mate 11. Id autem si sumas, et animum simul ad-
 vertas ad Alexandrinorum inter se dissonantiam,
 quorum potiores et antiquiores αὕτη, nonnulli
 vero γυνή exhibent, vix te continebis, quo minus
 suspicioni indulgeas, glossemate auctum hic esse
 Marci textum. Certe in verbis: *μοιχαται ἐπ’
 αὐτὴν καὶ ἐὰν* (scil. αὕτη seu γυνή, nempe ἀπολυ-
 σασα τον ἀνδρα αὐτῆς) *γαμηθῇ ἄλλῳ, μοιχαται,*
 quæ uncis inclusimus, glossema redolere viden-
 tur; quo admissio, facile esset ad conjectandum,
 etiam Occidentalium istud γυνή ἐξελεθῇ ἀπο του
 ἀνδρος καὶ similiter esse glossema, ad supplendum
 quod in textu deesse putaretur excogitatum. Utut

K 2

autem

autem veri quadam specie conjectura haec non desinitur, duo tamen sunt, quae ei officiant. Nam primo oratio tam abrupta et elliptica: *ἐάν* (subintellige: uxor temerario ausu maritum deferens) *γαμηθῇ ἄλλῳ, μοιχᾶται*, Marci stilo parum est conveniens; neque enim de muliere maritum deferente, sed de uxore a marito deserta sermo fuerat in proxime praecedentibus. Deinde, si ellipsin illam statuere velis, nostro jure miramur, quid sit quod nemini in mentem venerit, explere eam e proximo commate sic: *ἐάν (ἡ ἀπολελυμένη) γαμηθῇ ἄλλῳ, μοιχᾶται*. Sed hujusmodi supplementum, omnium simplicissimum et ultro quasi sese offerens, nullus glossatorum arripuit. Itaque curatius ponderatis omnibus, evanescit fere illa suspicio, glossema in textum irrepisse. Iam vero si nihil in textu vulgari jugules, lubenter etiam concedes, lectionem receptam *ἐάν γυνὴ ἀπολυσῇ τὸν ἄνδρα αὐτῆς καὶ* haud immerito praeferrī alteri *ἐάν γυνὴ ἀπολυσάσα τὸν ἄνδρα αὐτῆς*. Nam si primitus scriptum fuisset *ἀπολυσάσα*, credibile est, Occidentales in sua verborum illorum metaphrasi similiter usurpaturos fuisse participium *ἐξελθούσα*. Atqui hi scripserunt *ἐξελθῇ καὶ*. Invenisse igitur videntur in istius temporis libris *ἀπολυσῇ καὶ*.

VI. 21 τοῖς ante πτωχοῖς dubium quidem est, neque tamen inducendum. Tuentur id Occidentales et Alexandrini praestantiores; plerique vero Byzantini jugulasse videntur, vel quia Matthaeum et Lucam τὸν ἄρθρον omisisse cernerent, vel quia Iesum

sum indefinite, non de certis quibusdam pauperibus, locutum esse animadverterent. — Ibid. ἀγας τον σταυρον, licet a vetustioribus Alexandrinis abfit et in aliis nonnullis locum suum mutet, ideoque admodum suspectum sit, servandum tamen putamus in textu. Negligi a quibusdam potuit, qui nec apud Matthaeum neque apud Lucam verba ista inveniri observassent. Sed Marcus ex aliis similis argumenti locis (v. c. Marc. 8, 34 cum locc. parall.) ad illustrandum sensum verborum antecedentium ἀκολουθει μοι, ut ipse quidem ea intelligeret, adjicere haec potuit illis, quae Matthaeus et Lucas de responsione Iesu juveni diviti data retulissent.

Vf. 25 codices paene omnes in fine commatis apud tres Evangelistas habent εἰσελθειν. Sed in medio versu magna est librorum cum Matthaei tum Lucae tum etiam Marci dissonantia, aliis εἰσελθειν aliis διελθειν exhibentibus. Matthaeo quidem (in commentariolo nostro ad Matth. 19, 24.) vindicandum esse putavimus εἰσελθειν. Apud Marcum vero libri non solum manu scripti sed typis etiam excusi adeo inter se dissident, ut crisis valde sit lubrica. Constantinopolitani plerique et perpauci ex aliis oriundi familiis legerunt εἰσελθειν; sed unanimi fere consensu Alexandrini et Occidentales tuentur διελθειν. Atque hoc praetulerim, partim propter testium inter se concinentium auctoritatem, partim quia ex hac ipsa nostri loci primitiva lectione vox διελθειν in codices nonnullos Matthaei et Lucae immigrasse videtur, partim quia vero est simile, noluisse Marcum heic quoque
ite-

iterare verbum εἰσελθεῖν, quod jam vl. 25 et 24 his usurpaverat et mox in fine commatis repetiturus erat. Ad variandam hoc modo orationem ipsa praepositio δια proxime antecedens eum alliebat.

Vl. 28. Voculae καί, ante ἡρξάτο, omissionem nequaquam ex Evangelitariis, novum anagnosma ab hoc commate incipientibus, derivare licet. Damnant enim istud καί uno velut ore codices omnium vetustissimi, solo D excepto; nam L hiat, K verò, cum aliis non paucis, particulam quae apparenter deesset supplere tentavit, inculcato δε. Incredibile autem est, *vetustos* libros omnes e *Lectionariis* esse corruptos, *recentiores* vero nullam ex isto contagio contraxisse labem. Nostro quidem iudicio, Marcus nec hujus neque sequentis commatis initio ulla usus est particula. Hinc alii alias intruserunt, ut singulae narrationis partes aptius cohaerent.

Vl. 29. De omissione vocum ἡ γυναικα confer quae notavimus ad Matth. 19, 29.

Vl. 35. Loco λεγοντες codex cantabrigiensis et Origenes (Opp. tom. 3. p. 713) habent καί λεγουσι. Sed in variandis hujus generis formulis, quibus mutatis sensus ne minimum quidem mutatur, tanta licentia usi sunt veteres, ut tutissimum sit, plurimorum codicum sequi auctoritatem, nisi aliae accedant rationes quae paucorum sed vetustorum librorum lectionem alteri praeferendam esse doceant. Idem dicendum est de αὐτῷ, a nonnullis addito post λεγοντες; seu καί λεγουσι.

Vl.

Vl. 36. E lectione ob omisſum *ἡν* paullo duriore et paene ambigua: *τι θελετε ποιησω ὑμιν*, caeterae omnes exortae videntur. Hinc effingere potuerunt nonnulli *τι ποιησω ὑμιν*, alii *τι θελετε ἡν ποιησω ὑμιν*, plerique *τι θελετε ποιησαι με ὑμιν*. Probabile igitur eſt, iſtam lectionem, quamquam in paucis tantum libris ſuperſitem, eſſe primitivam. Eadem plane phraſis iterum occurrit comm. 51.

Vl. 58 auctorem noſtrum *ἡ το βαπτισμα* (non *και το βαπτ.*) ſcripſiſſe, vix dubitamus. Nam qui Matthaeum e Marco interpolarunt, (vide commentarium noſtrum in Matth. 20, 22) in libris ſuis invenerant *ἡ*. Antiquiſſimi enim inter eos Matthaei codices, qui iſtud additamentum e Marco petiſſe in textum admiferunt, exhibent *ἡ*, licet in vulgaribus editionibus apud Matthaeum aequae atque apud Marcum legatur *και*. Itaque Alexandrinorum et Occidentalium, noſtro loco *ἡ* habentium, teſtimonium confirmant libri, qui praeflo fuerant interpolatoribus Matthaei, hoc eſt libri, actate cunctos nunc ſuperſtites longe ſuperantes.

Vl. 46. Pro *ἐρχονται* Occidentales et Origenes (Opp. tom. 3. p. 735 et 752) legerunt *ἐρχεται*, decepti, ni fallimur, verbis ſequentibus *ἐκπορευομενου αὐτου*, ſingulari numero enuntiatis. — Mox iterum Occidentales et Origenes, (ibid.) aſſentiente h. l. etiam Gotho, *ἐκείθεν* poſuerunt pro *ἀπο ἱερικω*. Prorſus repudianda videri poſſit iſta lectio, velut orta e praepoſtero ſtudio vitandae cacophoniae in verbis *ἐρχονται εἰς ἱερικω· και ἐκπορευομενου αὐτου ἀπο ἱερικω*. Verum re ex
omni

omni parte considerata, istud ἐκείθεν non penitus damnare audemus. Nimirum Evangelitaria a verbo ἐκπορευομένου novum inchoant anagnosma. Iam si ponas, Origenianam illam lectionem ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκείθεν esse genuinam, oppido patet, in Evangelistariis necessario mutari eam debuisse in ἐκπορευομένου τοῦ Ἰησοῦ ἀπο Ἰεριχῶ. Atqui potest saltem e Lectionariis prognatum esse vulgare illud ἀπο Ἰεριχῶ. Quid? quod inde ortum id esse confidenter pronuntiaturi essemus, dummodo Alexandrinorum unus et alter repertus fuisset ab Origenis stans partibus. Sed ab Alexandrinis hoc commate bis, uti etiam vñ. 35, deflexit Origenes ad Occidentales, quae de re mox ad cap. XI. 1. 2. et 3 plura monebimus. — Ibid. plerique codices addentes ὁ ante νόος, omittunt id ante τυφλός, et versa vice. Si bis τὸν ἄρθερον Marcum adposuisse sumas, facillime intelliges, quid sit, quamobrem alii priorē alii posteriore loco eum deleverint.

Vñ. 50. ἀναπηδήσας, quod verbum in nonnullis libris et versionibus bonis ac vetustis reperitur, nil est nisi glossema augendae emphasi et pingendae vividioribus coloribus alacritati hominis coeci, iubente Domino celerrime surgentis, (ἀναστάντος;) destinatum. Hinc Origenes in excitando hoc loco semel utrumque verbum coniunxit, ἀνεπηδήσε καὶ ἀνέστη.

Vñ. 52 hand scimus, an Syrus primitivam servavit lectionem, καὶ ἡκολούθει ἐν τῇ ὁδῷ. Post ἡκολούθησεν alii addiderunt αὐτῷ alii τῷ Ἰησοῦ, quorum istud

istud antiquius, (ideoque praefendum alteri,) hoc recentius esse, et res ipsa et testium vel illi vel huic lectioni patrocinantium aetas docent. Forſitan Origenes quoque, mox αὐτῶ mox τῶ Ἰησοῦ ſupplens, neutrum iſtorum additamento- rum in ſuo codice invenit.

Cap. XI. 1. Loco εἰς Ἱερουσαλὴμ, εἰς Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν, non ſolum Cantabrigienſis codex cum vetere verſione latina ſeu Itala, ſed Origenes etiam in commentar. in Matth. (Operum tomo 5. p. 737 et 743.) bis exhibet εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ εἰς Βηθανίαν. Quin diſertis verbis (ibidem) teſtatur, apud Mar- cum legi Βηθανίαν, apud Matthaeum Βηθφαγὴν, apud Lucam autem Βηθφαγὴ καὶ Βηθανίαν. Ve- rum idem Origenes in commentar. in Ioann. (Opp. tom. 4. p. 181.) plane conſentit cum lectione vul- gari. Duplex igitur hic notari meretur diſſenſus: primo, Origenis (h. l. cum ſolis Occidentalibus concordantis) diſſenſus ab omnibus alexandrinis cum libris tum interpretibus, quippe qui concinunt cum textu recepto; ſecundo, commentario- rum Origenianorum in Matthaeum diſſenſus in excitando noſtro loco a commentariis in Ioannem. Sed e qualibuſcunque hiſ triciſ facile te expedire, et ad difficiliſ huius loci criſin viam parare tibi poteris, ſi animadvertas, Origenem, quum in commentario ſuo in Matthaeum locum noſtrum tractaret, occidentali uſum fuiſſe Marci codice, perſimili noſtro D, quum vero in commentario ſuo in Ioannem locum Marc. 11, 1 — 12 excita- ret, uſurpaſſe librum ad alexandrinam recenſionem per-

pertinentem, huiusque textum, satis a vulgari discrepantem et cum BCL mirifice concordantem, paene ad verbum singulasque literas exscripsisse. Quod cum ita sit, ut alibi evidenter demonstrabimus, (vid. mox dicenda ad vl. 3.) consequitur, nostro loco lectionem *εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ εἰς Βηθάνων* unice niti occidentalium testium fide. Sed hanc ipsam ob causam hand immerito suspecta nobis est. Orta videtur e saltu a *ΒΗΘΦΑΝ* ad *ΒΗΘΑΝΩΝ* facto. Postquam sic erratum fuerat, nonnemo, ad faciliorem reddendum sensum, ante *εἰς* posterius *καὶ* inculcavit.

Vl. 2. *Οὕτω* quod in Origenis commentario in Iohannem ter legitur, (Opp. Tom. 4. p. 181. et 194.) ex Alexandrinis in nonnullos alios propagatum fuit; occidentales autem primitus id non agnoverunt, unde nec in codice D legitur neque excitatum ab Origene fuit eo commentarii in Matthaeum loco, (Opp. tom. 3. p. 744.) quo, ut monuimus, occidentalis recensione libri secutus est. Atque cum stabilem sedem in textu non habeat, ac codices inter *οὕτω* et *οὕδετω* et *πῶποτε* (quod Lucae est) fluctuent, arbitrariis ista omnia accensimus additamenti, quibus quantum possent definite significare voluerint librarii, ad illum usque diem neminem umquam mortalium *πῶλον* istum conscendisse.

1b. *ἀρσαντες αὐτον ἀγαγετε* facillime e Matthaeo aut Luca huc transferri potuit. Primitivam Marci lec-

lectionem Alexandrini servasse videntur: *λυσάτε αὐτόν καὶ φέρετε*, quam olim apud Occidentales etiam obtinuisse, conijcere licet quodammodo e versionibus itala et vulgata. Praeterea Marcus frequentare solet vocabulum *φέρειν*, ubi *adducendi* notionem exprimere vult, e. gr. cap. 1, 32. 7, 32. 8, 22. 9, 17. 19. 20, 15, 22. Contra vero *ἀγειν* hac significatione apud Nostrum, excepto comm. 7. proxime sequente *), legere me non memini; nam cap. 13, 11. non est *adducere*, sed *ad iudicem ducere*, *in ius rapere*, quae vocabuli *ἀγειν* vis sat nota est,

VI, 3. Etsi perantiqui familiae utriusque vetustae codices exhibent: *εἶπατε ὅτι ὁ κυριος αὐτοῦ (τοῦ πωλοῦ) χρεῖαν ἔχει καὶ εὐθὺς αὐτὸν ἀποστελλεῖ πάλιν* ὥδε, tamen voculam *πάλιν* glossema esse putamus, ad tollendam sermonis ambiguitatem intrusum. Lectores monere sic volebat glossematiz auctor, *καὶ εὐθὺς αὐτὸν ἀποστελλεῖ* ὥδε nequaquam verba esse Iesu discipulis praedicentis, possessorem asini hunc statim esse missurum, ut primum certior factus esset *ὅτι ὁ κυριος χρεῖαν αὐτοῦ ἔχει*, sed verba illa partem esse mandati, quo discipuli juberentur renuntiare possessori animalis, Iesum eo nunc quidem opus habere, verum actutum id esse restitutum, et curaturum ut eundem in locum mox reducat, unde ipsi nunc abi-

*) Sed isto etiam loco pro *ἡγῶν* codices BL et Orig. habent *φέρων*, quod praefendum esse, vix dubitamus.

abigere id vellent. Sensum hunc non improbanus; glossema autem *παλιν* minime admittendum censemus. In nulla id reperitur versione antiqua, si a quibusdam Italiae libris discedas. Imo ne in alexandrina quidem recensione primitus id extitisse videtur, quamvis in codices BC et L irrepperit. Etenim Origenes in comment. in Joannem, ubi ex alexandrino, ut docuimus, libro duodecim priora nostri capitis commata integra curate transcripsit, *παλιν* omisit; contra vero in comment. in Matthaeum, ubi, nostrum locum obiter tractans codice usus est ad occidentalium familiam pertinente, bis το· *παλιν* laudavit. Itaque prius in occidentali quam in alexandrina recensione illud *παλιν* lectum fuisse crediderim, et haud inepte forsitan dixeris, Alexandrinos Origenes posteriores ex Occidentalibus h. l. esse interpolatos. Sed conjicient fortasse nonnulli, glossematis hujus auctorem ipsum esse Origenem, e cujus commentariis in exemplaria inductum id sit cum Occidentalium tum Alexandrinorum. Nec omni destituitur suspicio ista veri specie. Nam 1. in utroque commentario, sive *παλιν* legat sive omittat Origenes, constanter verbum ἀποστειναι non ad abinae dominum sed ad Jesum refert; hunc igitur sermonis sensum, ab ipso pro vero habitum, nullo modo tutius extra dubitationem ponere potuisset, quam contextui *παλιν* intercalando. Deinde 2. in ipso adeo commentario in Matthaeum, ubi Origenes bis (Opp. tom. 3. pag. 722 et 740) locum nostrum τω· *παλιν* auctum excitat, semel tamen (pag. 737.) particulam illam reticet;

ex

ex quo colligi posse videtur, *παλιν* arbitrarium fuisse additamentum, ab Origene pro lubitu mox textui adjectum mox omisum, neutiquam autem reperisse jam Origenem voculam hanc in libris sui temporis occidentalibus. Verum enim vero re curatius expensa apparebit, neutrum illorum argumentorum probare id, cuius causa ambo proferuntur. Etenim prius illud nil nisi hoc docet, *potuisse* Origenem additamenti auctorem esse, sed inde cogi nequit, *vere* ab eo, nec ab alio quoquam antiquiore commentatore, interpretationem hanc una cum glossemate fuisse excogitatum. Posteriori autem argumento probandi vim inesse ideo negamus, quia illo commentarii in Matthaeum loco (tom. 3. pag. 737.) quo *παλιν* omisum fuit, non integer Marci contextus recitatur, sed prima tantum et ultima pericopae vl. 1 — 3 verba laudantur, hoc modo: „και οτε ἐγγιζουσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ εἰς Βηθάνιαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν κ. τ. ε. ἕως τοῦ· καὶ εὐθὺς αὐτὸν ἀποστέλει.” In huiusmodi autem Scripturae sacrae allegationibus, ubi tantum initium et finis loci alicujus recitantur, nec auctores neque librarios singula verba curatissime e suo exemplari transcripisse, norunt omnes qui Patrum et nominatim Origenis commentarios diligenter tractarunt. Atque hoc etiam loco rem sic se habere, abunde inde patet, quod post *παλιν* vocula etiam *ὥδε* neglecta est, quam Origenes alibi semper (nempe ter) servavit. Praeterea autem suspicionis contra Origenem motae, sed nullo fundamento firmo innixae, vanitas inde elucescit, quod parallelum Matthaei locum (cap.

21, 3) septies excitavit, sed verbis εὐθεως δε ἀποστέλλει αὐτούς nunquam addidit controversum illud παλιν. Nam si necessariam esse putavit hancce voculam ad definiendum verum verborum illorum sensum, quid quaeso causae fuit, cur eam nunquam Matthaeo, sed solum Marco obtruderet? Omnia vero plana esse et optime inter se consentire deprehendes, dummodo nobiscum statuas, occidentales Marci codices ante medium seculum tertium glossemate isto jam fuisse locupletatos, et tali codice ad occidentalem familiam pertinente usum esse Origenem, cum, conscribens commentarium in Matthaeum, parallelos locos laudaret; contra vero, exaranti tomos in Joannem, praeflo fuisse exemplar Marci ex alexandrina familia prognatum *).

VI. 4. τον vulgare ante πωλον vel ortum est e praecedente syllaba γον, vel consulto insertum a sciolo librario, ut lectores ablegarentur ad comma 2. et moneantur, πωλον a discipulis inventum fuisse illum

*) Hancce in duos ab Origene adhibitos Marci codices animadversionem cum verissimam tum longe maximi momenti esse ad rem criticam Novi Testamenti universam, nominatim ad vindicandum discrimen, quod inter alexandrinam et occidentalem recensionem intercedit, et ad evincendam utriusque recensionis antiquitatem, ad tertij saltem seculi initia assurgentem, abunde a nobis comprobatum esse confidimus in *Meletemate de vetustis Novi Test. recensionibus*, quod praemisimus huic commentarii nostri critici fasciculo secundo.

illum ipsum, de quo Iesus locutus esset. Alexandrini et Occidentales cum antiquioribus Byzantinorum libris id respuunt, nec exitit in *utroque* Marcicodice Origeniano. Semel quidem Origenes (tom. 4. pag. 192. B.) scripsit *τον πωλον*, sed sententiae nostrae hoc non obstat. Nam illo loco non integrum Marci textum exhibere voluit, sed unice id egit, ut allegoricum sensum, quem sub narratione de pullo latere dixisset, confirmaret verbis Marci, tradentis, *πρὸς θυραν ἐξω ἐπὶ τοῦ ἀμφοδου* alligatum eum fuisse.

VI. 6. *εἶπεν*, quod Alexandrini adslipulante Origene habent, genuinum esse videtur. Propter antecedens proxime *εἶπον*, ad vitandam *κακοφωνίαν*, alii substituerunt *ἐνετείλατο*, alii *εἰρήκει*.

VI. 7. ex auctoritate codicum utriusque familiae et Origenis legendum omnino est *ἐπιβαλλουσιν*, quod optime etiam convenit contextui, si commatis initio *φέρουσι* (aut etiam *ἄγουσι*) restituas pro *ἡγαγον*. Vide paullo ante notam ad comm. 2.

VI. 8. De lectione *ἄγρων* loco *δενδρων* confer quae disputavit Ven. PAULUS in commentar. ad h. l. Cum Marcus *κλαδους* Matthaei in *στοιβαδας* s. *στιβαδας* (quibus non solum arborum rami sed gramen etiam, folia, flores et alia extruendo strato idonea significantur,) mutarit, vero non est dissimile, eum etiam pro *δενδροις* (quae e Matthaeo facile in vulgares Marci codices transplantari potuerunt) substituisse *ἄγρους*, unde *στοιβαδες* *decerpi*

cerpi poterant. Solebat sane Marcus quae suis lectoribus in Matthaei narratione non satis perspicua esse censeret, additamento quodam aut levi phraeos immutatione clariora et extricatiore reddere. Atqui arborum rami in viam projecti impedire videri poterant equitantem. Quid igitur mirum, Marcum (testibus Alexandrinis et Origene) scribere maluisse, *στιβαδας ἐν τῶν ἄγρων* per viam fuisse sparsas, quippe quod cuius lectori planum nulla difficultate obstructum esset.

Vf. 10. in omittendis verbis ἐν ὀνόματι κυρίου consensunt omnes Alexandrini et Occidentales ac nominatim Origenis codex *uterque*, una cum versionibus veteribus paene omnibus. Repetierunt id librarii negligentes e commate antecedente. Recte quidem dicitur βασιλεὺς ἐρχομενός ἐν ὀνόματι κυρίου, sed parum commode dixeris quod in vulgari textu legitur: ἡ ἐρχομενὴ βασιλεία ἐν ὀνόματι κυρίου τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαυὶδ, nisi fortasse κυρίου (quasi βασιλεὺς) referre velis ad Davidem. Sed ne sic quidem sensus esset sat expeditus, nec interpretationem hanc admittit membrorum parallelismus. Uti enim comm. 9. ἐν ὀνόματι κυρίου idem est ac ἐν ὀνόματι Θεοῦ, ex auctoritate Dei, sub divinis auspiciis, ita comm. 10. eadem phrasis eodem modo intelligi debet. Sensit hanc difficultatem translationis syriacae philoxenianae auctor, eique mederi voluit mutando verborum ordinem, scil. ἡ ἐρχομενὴ ἐν ὀνόματι κυρίου βασιλεία τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαυὶδ. Sed haec correctio, utut in se spectata satis ingeniosa, sola versionis illius aucto-

auctoritate defendi nullo modo potest. Ergo e
textu proscribenda sunt ista verba.

Vf. 11. ὁ Ἰησους perperam textui insertum fuit e le-
ctionariis libris, novum anagnosma ecclesiasticum
ab hoc commate incipientibus.

Vf. 13. Nec codices manuscripti, nec versiones vete-
res, neque Patrum sive graecorum sive latinorum
allegationes quicquam continent, quod verba ad-
modum vexata: οὐ γὰρ ἦν καιρος συνων spuria esse
aut vitium contraxisse innuat. Interpretis est, non
Critici, loco huic obscuro lucem asserre.

Vf. 20. Prorsus nescimus, quid clar. *Matthaei* sibi
velit, in animadversionibus suis ad h. l. vehemen-
tissime Origenem summae increpans negligentiae
in excitandis Scripturae S. locis, etiamsi auctorem
nominatim appellet ejusque locum de industria
tractet. Rem paucis accipe. Postquam Origenes
in comment. in Matth. narrationem Matthaei de
sicu infructuosa explicuisset et inter alia (Opp. tom.
3. p. 760. E. et 761. B.) notasset, secundum Mat-
thaeum τοὺς μαθητὰς mirantes dixisse, πῶς παρα-
χρημα ἐξηρανθη ἡ συκὴ, progreditur ad Marcum,
et primum (p. 762) uberius differit de comm.
13 et 14, deinde vero (p. 764) paucissimis et velut
in transcurso attingit comm. 20 et 21 his verbis:
ὁ κατὰ Μαρκιον Πέτρος (ergo non οἱ μαθηταὶ) ἰδὼν
τὴν συκὴν ἐξηραμμένην ἐν ῥίζῳ, εἶπε τῷ σωτηρι-
στοῦ ἡ σὴν ἦν κατηρασθὶ ἐξηρανθη. κατὰρας γὰρ
ῥίζα κ. τ. ε. Haec quomodo Viro clar. bilem

Partic. II.

L

po-

potuerint tantopere movere, ut continere se nequiret, quo minus eam non in Origenem solum, sed in recentiores etiam Criticos et novos, quos vocat, Theologos evomeret, mirum est profecto. Bonus saltem Origenes omni culpa hic vacat et, licet perperam dicatur *de industria* hunc locum tractasse, tamen diligentiam in se desiderari nequaquam passus est Nam 1. cuilibet comparanti Marcum cum Matthaeo duo occurrunt notanda; prius, Petro, non discipulis generatim, attribui a Marco verba, ἡ συνη ἐξηρανθη; alterum, sententiam a Iesu in ficum pronuntiatam, Petro iudice, fuisse καταραν. Utrumque hoc scite observavit Origenes. 2. Diligentissime e suo codice (nempe occidentali, ut docuimus,) descripsit verba; ἰδου, ἡ συνη ἢν καταρασω, ἐξηρανθη Nam ἰδου loco ἰδε, et ἐξηρανθη pro ἐξηρανται habet codex D, simillimus ei Marci exemplari, quod Origeni commentarium in Matthaeum exaranti ad manus fuit. 3. Nec minus diligenter verba ἰδων τὴν συνην ἐξηραμμενην ἐν δίζων, transcripta sunt. Etenim ἰδων (scil. Petrus) loco εἰδων (discipuli) orationis Origenianae series necessario postulabat. Tandem 4. reliqua, nempe: ὁ κατα τὸν Μαρκον, πετρος, ἰδων... εἶπε τῷ σωτηρι· ἰδου... non esse verba sacri contextus, sed Origenis ipsius, Marci narrationem in compendium redigentis, ultro in oculos primo intuitu incurrit cuique, quem Deus mente sana beavit in corpore sano. Cur ergo vapulat Origenes? quem multo diligentius, quam quidem exspectari poterat, in laudandis Novi Testamenti locis versatum esse, abunde vel sola

ea

ea docent, quae de duobus Marci exemplaribus, diverso tempore ab ipso adhibitis, adhuc disputavimus.

VL 31 et 32 occidentales sic laudant: διελογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς, λεγόντες· τί εἰπώμεν; ἔαν εἰπώμεν· ἐξ οὐρανοῦ· ἔρει· διὰτι οὐκ οὐκ ἐπιστευσατε αὐτῷ; ἔαν εἰπώμεν· ἐξ ἀνθρώπων· Φοβούμεθα τὸν λαὸν κ. τ. ε. Primo consideranda hic sunt verba τί εἰπώμεν; ante ἔαν εἰπώμεν prius. Fatemur, facile excidere ea potuisse, propter ὁμοιοτελευτον. Quin ultro largimur, valde adaptata ea esse universo sermonis contextui, et nativo colore depingere anxiam sacerdotum sollicitudinem, non habentium quod Jesu interroganti possent tuto respondere. Sed hanc ipsam ob causam vero admodum dissimile nobis videtur, haec talia verba propter ὁμοιοτελευτον excidisse ex omnibus omnino omnium librorum codicibus et omnium interpretum versionibus, *solis* exceptis occidentalibus. Notatu praeterea dignum est, codicem 69 habere quidem τί εἰπώμεν; sed omittere praecedens λεγόντες. Colligere inde licebit, istud τί εἰπώμεν; scholion fuisse marginale, (quasi indicem argumenti consultationis sacerdotum inter se deliberantium,) quod alii post λεγόντες in textum inculcarunt, alii in locum vocis λεγόντες substituerunt, opinati, ex ora emendandum esse textum. Deinde vero quod attinet ad comma 32, plures notandae sunt lectiones inter se differentes. 1) Ἀλλ' εἰπώμεν· ἐξ ἀνθρώπων· ἐφοβούντο τὸν λαόν. Sic (omisso ἔαν) habetur in graecis codicibus *plerisque*. Et posset omnino istud

εαν (quod tamen versiones expresse-
 runt) illatum videri e parallelis Matthaei et Marci
 locis. Verum conveniens haec lectio videtur nec
 proximo εφοβουντο, neque sequenti narrationi;
 nam sacerdotes non responderunt: εξ ανθρωπων,
 sed: ουκ οιδαμεν. Hinc 2) viri docti nonnulli inter-
 rogative enuntiare voluerunt: αλλ' ειπωμεν· εξ
 ανθρωπων; εφοβουντο τον λαον. Ita sensus qui-
 dem prodiret sat commodus, sed universa fermo-
 nis structura vix admittit (nisi nossem nos fallit sen-
 sus) interrogationem, per quam narrationis series
 magis adeo fieret contorta, quam est, vulgari posita
 lectione. 3) Έαν (seu 'Αλλ' εαν) ειπωμεν· εξ ανθρω-
 πων· φοβουμεθα τον λαον. Sic (consonanter textui
 Matthaei) legitur in codicibus graecis recensionem
 occidentalem exhibentibus et in versionibus tan-
 tum non omnibus, etiam alexandrinis. Verum co-
 dicum istorum antiquissimus (nempe D.) a prima
 manu habuit φοβουμεν, quod Iphalma prodit, li-
 brarium hanc vocis formam non invenisse in exem-
 plari, e quo apographum conficeret, sed proprio
 Marte, licet invita Minerva, monstrum illud ef-
 fluxisse. Versionum autem testimonium in diri-
 mendis hujus generis quaestionibus exigui mo-
 menti est, quia interpretes non id agere solent,
 ut singulorum vocabulorum grammaticas formas
 reddant, sed ut orationis sensum pro suae linguae
 ingenio expriment. Sic h. l. Syrus nec εφοβουντο
 neque φοβουμεθα, sed non inepte φοβος απο του
 λαου reddidit. Certe, si Marcus scripsisset φοβο-
 υμεθα, nemo in ejus locum substituisset εφοβουντο.
 Superest 4) lectio editionum vulgo receptarum:
 'Αλλ'

Ἄλλ' ἐν εἰπωμένῳ· ἐξ ἀνθρώπων· (subintellige: *quid fiet nobis?*) ἐφοβούντο τὸν λαόν. Atqui cum φοβόμεθα reprobandum omnino sit, et ἐν delerī vix queat, in hac lectione acquiescendum esse putamus, donec e reconditis adhuc thesauris nova lux olim fortasse loco nostro affulgeat.

CAP. XII. 4. λιθοβολήσαντες valde suspectum est.

Nam abest non solum a vetustis libris et versionibus utriusque familiae antiquioris, sed satis manifesta etiam est causa, cur nonnulli addendum id esse putarint. Nempe male eos habuit vocabulum minus usitatum ἐνεφάλαιωσαν. E proxime sequentibus: καὶ ἀπεστείλαν ἡτιμωμένον, intelligi quidem poterat, κεφαλαιὸν non denotare capite truncare seu ἀπεκεφαλίζειν; attamen, ne lectores minus attenti haerent in vocabulo alibi vix occurrente, addere placuit (quod Matthaeus suppeditabat) λιθοβολήσαντες, ut cuilibet statim patefieret, sensum esse: lapidum ictibus in capite eum vulnerarunt. — Ibid. mox legitur ἡτιμωμένον. Miratur cl. Matthaei, neminem offendisse in hoc vocabulo. Atqui offenderunt in eo plures librarii aut grammatici, quorum alii mutarant id in ἡτιμωμένον, alii loco ἀπεστείλαν ἡτιμωμένον scripserunt ἡτιμωσαν. Sed, cum iidem qui posteriore modo locum nostrum exhibent, careant quoque isto λιθοβολήσαντες, fieri etiam potuit, ut hi librarii ἐνεφάλαιωσαν synonymum esse putarent τοῦ ἀπεκεφαλίσαν, eamque ob causam, ne absurda narrasse videretur Marcus, repudiarent τοῦ ἀπεστείλαν ἡτιμωμένον et in hujus locum substi-

substituerent *ἡτιμασαν*. Utrumvis praeferas, intelliges, *ἡτιμωμενον* lectionem esse genuinam, temere repudiatam a BDL. 1. 28. 33. 91. 118 Copt. Vulg. Ital.

VI. 5. *παλιν* auctoritate testimonium ex utraque familia vetustiore oriundorum eo delemus confidentius, quod facillime repeti potuit e commate antecedente.

VI. 6. *αὐτου* post *ἀγαπητον* contra BCDL defendi potest canone critico, qui lectiones hebraismum redolentes caeteris praeferri iubet.

VI. 21 et 22. in verbis: *καὶ ὁ τρίτος ὡς αὐτως· καὶ ἔλαβον αὐτὴν οἱ ἑπτὰ, καὶ οὐκ ἀφηκαν σπέρμα*, tanta est lectionis varietas in codicibus antiquioribus, ut dubitare vix possumus, corruptum esse locum; quatenus vero ei afferenda sit medela, dictu non est facile. 'Ο *τρίτος* abest a D et latino libro vindobonensi, qui in Matthaei et Lucae textu id habent. Contra vero Alexandrini BCL cum M 13. 28. 69. et Copt. omittunt *ἔλαβον αὐτὴν*, quod tamen iidem (excepto Copto) in Lucae textu neuliquam jugularunt. Nulla igitur adfuisse videtur causa, cur vel illud vel hoc e solo Marci textu exfulare iuberent; utrumque potius e Luca huc immigrasse probabile est. Certe *ἔλαβον αὐτὴν* ne fixam quidem ac stabilem in Marci contextu sedem potuit invenire; id quod peregrinum atque advenam prodere solet. Conjicimus ergo Marcum scripsisse: *καὶ ὡς αὐτως καὶ οἱ ἑπτὰ οὐκ ἀφηκαν σπέρμα*. — Mox lectioni vulgari *ἐσχατῇ* prae-

praetulerimus commendatam ab Alexandrinis et Constantinopolitanis ἐσχατον, quippe quae propius ad formam accedit του ὕστερον a Matthaeo et Luca usurpati, quod Marcus significantiōre quidem sed analogo tamen vocabulo exprimere voluit. Omittit quidem codex D. ἐσχατη παντων, et ab Evangeluario vetusto 36 abest adeo totum illud: ἐσχατη παντων ἀπέθανε και ἡ γυνή. Sed neutrum probamus. Cardo enim rei, de qua hic agitur, non in eo, quod ἀτεκνος manserit mulier vertitur, sed in hoc potius, quod post septem maritorum mortem mortua demum sit et ipsa.

VI. 23. όταν ἀναστῶσι, quamquam a gravibus utriusque familiae vetustioris testibus, quibuscum Syrus etiam conspirat, νοθείας accusatur, defendi tamen potest partim plerorumque Italiae codicum, cantabrigiensis libri, ista omittentis, fidem immiuentium, auctoritate, partim aliis quoque argumentis. Nam non solum negligi potuit a librariis vel ὁμοιοτελευτῶ (ἀναστᾶσαι, όταν ἀναστῶσι) deceptis, vel posteriora verba plane otiosa esse existimantibus, verum etiam stilo Marci satis convenit huiusmodi repetitio, ut recte jam vidit Millius. Sic enim cap. 13. legitur vl. 19. ἀρχὴ κτίσεως, ἧς ἐκτίσεν ὁ Θεός, (ubi itidem codex D quae superflua viderentur omisit) et vl. 20. ἐκλεκτοί, οὓς ἐξελεξάτο.

VI. 29. tantus est codicum inter se dissensus, ut de genuina lectione vix certi quidquam statui queat.

Si

Si quidem sumas, commate praecedente recte legi: ποια ἐστὶ πρώτη πάντων ἐντολή; haud inepte prae caeteris placere tibi poterit quod habent Byzantini nonnulli antiquiores: ὅτι πρώτη πάντων ἐντολή· sic enim responsio ad verbum quadraret in quaestionem propositam. Verum dubitare licet, utrum recte se habeat quaestio illa. Nam πάντων istud comm. 28. abest ab Occidentilibus, D et Itala, quibus assentiuntur 1. 13. 28. 69. Hos vero πάντων istud non jugulasse ideo, quia grammaticae rationes (πασῶν postulantes) ei adversari viderentur, inde patet, quod iidem codices comm. 29. servarunt πάντων. Contra vero Alexandrini, B et L, exhibentes comm. 28. illud πάντων, omittunt id comm. 29. Hinc suspicari licet, primitus semel tantum πάντων scriptum fuisse. Iam si quaeras, utrum insititium sit, prius posteriusve? nostro quidem iudicio prius damnandum erit. Posteriore enim loco codices, quotquot notionem: *omnis*, exprimunt, concinunt in forma insolentiore πάντων, paucissimis tantum exceptis junioribus libris; priore autem loco codices aliquanto magis fluctuari videntur inter πάντων et πασῶν. Quod si ita est, textus fortasse sic constitui poterit: ποια ἐστὶ πρώτη ἐντολή; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκριθὴ αὐτῷ· πάντων πρώτη (ἐστίν). Ἄκουε κ. τ. ε. Utinam haec sunt, certe πασῶν nostro loco defendi potest.

VI. 56. ἐν πνεύματι ἁγίῳ legitur apud Constantinopolitanos cum antiquiores tum recentiores, quibus accedunt codices egregii, alibi ab eis longe dis-

discedentes, 1. 11. 13. 69. 106. 124. 131. 157. Vulgari lectioni ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἀγίῳ, quam Stephanus invexisse in editiones videtur, patrocinantur quidem antiquiores Alexandrini B et L. (C hiat) cum Occidentali D. Sed ab his discrepant h. l. codices modo enumerati, alias mox alexandrinam mox occidentalem recensionem exprimentes. Ergo primitiva utriusque hujus recensionis lectio non est extra dubitationem posita. Quamobrem Constantinopolitanis calculum nostrum adjicimus, quorum lectio sensui nostri loci accommodatior est altera. Non enim de Spiritu Sancto hic agitur, sed de divino afflatu. — Ibid. vulgare εἶπεν, ante ὁ κύριος, tametsi apud Alexandrinos jam reperitur, irrepsisse putamus vel e στιχῶ proxime praecedente, vel e parallelis Matthaei et Lucae locis, vel e versione τῶν ὁ. Sunt tamen, qui εἶπεν defendant, non sine omni specie veri opinantes, temere mutatum id fuisse in λέγει, ut delicatiores Constantinopolitanorum aures offendens repetitio vocis εἶπεν vitaretur. Sed hanc ob causam vix quidquam immutatum fuisset in codice D, qui λέγει habet.

VI. 43. εἶπεν satis tumentur vetustissimi omnium omnino familiarum libri.

CAP. XIII. 2. ὡς, etsi commendatum a BDGL 1. 33. 118. ac 35 aliis codicibus et a versionibus nonnullis, vix tamen genuinum esse censemus. Nam iidem, quos mox nominatim excitavimus libri, excepto solo G, Lucam quoque eodem ad-

dita.

ditamento locupletare ausi sunt, ubi nemo id probabit. Imo adeo male sedulus fuit qui codicem L. exaravit librarius, ut isto ὡς Lucae textum bis, semel post ἀφθίζεται ac iterum post λιθω, interpolaret. Versiones autem parum valent ad defendenda additamenta, quae sensui sermonis declarando inservire possunt. Ergo ὡς in Marcum aequè atque in Lucam è Matthaeo illatum esse, verè admodum est simile.

Vl. 8. satis dubiae sunt voces καὶ ταραχαί, omissae in antiquissimis utriusque recensionis et alexandrinae et occidentalis cum libris tum versionibus, nec commodum in textu occupantes locum, quippe quae priori commatis hemistichio, ubi de regnorum et populorum motibus ac inter se concertationibus et orta inde trepidatione sermo est, multo profecto aptius annexae fuissent, quam posteriori, quod de terrae motibus et fame agit. Itaque suspicari fortasse aliquis possit, ταραχαί, velut indicem aut argumentum prioris hemistichii, vel etiam, quod Millio placuit, tanquam interpretamentum ad vocem σεισμοί spectans in margine primum scriptum fuisse, deinde vero in textum, alieno satis loco, irrepsisse. Assentiri saltem conjecturae non possumus cl. Matthaei, opinantis, ταραχαί similitudine soni in proximo ἀρχαί exclusum esse. Non enim animadvertit vir doctus, nullam eorum, qui καὶ ταραχαί silentio praetermiserint, legisse ἀρχαί, sed omnes istos exhibuisse ἀρχή; quo observato, valde exigua restat soni similitudo. Nos vero credide-

didimus potius, lectionem ἀρχαι ortum suum debere librariis, exemplaribus in quae καὶ ταρχαι jam irrepsisset utentibus, et rhythmici, qui saepe scribis fraudi fuit, illusionem deceptis.

VI. 11. μηδε μελετατε seu προμελετατε non abfimile est glossemati, declarando praecedenti μη προμεριμνατε destinato et e Luca petito. Quae animadversione non parum aggravatur pondus codicum et versionum utriusque familiae vetustioris, verba ista omittentium. Quo minus tamen e textu expellenda ea esse pronuntiemus, impediunt nos notata a nobis supra ad cap. 12. 23. de singulari quadam stili Evangelistae nostri, ubertate ac redundantia, saepe satis dilucide a se expositis nonnulla adponentis, quae nemo si abessent desideraturus fuisset.

VI. 14. temere e Matthaeo in Marcum inculcatum το εηθεν υπο Δαβνηλ του προφητου recte abest ab Alexandrinorum et Occidentalium praestantissimis. Quoniam enim consilio diversarum familiarum librorum conspiraverint in omissionem eorundem apud Marcum verborum, quae religiose in Matthaei commentario iidem servassent, nemo dixerit. Cur vero quae apud Matthaeum invenissent, a Marco abesse nollent, id vel ipsi tirones norunt, qui nec ignorant, Marcum consulto suos lectores ad libros Iudaeorum sacros multo minus ablegasse frequenter, quam suis Matthaeus lectoribus veterum vatum oracula in memoriam revocasset.

VI.

VL. 18. ἡ φυγή ὑμῶν admodum suspectum est et e Matthaeo huc immigrasse videtur; nec probabile est, eosdem qui nihil in Matthaei textu novarunt, nostro loco ausos id fuisse, neque fortuito casu verba ista excidisse veri est simile, cum nihil heic deprehendamus eorum, quae librariorum ad omittendum pronos reddere solent. Si vero sumas, primitivam lectionem superesse in BD. Arm. Vulg. et Itala, nempe ἵνα μὴ γενῇται ἢ γενῶνται (scil. ταῦτα) χειμῶνος, intelliges simul, quid sit quod alii aliter ellipticam locutionem expleverint, et cur in L. 13. 23. 59. 69. ἵνα μὴ χειμῶνος ταῦτα γενῇται, in plerisque autem cum manu scriptis tum editis libris ἵνα μὴ γενῇται ἡ φυγή ὑμῶν χειμῶνος legatur. Contra vero cur quis in locum lectionis plenioris, planissimae et cum lectione loci paralleli ad verbum consonantis, substituerit aliam, ellipticam et obscuriorem, nemo nobis declarabit.

CAP. XIV. 5. το μυσρον textui addendum esse putamus auctoritate bonorum ac veterum librorum ad diversas familias pertinentium, quorum testimonium eo maiore fide dignum hic est, quia potiores ex ipsis idem vocabulum omiserunt in parallelo Matthaei loco, ubi in textum vulgo receptum id irrepperat. Nam si nostro loco vocem illam librarii temere addidissent, Matthaei quoque textum similiter interpolaturi fuissent. Sed nostro quidem iudicio, e primitivo Marci textu το μυσρον immigravit in plerosque Matthaei libros.

VL.

VI. 15. *ἐτοιμον* non abfimile quidem est scholio, ad declarandam vim *του ἐστρωμένου* in libri cujusdam margine adlito ac hinc in textum traducto, nec reperitur in codicibus A. 106. at aliis nonnullis. Sed tuentur id praestantissimi Alexandrini aequae ac Occidentales. Vel librariorum, similitudine terminationum *ἐστρωμενον* *ἐτοιμον* in errorem inductorum, incuria excidit, vel dedita opera expulsum fuit a sciolis hominibus, opinantibus, *ἐτοιμον* post *ἐστρωμενον* prorsus otiosum ac superfluum, et ante *ἐκεῖ ἐτοιμασατε ἡμιν* paene absolum esse, quia *ἐτοιμον ἐτοιμαζειν* opus non sit. Sed satis bene in textu vulgari se habent omnia, dummodo recte intelligantur.

VI. 19. *καὶ ἄλλος· μητι ἐγω;* omissum in pluribus bonae notae codicibus et in versionibus, inducendum tamen non putamus. Nam propter *ὁμοιοτελευτον* nimis proclives ad omittendum totum *στιχον* erant librarii. Praeterea codicum ista omittentium, quorum potiores Origeni affines sunt, fides labefactatur Origenis ipsius, vulgari textui patrocinantis, auctoritate. Confer etiam dicta ad cap. 12, 23.

VI. 22. in omittendo *Φαγετε* continunt omnium recensionum codices antiquiores et versiones vetustae omnes, sola Slavonica excepta; nam Gothica hiat. Maximopere autem falluntur, qui tot scribas similitudine soni in vocabulis *λαβετε*, *φαγετε*, deceptos esse persuadere nobis cupiunt. Quid enim est, cur ne unicus quidem istorum scri-

scribarum et interpretum deceptus fuit in transcribendis aut vertendis iisdem verbis, ubi apud Matthaeum leguntur? Nonne meridiano sole clarius est, solemnem formulam liturgicam, ad pleniorum Matthaei textum conformatam, librariis quotidiano paene usu adeo familiarem factam esse, ut eam alieno etiam loco inculcarent, id quod 1 Cor. 11, 24. quoque evenisse videmus. Itaque absque ulla haesitatione vulgarem Marci textum h. l. corruptum et *Φαγετε* delendum esse pronuntiamus. Utiles autem prae multis aliis sunt huius generis loci ad dignoscendos eos codices, qui, licet ipsi quoque non raro vitiiati sint, a recentioribus tamen interpolationibus puros se servarunt.

Vl. 24. *καὶ τὸν* quo minus iidem ex usu liturgico vel e parallelis Matthaei, Lucae et Pauli locis huc illatum esse statuamus, vix nos continemus. Multo saltem plures addendae quam omittendae vocis aderant causae. Opponi quidem nobis posset, fidem codicum B et L (nostro loco una cum C et D *καὶ τὸν* omittentium) valde elevari eo, quod iidem apud ipsum etiam Matthaeum vocem illam praetermiserint. Sed in promptu est responso: nimirum librarii hi Matthaeum conformarunt suo Marci textui, quemadmodum alios Marcum Matthaei ad instar relinxisse ostendimus. Fortasse autem conjectari etiam quis posset haud inepte, antiquissimis temporibus alexandrinam ecclesiam, quae a Marco fundatam se esse gloriabatur, in sacrae coenae liturgia formulas solemnes non e Matthaeo, quo potissimum utebantur reliqui

qui Christianorum coetus, sed e Marci sui Evangelio desumisse; quo posito, manifestum fieret, eandem ob causam, (nimirum propter consuetas liturgicas formulas, sed variis in regionibus varias,) vocem *καινης* alibi in Mattheo omissam, alibi Marci textui adjectam fuisse. Praeterea Marcus το· *καινης*, ad *παλαιαν* quamdam *διαθηκην* referendum, consulto potuit silentio praeterire, ratione scilicet habita suorum lectorum, quorum plerique a iudaicis notionibus satis alieni essent, ac forsitan vix intellexissent, quaenam sit et quonam sensu *διαθηκη* appelletur *prisca* religionis formula; cui *nova* heic opponatur. Videri igitur poterat Marco, sufficere huiusmodi hominibus hoc: sanguinem a Christo effusum esse το *αίμα της διαθηκης*. Contra vero iis, qui a iudaismo ad Christianismum transiverant, magni momenti notionum, ipsis sat clararum, ingens copia unico verbulo *καινη* in mentem revocari poterat.

Vf. 25. phrasis *προσθω πειν* tantopere hebraismum sapit, ut haec lectio, quamvis graece in unico duntaxat codice D. et latine in pauculis italae versionis libris supersit, vulgarem tamen reddat suspectam. Quisnam enim in suo exemplari inveniens *οὐκ ἐστι οὐ μὴ πτω*. Ioco huius, sive consulto sive oscitanter, scripisset *οὐκ ἐστι οὐ μὴ προσθω πειν*?

Vf. 27. *ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ* desiderantur in antiquissimis omnium fere familiarum libris manuscrip-

nuscriptis, et e Matthaeo huc traducta esse videri possunt ad supplenda ea, quae ad tollendam ambiguitatem et obscuritatem textus brevioris necessaria paene existimarentur. Gravis haec suspicio augetur quodammodo eo, quod nonnulli exhibent quidem ἐν ἐμοί, neque tamen addunt ἐν τῇ νύκτι ταύτῃ, alii vicissim neglecto ἐν ἐμοί habent ἐν τῇ νύκτι ταύτῃ. Itaque velut oculis tuis additamentum oriri et sensim accrescere vidisse te opinari potes. Utut autem haud leves sunt hae dubitandi de verborum illorum ἀσθεντικαὶ causae, quominus tamen e textu penitus ea proscribamus, duo nos impediunt. Etenim primo versiones veteres omnes, si latinos aliquot libros excipias, verba de quibus disputamus, unanimi consensu fideliter reddiderunt, unde colligimus, neutiquam primitus ea abfuisse ab omnibus illis textus recensionibus (alexandrina, occidentali, constantinopolitana,) quas codices ea omittentes repraesentant. Deinde, omissis istis verbis, sermo, praesertim si etiam ἐν ἐμοί juguletur, nimis concisus est et vagus, quam ut Marcum, breviloquentiae minime studiosum et Matthaei pleniorē ac clariorem narrationem ante oculos h. l. habentem, sic scripisse credibile sit. Sufficiat ergo hic nobis testimonium codicum AKM. 1. 13. 69. 124. et caeterorum librorum cunctarumque versionum. Quonam vero casu et tot egregiis Marci libris exciderint, quae apud Matthaeum intacta a librariis manserunt, ignorare nos ultro fate-mur. Quam enim cl. Matthaei proposuit conjecturam nostro quidem assensu comprobare non possu-

possamus. Opinatur scilicet vir doctus, ex Chry-
sostomo, verba illa in commentario in Matthae-
um praetermittente, propagatum fuisse errorem
in codices scholiorum non tantum Matthaei
sed Marci etiam, deinceps autem e scholiorum
codicibus corruptos esse caeteros. Sed nunquam
persuadebit nobis, e scholiorum libris depravatos
esse tot pervetustos diversissimarum familiarum
codices et versiones omnes. Praeterea tam Chry-
sostomus in Matthaeum quam Victor in Marcum
servarunt ἐν ἐμοί et neglexerunt tantum ἐν τῇ νο-
τῇ ταυτῇ. Ergo lectio nostrorum BCDGHLs,
utrumque omittentium, ex illis scholiis derivari
nequit. Tandem vana etiam est conjectura viri
docti, Chrysostomum fortasse apud Origenem
ita reperisse. Et si enim recte monet, Origenis ad
illum Matthaei locum commentarium intercidisse,
tamen cum Patrem illum alibi verba controversa
quater (tom. 1, 401, tom. 4, 411, 412, 453.) exci-
tasse integra sciamus, non est quod dubitetur,
eodem modo laudata ea fuisse in deperdita com-
mentarii parte.

VI. 30. ΣΤ, quod ΣΗμερον proxime sequens facil-
lime absorbere poterat, deest in folis fere Occi-
dentalium libris.

VI. 31. Si sumas, primitus scriptum fuisse ἐν πείρισ-
σως, ultro intelliges, e voce hac inusitata ortum
esse et πείρισσως et ἐκ πείρισσου, et ipsum quo-
que μᾶλλον, quod quis in margine libri sui istud

Partic. II.

M

ἐκπῆ-

ἐπιπερίσσω; interpretari tentavit. Hinc μάλλον stabilem non habet in textu sedem.

Vf. 35. De προσελθων et προσελθων confer annotata ad Matth. 26, 39.

Vf. 40. παλιν et mox (pro καταβαρυμενοι) βεβαρημενοι e Matthaeo huc invecta esse, satis est probabile.

Vf. 43. ὧν, a multis vetustis et gravibus testibus ὧς inculatum, prorsus damnaremus, nisi omitti facile potuisset vel propter sequens των, vel propter parallelos Matthaei et Lucae locos.

Vf. 51. vulgare ἡκολούθει unice fere nititur auctoritate Occidentalium, inprimis codicis D; ἡκολούθησεν est lectio Constantinopolitanorum, etiam antiquiorum et praestantiorum, quibuscum faciunt libri quoque nonnulli alias occidentalibus saepe concinientes, velut 69. 124. 157; tandem Alexandrini offerunt συνηκολούθει. In tanto veterum textus recensionum dissensu, nil definire audemus; sed postremum tamen prae ceteris nobis placet, non solum propter testium alexandrinorum gravitatem, sed eam etiam ob causam, quia haec vox, rarius quam simplex verbum occurrens, huic loco admodum esse videtur accommodata. Nempe turbae captivum abducentium immiscuerat se ὁ νεανισκος, et unacum his comitabatur Dominum. — Ibid. οἱ νεανισκοι, quod ex auctoritate Alexandrinorum et Occidentalium

um et Syri delendum esset, defendi utcumque potest argumentis e re ipsa et e contextu petitis. Omitti enim poterat vel ab his qui ignorarent, quinam hic significarentur *νεανισκοι*, vel ab illis qui ostenderentur repetito usu ejusdem vocabuli de hominibus diversis: *τον νεανισκον κρατουσι οι νεανισκοι*, quod paene inépte dictum videri poterat. Praeterea, si institutum est *οι νεανισκοι*, mirum est, interpolaterem non scripsisse potius *οι υπηρεται* seu *οι δουλοι* seu *οι ὄλλοι*, quorum quodque facilius in mentem ei venire poterat quam *οι νεανισκοι*.

VI. 61. et 62. mirus est consensus Origenis cum codicibus 1. 13. 69. et 124. in lectionibus compluribus; habet enim ille: *ἐπηρωτησεν αὐτον ἐκ δευτερου* (quo additamento lectores ablegantur ad *ἐπηρωτησεν* prius, commate antecedente) *λεγων· συ ει... ο δε ιησους ἀποκριθεις λεγει αὐτω· συ ειπας* (*συ ειπας* Matthaei est) *οτι ἐγω ειμι κ. τ. λ.* Discedit igitur hic Origenes a propinquioribus suis cognatis et recipit se ad alios, itidem affines, sed remotiores. Confer omnino quae de differentia codicum plurium ab Origene usurpatorum animadvertimus ad cap. 11, 1. et 3. et in meletemate huic secundo commentarii nostri tomulo praemisso. Confirmatur hocce quoque loco, quod critici doctiores dudum norant, quod vero, quia nondum omnibus, qui de rebus ad crisin pertinentibus iudicium suum interponere audent, satis cognitum ac perspectum esse videtur, saepe repetendum et tironibus, ad nau-

seam fortasse peritiorum, velut inculcandum est: nimirum 1) Origenes in laudandis S. S. locis, praefertim verbosioribus, non tam egit negligenter, ut nonnulli opinantur. Plerumque textum satis curate exscripsit e libris, qui tempore quoque ad manus ei erant, hoc est, plerumque alexandrinis, interdum occidentalibus, nonnunquam aliis ex utraque recensione mixtis et lectiones etiam sibi peculiare passim adpersas exhibentibus, e quo genere sunt codices 1. 13. 69. 124. 2) In codicibus frequenter cum Origene consonantibus, licet recentiori tempore scriptis, superstitibus habemus reliquias textus venerandae antiquitatis, eamque ob causam suoque merito hi libri commendantur a criticis. 3) Sed antiquissimis textus fragmentis admixtae esse solent multae *πρωγου νομματος* lectiones, quas nemo sanus probabit. Quin 4) nullus est codex, quantumvis vetustus, nulla codicum, versionum et patrum familia, nulla textus sacri recensio, utut cum antiquitate tum bonarum lectionum copia commendabilis, quin varii generis vitiis scateat. Ergo 5) critici est, primo e lectionum variantum farragine et e cujuslibet familiae libris decerpere lectiones *vetustas*, repudiatis junioribus, apud nullum testem veterem (h. e. qui textum repraesentat veterem) repertis; deinde e vetustis, secundum artis suae regulas, absque studio et ira, feligere *bonas*, sive hae certo, sive probabili tantum ratione pro genuinis habendae sint. Hasce leges nobis ipsi scripsimus, easdemque in iudicando et constituendo textu quantum potuimus religiose observavi-

vavimus. Hinc evenit, ut codicum vetustissimorum, velut ECDL, aliorumque prae aliis memorabilium librorum e. gr. 1. 13. 69. etc. lectiones innumeras perantiquas vel penitus reprobaremus, vel aliis postponeremus, vel ne mentione quidem dignas judicarem. Sed contra etiam, ubicunque in hujus generis codicibus deprehendimus lectiones non vetustate tantum, sed interna quoque bonitate commendabiles, has lectioni caeterorum librorum juniorum, quantumvis multorum, anteferre, jus fas esse censuimus. Confer cl. Matthaei animadversiones ad h. l. et ad comm. 72. et cap. 15, 1. 3. 6. 8. 11. cap. 14, 3. 14. 18.

VI. 65. ἐβαλλον seu ἐβαλον et ἐλαβον facile confandebantur. Sic comm. 72. nonnulli pro ἐπιβαλων habent ἐπιλαβων. Nostro loco vel ἐλαβον vel ἐλαμβανεν, (quod ex illo ortum videtur,) legitur in pervetustis omnium fere familiarum libris, ABDLS. Mt. V. 1. 12. 13. 35. 6. aliis. Tot praestantium codicum auctoritate motus Paulus vir vener. in commentario suo in h. l., ἐλαβον in textum recipere haud dubitavit. Optassemus tamen prolatos fuisse simul locos nostri vere similes, in quibus phrasis λαμβανειν τινα βεβαιωσιν seu πληραις hoc sensu occurreret: verberibus improbe tractare aliquem, seu, ut vir ille doctiss. latinismum subesse suspicatus, id reddidit: plagis male quem accipere, mit Backenstreichen behandeln. Nos quidem, si ἐλαβον praeferendum esset, malleus, sic intelligere: Jesum jam con-

dem.

demnatum et a synedrio sibi traditum acceperunt lictores, alapas ei infligentes. Sed et haec contorta nobis videri, ingenue fatemur.

VI. 70. *και γαρ γαλιλαιος ει* abest a tribus tantum Seculi XI. libris, neglectum propter mox recurrens *και*. Antiquitus autem adfuisse, docet Matthaei textus in codice antiquissimo C superstes, in quem haec verba e *Marco* irreperant. Quae vero sequuntur: *και η λαλια σου ομοιαζει*, valde sunt suspecta. Etenim non leguntur in antiquissimis Alexandrinis, nec agnoscunt ea Occidentales veteres, nec certum habent locum, (quippe in codice 116 posita sunt ante το *και γαρ γαλιλαιος ει*,) neque credibile est, Marcum suis lectoribus, differentiae qua Galilaeorum dialectus ab hierosolymitana discerni posset ignaris, haecce talia scribere voluisse. Itaque haec e Matthaeo, cujus lectoribus bene conveniebant, in Marcum traducta esse, admodum est probabile. Nec obstat, apud Matthaeum non legi *ομοιαζει*, sed *δηλον σε ποιει*. Nam e codice D, discimus, prisco aevo Matthaei quoque extitisse codices, *ομοιαζει* exhibentes. E talibus ergo libris interpolari potuit Marcus. Imo re ex omni parte considerata, parum absim, quin in ipso adeo Matthaeo *ομοιαζει* pro genuina lectione, et *δηλον σε ποιει* pro scholio habeam.

VI. 72. *ευθεως* probabiliter textui inferendum est ante *εις δευτερον*. Marcus enim hanc vocem frequentare amat, quae h. l. sciolis librariis abundare

dare videri poterat. — Ibid assentimur crisi viri rever. Pauli, opinantis, primitus scriptum fuisse το ῥημα ὡς, quae est lectio Alexandrinorum. Sed propter insolentio rem usum vocis ὡς mutatum id fuit a Constantinopolitanis et Occidentalibus in το ῥημα ὀ. Verum hoc quoque ob praecedens ἀνεμνησθη, quod genitivum poscit, displicuit grammaticis. Hi ergo, graecismi studio, procuderunt lectionem perpaucorum et juniorum tantum codicum, sed vulgo receptam: του ῥηματος οὔ. — Ibid. ἤρξατο κλαίειν manifesto ortum esse scholio, quo quis suam de sensu verborum obscuriorum ἐπιβαλὼν ἐκλαίει sententiam exposuerat. Eandem interpretationem amplexi etiam sunt versionum nonnullarum auctores.

CAP. XV. 1. post ἀπηγεγμέναν (seu ἀπηγαγον) additum legitur εἰς τὴν αὐλὴν in D, codicibus nonnullis Italae, et apud Origenem, (in tomis in Joannem) repugnantibus et Origenem confutantibus cunctis alexandrinis, cum graecis libris tum versionibus. Similiter

VI. 3. post πολλὰ additum reperitur αὐτός δε οὐδὲν ἀπεκρίνατο in 34 varii generis codicibus, sed junioribus tantum, quibus ne unicus quidem e vetustioribus concinit. Attamen lectio haec, per tot codices late longeque disseminata, invaluit non solum complures editiones typis excusas, sed versiones etiam nonnullas veteres, nempe philoxenianam, armenicam et aethiopicam, quae recensionem alexandrinam plerumque sequuntur. Verum

Verum has erroris convincit coptica translatio, omnium quae illam recensionem expresserunt princeps, caeterisque purior. Sed miraberis fortasse, ipsius etiam Origenis textum additamento illo fuisse vitiatum. At non est quod mireris. Docuimus enim in meletemate saepius jam excitato, Origeni commentarios suos in Joannem scribenti praesto fuisse Marci codicem, quod ad posteriora hujus Evangelii capita attinet, neutiquam pure alexandrinum, sed mixtum et passim interpolatum. Hisce interpolationibus annumerandum esse assumentum de quo disputamus, nemo dubitare potest criticae artis vel mediocriter peritus. Nec obscurum est, unde hoc additamentum profluxerit. Scilicet Marcus, postquam commate 3 retulisset, sacerdotes gravissime accusasse Jesum, narrare pergit, Pilatum rursus interrogasse Jesum: *οὐκ αποκρίνη οὐδεν*; Jesum autem *οὐκ εἶπεν οὐδεν* respondisse. Ex quibus omnibus quilibet nullo negotio abunde intelligere poterat, sacerdotum criminationibus commate 3 commemoratis nihil reposuisse Jesum. Librarii autem inepte officiosi, qui pro suo more suarum partium esse ducerent prospicere, ne lectoribus aliquid subaudiendum aut cogitando supplendum relinqueretur, ad calcem commatis 3 intercalaverunt: *αὐτός δὲ οὐδεν ἀπεκρίνατο*. Hae sunt origines putidi additamenti, quo melioris etiam notae libri nonnulli, ut sit, contaminati fuere. Quod vero commati 1. assutum fuisse modo vidimus: *εἰς τὴν αὐλήν*, id e commate mox sequente 16 mutuati erant scribae male seduli.

Vf. 6. εἰωθεὶς ὁ ἡγεμὼν ἀπολυεῖν, quod loco! ἀπελυεῖν habent codd. 13. 69. 124. cum Syro et latinis nonnullis libris, e Matthaeo ad verbum huc traductum, ideoque repudiandum est. Voluerant autem hac ratione librarii e parallelo loco illustrare vim formae ἀπελυεῖν.

Vf. 8. Cel. Paulus neutiquam absurdum esse demonstravit ἀναβας, quod pro ἀναβουσας legitur in BD Copt. Sahid. Goth. Vulg. et Itala, imo in Aethiopica quoque, utrumque saltim conjungente. Etiam qui vetustissimum vercellensem librum exaravit et *accensa turba* scripsit, voluerat, ni fallimur, *ascensa turba*, pro quo Vulgata posuit *cum ascendisset turba*, scil. ad palatium s. praetorium Procuratoris. Etenim cum comperisset populus, senatores summo mane Jesum vinctum tradidisse Pilato, *ascendit* et ipse, ut nosceret quid ibi ageretur et simul peteret a Procuratore, ut festo tunc paschali tempore unum e captivis, solito more, libertate donaret. Cur vero *sublatis clamoribus* populus hoc postularet a magistratu, petita minime denegante, sed paratissimo ad praestanda ea, quae vel privilegio Iadacis a Romanis concessio sancita essent, vel in consuetudinem saltim, quae saepe legis ad instar est, abiissent, causa apparet nulla. Quin ex relatione Matthaei et Joannis colligi posse videtur, Pilatum, antequam ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖσθαι, καθὼς αἰετοῖσι αὐτοῖς, suapte sponte optionem populo dedisse, utrum Jesum an Barrabam dimitti liberum mallet; clamorem vero tunc demum fuisse ortum, cum Procurator persu-

suadere plebi tentavisset, ut Jesum a vinculis liberari posceret, contra vero sacerdotes animos hominum, ut Jesum perderent et huic praeferrent Barrabam, inflammassent. Nisi ergo ὑστερον προτερον in Marci narratione admittere velis, fateri debebis, universae rei gestae seriei ac rationi minus conveniens esse vulgare ἀναβοησας, quam ἀναβας, cui pauci quidem sed praecipui utriusque familiae antiquioris testes patrocinantur. Attamen silentio praeterire non debemus, multo facilius ex ἀναβοησας (detritis aut evanescentibus pauculis literulis) fieri potuisse ἀναβας, quam ἀναβοησας ex ἀναβας. Hac forsan de causa doctiss. Paulus conjectit, primitivam scripturam fuisse ἀναβησας, quod aequè facile in ἀναβοησας atque in ἀναβας transformari potuerit, quemadmodum e Sam. 23, 9. pro הָיָה in codice alexandrino (cui addimus editionem aldinam) perperam exstet ἀνεβοησε, ubi in aliis libris rectius legatur ἀνεβησε. Attamen unus restat scrupulus, nimirum inusitata verbi forma ἀναβησας, quae, quod sciamus, nec in Novo Test. nec apud τοὺς ὁ usquam reperitur, licet sexcenties occurrat ἀναβας et ἀναβαιναν. Itaque vel ὑστερον προτερον in Marci narratione statuendum, vel ἀναβοησας ex ἀναβας primis jam seculis effectum esse, concedendum erit. Utrum praestet, penes lectorem esto arbitrium.

Vf. 11. Loco ἀνεστεισαν codex D habet ἐπεισαν, quod e Matthaeo huc est traductum; ἀνεστεισαν autem ex utraque lectione illa conflatum est. Ἐπεισαν τῷ ὁχλῳ, ut in codice D olim a prima manu lege-

legebatur, manifestum sphalma est graphicum librarii negligentis, cui quum graece scribere vellet *ἐπεισαν τον ὄχλον*, in animo obversabatur latinum: *persuaserunt turbae*; atque sic dormitantis calamo excidit istud *ἐπεισαν τῷ ὄχλῳ*. Vehementissime errant ridiculum profecto errorem, qui hujus fursuris lectiones dedita opera eoque consilio, ut graeca exactius responderent latinis Vulgatae versionis, in graecum textum intrusa fuisse somniant, atque hinc porro effici posse sibi persuadent, codices uno et altero hujus generis sphalmate vitiatos, utpote latinizantes, prorsus esse contemnendos, exagitandos et tribolari cuiusvis in monte Atho exarato libro longe postponendos. Certe egregie falluntur, qui hocce nostro loco lectionem codicis D. *ἐπεισαν τῷ ὄχλῳ* e studio graeca latinis accommodandi derivant, et ideo Italissimam, Occidentalissimam etc. hanc lectionem esse clamitant. Nam latina versio, ad latus graeci textus in D. adposita, non habet *suaferunt turbae* sed per graecissimum *suaferunt turbae*. Praeterea idem codex in loco parallelo Matth. 27, 20 recte exhibuit *ἐπεισαν τους ὄχλους*, et latine *persuaserunt turbis*. Itaque luculentissime apparet, nostro loco librarium nil temerario ausu immutare voluisse, sed fortuito tantum casu lapsum esse.

Vf. 12. codices ABC (L hiat) 13. 69. et tres alii τον praeponunt voci βασιλεα, quod probat Cel. Paulus, scite animadvertens, Pilatum in tota hac, Iesu affectatae dignitatis regiae accusati, causa constanter de τῷ βασιλεὶ των ιουδαιων (sic dicto rege illo)

illo) locutum esse. Quae observatio cum vera sit omnino, nos quoque illud *τοῦ* haud spernendum esse censemus.

VI. 24. *διαμεριζονται* sine ullo dubio, Igenuina est lectio. De vulgo recepta lectione *διμεριζον* lepidam fabellam nobis narrat cl. Matthaei. „Credo, „inquit, esse vitium Erasminae secundae, quod „deinde in alias editiones fluxit. Typotheta scripserat *διαμεριζον*, pro *διαμεριζονται*. Id Erasmus „corrigebat interim, ut ratio grammatica constaret, *διμεριζον*. — Plura huiusmodi exempla „negligentiae Erasminae et caeterorum editorum „notavi in Apocalypsi.” Verum negligentiae culpa absolvendus hic est Erasmus. In prima editione exhibuerat *διαμεριζονται*: in secunda autem adornanda usus est codice nostro 3 seu Corlendonensi, nunc Vindobonensi, qui *διμεριζον* habet. Hujus igitur codicis auctoritate fretus, praelulit formam verbi activam mediae. Sed pergit cl. Matthaei: „*Διμεριζον* in interiori margine habet „Griesbachius. Merito laudo.” Nos vero non laudamus quidem at miramur virum, non erubescens, quavis fere suae editionis pagina nostram vel insulsis (ut h. l.) jocis exagitare vel ineptis calumniis proscindere, quamquam ille ne methodum quidem in ea adornanda adhibitam universamque operis nostri oeconomiam calleat. Equidem lectionem vulgo receptam *διμεριζον*, e textu a me ejectam, non poteram in margine interiori non annotare, quoniam huic me legi adstrinxeram, ut nullam voculam nullamve
litera-

litterulam mutarem in textu vulgari h. e. Elzeviriano, quin lectionem Elzevirianam, majusculo caractere excudendam, in margine interiori religiose indicarem, quo lectores primo obtutu noscere possent, in cujusnam lectionis locum substituta fuerit ea, quam, minusculis typis expressam, in textum recepissem. Ergo nauci est haec viri cel. animadversio, ut innumerae hujus generis aliae.

VI, 25. *την*, servandum est in textu. Aethiopica versio et margo Philoxenianae neutiquam sufficiunt ad elevandam caeterorum testimonium omnium, inter se concinentium, fidem. Si criseos opes *εὐαγγελιοφανερα* tolli deberet, apud Ioannem potius (cap. 19, 14.) tentare aliquid liceret, quam nostro hoc loco.

VI, 23. Totum hoc comma abest a codicibus ABCD 157 et aliis nonnullis. Verum tuentur id non solum versiones omnino omnes, ne Itala quidem excepta, sed codices etiam bonae notae multi, ut L. P. 1, 15, 69, 124. alii, cum Origene et Eusebio. Horum Testium concentus valde imminuit codicum BCD fidem. Augeri quidem *ροθειας* suspicio posset eo, quod vix credibile sit, Marcum, alias in laudandis Veteris Test. dictis satis parcum, hoc loco solum, tacentibus reliquis tribus Evangelistis, oraculum Esaianum recitasse. At opponi huic argumento potest, Marcum vatis hocce oraculum consulto neglexisse eo, quo Lucas mentionem ejus fecisset loco, (Luc. 22, 37.) et reservasse id in huncce locum, tanquam longe convenientissimum alle-

allegando isti carmini. Clar. Matthaei bina hoc loco codicum genera turbas dedisse opinatur, Evangelia et codices scholiis instructos, quos ex illis vitium hic contraxisse existimat. Fatemur comma nostrum deesse in 17. Evangelia et in quibusdam scholiorum codicibus. Sed idem adest tamen, concedente hoc ipso Matthaeo, in aliis cum Evangelia et Lectionariis, tum etiam libris scholiorum apparatu exornatis. Nec ulla hic locum habet ratio, causarum, ob quas in Evangelia non raro unus aut plures versus omisi fuerunt. Nam comma hoc nec inchoat nec finit praelectionem ecclesiasticam, neque interjacet inter unius anagnosmatis finem et alterius initium, sed lectio ecclesiastica, cujus pars est aut esse deberet comma nostrum, inde a vl. 16 non interrupto filo ad versum usque 32 procurrit; nec ratio excogitari potest probabilis alia, cur hoc comma praelectores publici reticere debuerint. Idem valet de scholiorum codicibus. Ergo non ex hisce libris neque ex Evangelia corrupti fuerunt alii codices, sed bina haec librorum genera, ut alibi saepe ita hoc quoque loco, servasse videntur lectionem codicum perveterum, quales sunt ABCD. In tali vero codice comma hoc antiquitus neglectum fuit vel mera scribae alicujus somnolentia, vel praecipiti lapsu e KAI comm. 28 ad KAI comm. 29. vel etiam propter sophisticam argutationem non neminis, opinantis, post Jesu ipsius declarationem sensus vaticinii Jesaiani, (Luc. 22, 37.) parum congrue Marcum aliam ejus proferre interpretationem, arctioribus circum-

cumscribentem limitibus prophetici dicti applicationem.

VI. 32. αὐτῷ, quod post πιστεῦσωμεν multi byzantini et occidentales inculcant, e Matthaeo huc tractum esse arbitramur. Variant autem libri illi, plane uti Matthaei codices, inter αὐτῷ, ἐπ' αὐτῷ et εἰς αὐτόν. In formula a Marco usurpata; ἰδῶμεν καὶ πιστεῦσωμεν, commodè abesse poterat αὐτῷ, quod Matthaeus, ἰδῶμεν καὶ non habens, recte adposuerat verbo πιστεῦσωμεν. Librarii vero, discrimen inter utramque phrasin non animadvertentes, alteram ex altera locupletari posse putarunt.

VI. 41. In αἱ καὶ nonnulli priorem, alii posteriorem voculam omiserunt. Cum vero propter soni similitudinem easdemque repetitas literas alterutra facile excidere potuerit, utramque servandam esse censemus. Saltem αἱ, quamquam a pluribus bonae notae codicibus omissum, abesse tamen pae-ne nequit. Eo enim ablato, cum orationis structura huius, tum ipsa adeo, quae verbis subest, sententia impedita sit, sive καὶ ὅτε ἦν ἐν τῇ Γαλ. ἡκολούθουν αὐτῷ καὶ διηκονοῦν αὐτῷ cum antecedente commate conjungas, sive novam hęc incipias periodum: Καὶ ὅτε ἦν ἐν τῇ Γαλ. ἡκολ. αὐτῷ καὶ διηκ. αὐτῷ καὶ ἄλλαι πολλαὶ κ. τ. ε.

VI. 43. Perpauci codices, inter quos e praestantioribus nullus est, et pauculae editiones exhibent; ἦλθεν, . . . καὶ τολμήσας εἰσῆλθε. Sed καὶ istud, nec

nec testium idoneorum auctoritatibus nec aliis praesidiis sat munitum, nullo modo in textum admitti debet. Utrum vero vulgare ἤλθε.... τολμησας εἰσῆλθε retinendum, an huic praefrendum sit ἔλθων.... τολμησας εἰσῆλθε, dubia omnino res est. Ambae enim lectiones, propter commune eis asyndeton, pari fere gradu durae sunt. Nec ex antiquis versionibus effici aliquid potest; in hoc enim rerum genere, quod e grammatica verborum constructione pendet, interpretes magna uti libertate, nec archetypi sui vestigia anxie premere solent. Itaque secundum codices manu scriptos praecipue ferendam esse sententiam arbitramur. Horum autem potiores fere, adstantibus etiam Evangelicis vetustis, excepto tamen cantabrigiensi libro, tuentur το' ἔλθων. Ergo legendum erit: ὅψιας γενομένης, ἔλθων ἰωσήφ.... τολμησας εἰσῆλθε πρὸς Πιλάτον, *Vespere Joseph accedens* (vel: cum advenisset).... *adiit Pilatum audacter.* Non *venit* demum vespere, sed *vesperi adiit* Pilatum; nec *venit* ἀπὸ Ἀριμαθαίας, sed is qui venit erat ἀπὸ Ἀριμαθαίας, Arimathaeensis; nam audiendi non sunt, qui articulum ὁ ante ἀπὸ Ἀρ. perperam jugularunt. Venerat autem ille, ni fallimur, εἰς τόπον λεγόμενον Τολοθα, ubi (vl. 40.) ἦσαν αἱ γυναῖκες ἀπὸ μαρτυρουμένων, atque his socium sese adjunxerat; ibi enim (Luc. 23, 49.) εἰσπηκίσαν πάντες οἱ γνωστοὶ τοῦ Ἰησοῦ, quorum numero nosser etiam accensendus est Joseph.

VI. 47. pro τίθεται multi e praestantioribus codicibus habent τεθείται, quia illud narrationis filominus

minus conveniens videbatur. Si primitus scriptum fuisset ἐθεωρουν που τεθειται, nemo facile hoc mutasset in ἐθεωρουν που τιθεται.

Cap. XVI, 1. Qui textum in codice D superscriptem olim recensuit criticus, verba διαγενομενου του σαββατου eo, ni fallimur, jugulavit consilio, ne Marcus discordare videretur a Luca, narrante, mulieres a loco sepulcri reverfas aromata ante prae-parasse quam sabbatum inciperet. Jam vero, de-
leis verbis διαγενομενου του σαββατου, ambarum Mariae nomina, in proxime antecedente στιχη-
modo commemorata, repeti vix poterant hunc in modum: ἡ δε Μαρια Μαγδαληνη και Μαρια Ἰακωβου (seu Ἰωση) ἐθεασαντο τον τοπον ὅπου (seu ἐθεωρουν που) τεθειται. Και Μαρια ἡ Μαγδαληνη και Μαρια (ἡ του) Ἰακωβου ἤγορασαν ἀρωματα. Itaque posteriore loco omissa sunt ista nomina; quibus praetermissis, nec Σαλωμης mentio fieri commode poterat. Jam ergo nil supererat praeter: ἡ δε Μαρια Μαγδ. και Μαρ. Ἰαν. ἐθεασαντο τον τοπον ὅπου τεθειται, και ἤγορασαν ἀρωματα, ἵνα (ἐλθουσιν) ἀλειψωσιν αὐτον. Ne quis vero autumaret, eodem quo corpus Domini conditum esse loco emta etiam fuisse aromata, vitium fuit recensori codicis cantabrigienfis, ante ἤγορασαν inculcare πορευθειςαι *); quo addi-
mento

*) Idem assumentum vocis πορευθειςαι reperitur etiam in versionibus Armenica, Syriaca hierosolymitana et in libris aliquot latinis. Incertum itaque est utrum cantabrigienfis textus recensor primus fuerit addi-

mento in textum admissio, sequens statim ἐλ-
θουσι facile critico nostro displicere et ab eo omit-
ti potuit. Ex quibus omnibus abunde intelligitur,
quonam modo quibusve de causis singularis heic
codicis D textus enatus sit. Notatu autem dignus
omnino est hic locus. Luculento enim exemplo
confirmat quod alibi monuimus, recensione occi-
dentalis et praesertim cantabrigiensis auctorem,
pro sagacitate sua haud vulgari, non raro (prae-
cipue in narrationibus de resurrectione Christi)
latentibus difficultates et ἐναντιοφάνειας subolfecisse,
ac ejusmodi locis medelam, conjecturarum sua-
rum ope, utcumque asserere tentasse.

Ibid. sexaginta paene codices ante Ἰανωβου silentio
praetereunt ἢ τοῦ, inter quos vero pauculi tantum
sunt e praestantioribus. Sed praeter hos, codi-
ces etiam CL, Mosquenses BH, et 17 alii omit-
tunt saltem τοῦ; quae posterior lectio, tot testimonio
consensu suffulta, non est improbabilis. Comma-
te quoque antecedente legitur Μαρία Ἰωση: at ver-
su praecedentis capitis quadragesimo habemus Μα-
ρια ἡ τοῦ Ἰανωβου, ubi tamen cum alii codices
tum etiam plures eorum librorum, qui hoc nostro
loco vel τοῦ vel ἡ τοῦ omittunt, similiter ἡ τοῦ
induxerunt. Videntur ergo librarii pro suo lu-
bini hujusmodi vocolas mox adposuisse mox ne-
glexisse.

VI.

tamenti hujus auctor, an id in aliis monumentis
jam invenerit et in suos usus converterit. Latini
isti libri omittunt quoque ἐλθουσι.

VI. 2. Cantabrigienſis codex in locum ἀνατελλαντος conſulto ſubſtituit ἀνατελλοντος, partim, ut melius conveniret antecedenti λίαν πρῶι, partim, quia Marci: *orto jam ſole*, repugnare videbatur Joanneo: *πρῶι, σκοτίας ἐτι οὐσης*.

VI. 3. ἐκ τῆς θυρας facillime, in vetuſſiſſimis aequaeque in recentiſſimis, in praecantioribus non minus quam in exigui pretii libris, commutari potuit cum ἀπο τῆς θυρας; irrepsit enim ἀπο e locis ſimilibus, (Matth. 28, 2. et Luc. 24, 2.) qui ſexcenties quolibet paene librarios in errorem perduxerunt. Minime autem ex huiusmodi lectionum variantium quiſquiliis de codicum pretio eorumve cum aliis affinitate iudicium ferri debet. Noſtro loco ſcribae eo ſortalle lubentius arripuerunt lectionem e parallelismo ſibi notam, quod ea magis accommodata videretur iſ locis, ubi lapis advolutus fuiſſe dicitur τῇ θυρᾷ Matth. 27, 60. vel ἐπὶ τὴν (non εἰς τὴν) θυρὰν τοῦ μνημείου. Marc. 15, 46.

VI. 4. Librarius cantabrigienſis ultima huius verſus verba: ἢν γὰρ μεγάς σφοδρά, de induſtria junxit ſini commatis 3, ſic omnia rectius cohaerere ratus. Perperam. Illis enim verbis ſignificare voluit Marcus, qui fieri potuerit, ut mulieres, antequam ad ſepulcrum pertigiffent, e longinquo proſpicientes cognoscerent. lapidem ſuo motum eſſe loco. Evangelistae autem conſilium haud allecutus librarius ſeu recenſor, eo perſo progrefſus eſt facile, ut etiam ἀναβλεψασα θεωρουσιν

mutaret in ἐρχονται καὶ εὐρισκούς, quod intellectu facilius ipsi videbatur. Damnamus incredibilem hominis temeritatem, pro textu obtrudentis nobis suam paraphrasin conjecturasve suas et arbitrarias emendationes eorum omnium, quae ulla de causa ipsi displicerent. At nihilo tamen fecius contendimus, textus tam misere interpolati basin esse admodum vetustam et egregiis repletam lectionibus. Has, criticae artis ope a spuris discretas, amplectimur; caeteras, velut luxuriantis ingenii foetus, repudiamus.

VI. 14. Scriptores sacri, ut ἀναστῆναι et ἐγερθῆναι, ita etiam ἀναστῆναι vel ἐγερθῆναι absque adjuncto, et addito ἐκ νεκρῶν, promiscue usurparunt. Hinc usu venit, ut librarii quoque, omnes istas phrasas non raro inter se permutarent, non consulto, sed phantasiae, similes formulas confundentis, lusu inducti. Sic h. l. unus et alter scriba τῷ ἐγγεγεμενον affuit ἐκ νεκρῶν, e quorum apographis additamentum plane superfluum in plures propagatum est libros. Plerique enim eorum codicum, qui h. l. ἐκ νεκρῶν addiderunt, magis minusve propinqua cognatione sese attingunt.

VI. 18. Οφείζ ὄφρουσι ambiguum videbatur. Significare poterat, interficient s. necabunt serpentes, quod incantationibus praestari anguesque rumpi posse, persuasum multis olim fuit. Sed notare etiam poterat tollere, portare, tractare serpentes manibus. Atqui prospicere volens nonnemo, ne verborum amphibolia fallerentur lectores, nec
priorē

priore sensu acciperent τοῖς αἰρεῖν, sed posteriore, margini exemplaris sui illeivit interpretamentum ἐν ταῖς χερσίν, quod deinceps, addita praeterea particula copulante καὶ, in textum codicum quorundam et versionum nonnullarum irrepsit, alexandrinae potissimum familiae affinium. Aegyptiorum ars tractandi serpentes celebrata erat. Ergo non incredibile est, in hisce regionibus interpretamentum illud vel excogitatum vel libenter in codices admissum fuisse. Cum ergo legeretur: γλωσσῶν λαλῶντων καὶ κινῶν, καὶ ἐν ταῖς χερσὶν ὄφεις ἄρουσι, accidit, ut in nonnullis καὶ κινῶν a κινῶνταις absorberetur atque excideret.

Caeterum, de pericopae comm. 9. ad 20. authenticia, antiquitus dubitatum fuisse scimus. Nemi-
ni autem in mentem venire potest, Marcum narra-
tionis suae filum ineptissime abruptisse verbis καὶ
ἐξελθουσαι (αἱ γυναῖκες) ἐφυγον ἀπο τοῦ μνημείου·
εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις, καὶ οὐδὲν οὐδὲν
(nihil scil. eorum, quae in spelunca sepulcrali vidif-
sent et a νεανίσκῳ ibi sedente percepissent) εἰπὼν
ἐφοβούντο γὰρ. Dubitari profecto nequit, narratio-
nem ulterius continuatam fuisse a Marco, antequam
finem ei imponeret. Itaque necessario statuendum
erit alterutrum: vel genuinam esse quam in editis
libris legimus Evangelii clausulam ἀναστὰς δὲ πρῶ-
τον πρωτῆσβατον usque ad τὸν λόγον βεβασιοντος δια-
τῶν ἐπακολουθούντων σημείων: vel periisse antiquis-
simo jam tempore, imo excidisse ex ipso fortasse
Marci αὐτογραφεῖ ultimam libelli pericopam, et in
hujus locum substitutum fuisse a non nemine no-
strum

strum ἀνάστας δε — σημειων, alios autem aliam coronidem imposuisse truncato libello. Constat enim e codicis L testimonio, cui etiam magis versionis syriacae Philoxenianae additipulatur, olim in nonnullis codicibus post ἐφθάρουντο γὰρ, loco nostri ἀνάστας δε κ. τ. ε., lectam fuisse aliam clausulam libri, hisce verbis conceptam: πάντα δε τα παρηγγελμένα τοις περι τον Πετρον συντομως ἐξηγγειλαν. Μετα δε ταυτα και αὐτος ὁ ἰησους ἀπο ἀνατολης και ἀχρι δυσεως ἐξαπεστειλε δι' αὐτων το ἱερον και ἀφθαρτον κηρυγμα της αἰωνιου σωτηριας. Nemo haecce talia excogitasset, nisi extitissent olim codices, omni clausula libelli carentes et in verba ἐφθάρουντο γὰρ deficientes, similes ergo celebratissimi nostri vaticani B. Sed spreta talium librorum auctoritate, viri doctissimi e. c. Millius, Matthaeius, Rosenmüllerus, Storrius, Paulus, Kuinoelius, Hugius (in introduct. in N. T.) alii, pericopam vulgo receptam ἀνάστας δε — σημειων, velut a Marco ipso profectam, defendere sategerunt, sequentibus potissimum ducti rationibus:

1) Legitur pericopa illa in codicibus hodie superstitibus (unico B. excepto) omnino omnibus, tam textum perpetuum exhibentibus, quam lectionariis, etiam antiquissimis et ad diversissimas familias pertinentibus. Praeter libros manu scriptos agnoscunt hanc pericopam versiones etiam omnes et Patres antiquissimi. — Magni sane momenti esse hoc argumentum ultro fatemur, neque tamen omni exceptione majus videtur. Nam a) fieri potuit, ac nisi nos fallunt omnia, in aliis etiam Novi Testamenti locis

locis contigit, ut primitiva lectio in uno aut saltem in paucissimis codicibus servaretur. Et ad n. solum quod attinet locum, mirum profecto fuisset, si multi librarii acquiescent in clausula abruptissima: οὐδενὶ οὐδεν εἶπον ἐπεβουρτο γὰρ. Omnibus enim incredibile videri debebat, Marcum sic finisse commentariolum suum. Quare, cum secundo seculo jam extiterit supplementum illud: ἀποκτάς δὲ — σημεῖων, quid sit facile intelligitur, quod librarii exoptatissimum supplementum capite arriperent et cernatim in sua transcriberent ἀπογραφαί. Ac si cui forte non innotuisset supplementum ἀναστάς δὲ, is effingendo alii qualicumque operam navabat, e quo genere fuit supra laudatum illud πάντα δὲ τὰ παρηγγελμένα. Quae cum ita comparata sint, hacce loco lectio brevior neutiquam repudiari debet ideo, quia in unico hodie superest codice. At quali codice? nimirum valde praesanti, et omnium fortasse quos habemus antiquissimo *). b) Nec semper unicus is fuit; olim enim plures fuere libri, qui similiter commata 9—26 non agnoscerent, qualis fuit non solum is quo usus est auctor additamenti πάντα δὲ τὰ παρηγγελμένα, de quo mox diximus, sed is quoque, quem usurpavit Eusebius in disponendis Evangeliorum canonibus, in quibus commatum istorum nulla primitus mentio facta fuerat, teste scholio in multis codicibus obvio, εως ὧδε (scil. usque ad vl. 8.) Εὐσεβιος ἐκavovισεν, uti etiam

*) Vide cel. Hageni commentationem de antiquitate codicis vaticani. Friburgi 1810. 4to. Multis, nec levibus de causis, ante Sec. quarti medium exaratum esse codicem putat Vir doctissimus.

etiam in multis bonis libris manu scriptis sectionum Ammonianarum numeri, ab Eusebio textui adpositi, non ultra 233^{mum}, ad comma 8 pertinentem, procurrunt, licet in nonnullis exemplaribus sequentia quoque commata et numeris instructa et in canonum tabulis exciata reperiantur, quod seniorum temporum obscurae diligentiae deberi, nemo dubitabit. Quin novum robur his quae de Eusebio diximus addit scholion hujus viri, editum a cl. Matthaeio in Victoris commentario in Marcum Vol. 2, pag. 208. edit. Mosq. ubi Eusebius *κατα Μαρκον*, inquit, *μετα την αναστασιν ου λεγεται ωφθαι τοις μαθηταις*, quod scribere non potuisset, si pericopam dubiam agnovisset. In hac enim comm. 14 disertis verbis commemoratur: *εφανερωθη τοις ενδεκα*, et comm. 15 *και ειπεν αυτοις*, scil. *τοις ενδεκα*. Praeterea c) multi Patres, cum graeci tum latini, et scholiorum auctores disertis verbis testantur, commata, de quibus disputamus, a multis et vetustis abfuisse codicibus. Largior quidem, non omnes Patres et Scholistas, qui talia narrarunt, suis oculis vidisse hujusmodi codices; solent enim posteriores, quae tradita ab anterioribus ceperant, confidenter repetere. Verum primos traditionis hujus auctores nullo vidisse codices commatibus controversis carentes, sed mentitos esse, suspicari eo licet minus, cum hodiernum unus saltem superest codex ex eo genere, quod illi describunt. Hic ergo vera esse, quae isti tradiderunt, planissime confirmat. Taceo codices 137 et 138, asteriscis notantes pericopam nostram, ac fragmentum codicis Mosquensis a cl. Matthaeio litera g signatum, de quo, utrum eam legerit
nec

nec ne, non satis certo pronuntiari potest. Nec ur-
gere lubet versionem Armenicam, in qua, teste Bengelio, (quoque la Crozius lectiones copticas et armenicas
ex editis non solum, sed e manuscriptis etiam libris
collectas communicaverat) periocha controversa a
reliquo Marci libro variis indiciis disjungitur. Bre-
denkampius quidem indicia ista nec in Amstelodamen-
si neque in Constantinopolitana Armenae editione
reperire potuit; sed in manuscripto codice la Crozius
taliam sine dubio observaverat. Praetermitto plura.
Quae enim haec attigimus, sufficiunt ad probandum,
commata dubia a sat multis olim abuisse codicibus.
d) Inter Patres, qui ea aut eorum particulam exci-
tarint, atque sic de authentia vel saltem de summa
eorum antiquitate testati sint, laudari etiam solent
Clemens romanus et Iustinus martyr. Ego vero in
neutrius scriptis genuinis quidquam, quod non
aliunde quam ex illis commatibus peti potuerit, oc-
currere, ac consequenter illorum Scriptorum nomina
de testium pro pericopa controversa militantium nu-
mero eximenda esse autumo. Utcunque vero se hoc
habet, ac quoquo modo statnere malis de conjectura
virosum quorundam doctorum, opinantium, Cel-
sum, notissimum Christianorum adversarium, respe-
xisse ad Marci 16. 9. quum Iesum redivivum unico
tantum γυναικί, eidemque παριστῶν (scil. ἐν τῇ δαι-
μονίῳ agitato quondam) sese ostendisse scriberet *):
certum tamen est e) Irenaeum (L. 3. cap. 10.) usum
esse codice, qui pericopam vulgarem exhiberet. Ex-
titere ergo ejusmodi codices ante secundi seculi
finem

*) Vide Origenem c. Cels. L. 2. §. 70. coll. §. 59.

finem, hoc est paulo post, quam de canone evangelico inter Catholicos convenisset, ac quatuor Evangelistarum de Jesu Christi vita commentarii in unum corpusculum, το εὐαγγελιον dictum, compaginati essent. Atque in hocce εὐαγγελιω pericopam illam lectam, et ex eodem in tot codices ac versiones propagatam fuisse, nullus dubito. At extitere etiam codices exarati antequam istud εὐαγγελιον colligeretur, exscripti e singulorum Evangeliorum exemplaribus vel ex imperfectis duorum triumve Evangelistarum collectionibus. Ex huiusmodi quoque codicibus apographa conficiebantur quatuor Evangelia complectentia, atque hoc in occidentalibus potissimum regionibus usu venisse, inter graecos autem apographa του εὐαγγελιου multiplicata esse, ac e prioribus illis occidentalem, e posterioribus caeteras textus sacri recensiones ortum traxisse suspicor, ut alibi dixi. Praeterea probabile mihi videtur, prioris generis codices caruisse clausula, utpote duos ex exemplari in fine truncato; auctorem autem του εὐαγγελιου, cum manifestum defectum clausulae animadverteret, quae casu perissent utcumque restituere studuisse*). Hac conjectura admitta, variae evanescent difficultates, et nullo intelligitur negotio, qui fieri potuerit, ut in omnes paene codices inde a fine secundi seculi exaratos irreperet clausula, diversa a genuina dudum ante deperdita, quam quatuor

*) Utrum eum o sua penn haec depromississe, an ab alio inventa in suos usus convertisse statuere malis, nostra parum refert.

quatuor Evangelia in unum *συνοπικόν* colligerentur *).

2) Qui pericopae controversae defensionem in se susceperunt viri docti, persuadere nobis volunt non aliam ob causam in codicibus quibusdam omis- sam et a Patribus nonnullis in dubiam vocatam esse, quam propter insignem argumenti difficultatem et dissonantiam a caeterorum Evangelistarum narratio- nibus. Cum igitur dubitationis et omissionis causa in aprico posita sit, et talis quidem, quae nihil va- lere queat, abstinendum esse a vanis contra comma- tum illorum audentiam suspicionibus. — Ego vero putaverim, a) pericopae ultimae haud inesse difficultates majores aut *εὐαγγελιοφάνεια* graves iis, quae in pluribus occurrunt Evangelistarum locis, a nemine erasis. b) Si quis vel maxime desperasset

*) Objici quidem nobis posset, codicem B, in quo vulgaris clausula desideratur, non occidentali sed alexandrinae a nobis ipsis annumerari recensionem, contra vero ab occidentalium libris neutiquam abesse istam clausulam. Verum enim vero a libris occi- dentalibus quos quidem nos habemus, ideo non abest, quia librarii occidentales indefinenter dede- runt operam, ut corrasis undique qualibuscunque additamentis, textum suum redderent quantum pas- sent plenissimum; utprimum ergo nova Marci clau- sula ad notitiam pervenit occidentalium, hi sedulo curarunt, ut sui codices hocce additamento, antea ipsis incognito, locupletarentur. Quod vero ad va- ticanum B attinet, basis textus ejus omnino alexan- drina est, at creber cum cantabrigiensi D consensus, occidentalibus etiam passim asinum cum esse docet.

de defendenda adversus Evangelistarum obtrectatores pericopa, opus tamen neutiquam fuisset, refecare totam, sed suffecisset, unum et alterum *στίχον* vel immutare paululum, vel obducere. c) Si quis vero cultello uti omnino decrevisset, recidere debuisset non solum comm. 9—20, verum etiam commatis 8 partem posteriorem; immo comma quoque 1. Quod, cum nemo tentarit, credibile non est, postrema commata consulto esse jugulata vel praeiermissa. Fortuito casu facillime excidere ac interire poterat ultima libelli pagina.

3) Pericopae postremae patroni monuerunt, eam vel hanc ob causam pro genuina habendam esse, neutiquam vero ignoto interpolatori attribui posse, quia interpolator, quo fidem narrationi suae conciliaret, studiosissime evitaturus fuisset discrepantias inter suum Marci supplementum et Evangelistas reliquos. — Scite hoc moneretur, si tertio ac quarto demum seculo, quo de Evangeliorum concordantia et dissonantia multum disputatum fuit, Marcus illa clausula fuisset auctus. Sed exstitit ea jam ante secundi seculi finem, hoc est, tempore, quo nondum valde solliciti erant de Evangeliorum harmonia christiani, quorum paucos quatuor Evangelii simul uti tunc potuisse, credibile est. Nam de Tatiani opusculi, quod *δια τερσων* nuncupabatur, ratione ac indole non satis nobis constat. Neque liquet, uti jam monuimus, utrum editor *του ευαγγελιου* clausulam primum a se concinnatam Marco mutilo addiderit, an eam ab alio ignoto homine, fortasse ante Tatiani tempora conscriptam, mutuatus sit inque suos usus converterit.

Haec

Haec habebam, quae virorum doctorum argumentis pro clausulae authenticia prolatis reponerem, non ut ea omni prorsus vi carere monstrarem, sed ut non satis firma ea esse ostenderem. Verum ut altera etiam pars audiat, ius fas est. Accipe igitur nonnulla, quae suspicionem, a vaticano codice et Patribus veteribus motam, augere videntur. a) Si genuina essent postrema Marci commata, nec authenticam Evangelii clausulam intercidisse statueremus, mirari non satis possemus, quid sit quod Marcus, qui cap. 14, 28 et iterum nostri capituli commate 6. mentionem fecerat promissi, discipulos in Galilaea visuros esse Dominum, prorsus sileat de itinere in Galilaeam, quanquam testibus Matthaeo et Joanne, Christus omnino illuc profectus ibique, uti promissum erat, conversatus fuerit cum discipulis. Storrius quidem (Diss. 1. in librorum N. T. historicorum aliquot loca. Tub. 1790. p. 62.) putavit, Marci de itinere hoc silentium mirabile videri posse iis tantum, qui ex mea hypothese sumant, Marcum ob oculos positum habuisse Matthaei Evangelium et ex hoc pleraque hausisse. Sed si vel maxime negare velis, Matthaei librum a Marco fuisse inspectum, tamen hoc negare non poteris, Marcum non potuisse non meminisse eorum, quae modo comm. 7. scripisset. Ergo necessario vel de promissione vl. 7. tacere, vel quomodo impleta ea sit, post vl. 14. exponere debebat. Cum vero neutrum observarit, tantae negligentiae et levitatis reus apparet auctor, ut nec aliis Joannis aut Lucae locis. (Vid. Storr ibid.) in quibus eventa, per occasionem aliquam paucis indicata, praeteriri videmus, neque brevitatis studio homi-

hominis ad finem sui operis properantis, excusari queat. Marcus autem excusatione non eget. Is enim haud dubie in deperdita clausula genuina itineris istius mentionem injecerat. Hodiernae vero clausulae auctorem excusare, nostra nil interest. b) Quae comm. 9—11 de Maria Magdalena traduntur e Joanne decerpta videntur, a quo Marcus nunquam quidquam mutuatus est. Neque minus c) abhorret a Marci more breviatio talis, qualem invenimus comm. 12. 13 ubi admodum verbosa Lucae de discipulis Emmaunticis narratio in duorum versiculorum angustias coarctata est. Saltem semel duntaxat simile quid in Marco observavimus, nimirum cap. 1, 12. 13 ubi narratio Matthaei ac Lucae de tentatione Domini in perbreve compendium redacta est; id vero haud leves ob causas factum esse autumamus. Alias semper in exponendis rerum gestarum περιστασις copiosus est Marcus.

Liceat nobis ad calcem harum animadversio-
num adponere verba Cardinalis Cajetani, a Wettste-
nio ad h. l. excitata: „Quicquid autem sit de veri-
tate, suspicionum tamen istarum effectus est, quod
haec scripta non sunt solidae auctoritatis ad firman-
dam fidem, sicut sunt reliqua Marci indubitata.”

Je 88

ULB Halle
006 228 95X

3

D. IO. IAC. GRIESBACHII
COMMENTARIUS
CRITICUS

IN
TEXTVM GRAECVM
NOVI TESTAMENTI.

ACCEDUNT
MELETEMATA
DE VETVSTIS TEXTVS
RECENSICNIBVS.

PARTICVLA II.

IENAE
APVD I. C. G. GOEPFERDT

MDCCCXI.